

ОБЪЕДИНЕННЫЕ НАЦИИ
КЫРГЫЗСКАЯ РЕСПУБЛИКА

Услубий қўлланма Тинчликни тиклаш бўйича БМТ Жамғармаси томонидан
молиялаштирилган “Барқарор Тинчлик ҳамжамияти” лойиҳаси доирасида яратилди.

МАКТАБ ТАЪЛИМИДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИК ВА КАМСИТМАСЛИК:

таълим соҳасидаги мутахассислар

учун

ўқув модули

ФОНД
ПОДДЕРЖКИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ИНИЦИАТИВ

Структура Организации Объединенных Наций
по вопросам гендерного равенства и
расширения прав и возможностей женщин

Бишкек, 2020

Мактаб таълимида гендер тенглик ва камситмаслик: таълим соҳасидаги мутахассислар учун ўқув модули

Ушбу модуль “Ўқув-методик мажмуаларнинг камситишга қарши ва гендер экспертизасини ўтказиш методологияси” асосида ҳамда гендер тенглик ва камситмасликни таъминлашга йўналтирилган бўлиб, Қирғиз Республикасининг миллий қонуни ва халқаро шартномаларига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Модуль таълим соҳасининг барча поғоналаридаги мутахассисларга: ўқитувчилар, туман ва шаҳар таълим бўлимлари, дарсликлар ва нашриётларнинг муаллифлари, педагогик университетларнинг ўқитувчилари, узлуксиз таълим муассасалари мутахассислари, Қирғизистон Таълим академияси, Қирғизистон Республикаси Таълим ва фан вазирлиги ва бошқа манфаатдор шахсларга мўлжалланган.

Ўқув модули Таълим ташаббусларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси мутахассислари, унинг таркибига кирган п.ф.н. Н.А. Багдасарова, юридик фанлар доктори А.Н. Ниёзова, Т.А. Матохина, Р.С. Турдумбетовалар томонидан ишлаб чиқилган. Шунингдек Қирғизистон Республикаси Таълим ва фан вазирлиги вакиллари, Қирғизистон Таълим академияси, Қирғизистон Республикаси Таълим ва фан вазирлиги ҳузуридаги Таълим сифатини баҳолаш миллий маркази (ТСБММ), Таълимни баҳолаш ва ўқитиш методикаси маркази (ТБЎММ), ходимларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш Республика институти вакилларининг Ўш ва Қоракўл Таълим институтлари, Жалолобод, Боткен, Норин, Талас вилоятларининг услубий марказлари, “Аркус”, “Кутаалам”, “Билим-компьютер”, “Таалим-форум” нашриётлари, шунингдек дарсликларнинг муаллифлари ва лойиҳанинг 11 та мақсадли муниципалитет ўқитувчилари – ушбу модул бўйича пилот тренинглари қатнашчилари тавсиялари асосида синовдан ўтказилди ва яқунланди.

Ўзбек тилига Халмуратова М.У. таржима қилди.

Ўқув модули Тинчлик ўрнатиш бўйича БМТ Жамғармаси томонидан молиялаштирилган, “Барқарор тинчлик ҳамжамияти” номли лойиҳа доирасида ишлаб чиқилган.

Лойиҳа Қирғиз Республикасида Тинчлик ўрнатиш бўйича БМТ Устувор режасининг таркибий қисми ҳисобланади ва ЮНИСЕФ, ЮНФПА ва “БМТ-аёллар” Структураси томонидан давлат муассасалари ва фуқаролик жамияти ташкилотлари билан биргаликда амалга оширилади.

Ушбу фаолият 1.1 оралиқ натижага эришишга кўмак кўрсатади: Ёшлар, ўсмирлар ва аёллар мақсадли ҳамжамиятларда фуқаролик малакаларига мактабларда, уйда ва уюшмаларда эга бўладилар.

Мундарижа

Кириш.....	5
I. Гендер ва камситишга қарши экспертизанинг асосий атама ва тушунчалари	6
1-машқ. Икки қисмли кундалик.....	11
3-машқ. Нотўғри тушунчалар ва стереотиплар.....	13
3-машқ. Гендер стереотиплари.....	14
4-машқ. Сексизм	15
6-машқ. Ногирон одамга бўлган муносабат.....	17
7-машқ. Инклюзия	17
II. Таълимда турли-туманлик мавзуси	18
2.1. «Таълим – яширин хазина» – ЮНЕСКОнинг таълим парадигмасига бўлган янги ёндашув	18
8-машқ. ЮНЕСКО комиссиясининг маърузаси.....	19
9-машқ. Менинг педагогик амалиётим	20
2.2. БМТнинг барқарор ривожланиш мақсадлари	21
10-машқ. Барқарор ривожланиш мақсадлари	21
2.3. Қирғиз Республикасида 2012-2020 йилларда Таълимни ривожлантириш стратегияси	22
"Кириш"дан	23
2020 йилда Таълим тизими	23
2020 йилга қадар Таълим тизими вазифалари	23
Кутилган натижалар	24
ТБР 2020 ни амалга оширишнинг умумий тамойиллари	25
2020 йилда Таълим тизими структураси	26
Мактаб таълими ва ўқитувчилар мутахассислиги	26
Сиёсатнинг устувор йўналишлари:.....	27
III. Таълимда гендер тенглик ва камситмаслик мавзуси	29
3.1. Гендер тенглик ва ижтимоий тафовутларга бўлган ёндашишлар.....	29
11-машқ. Аёллар ҳуқуқлари учун кураш.....	29
12-машқ. Юридик ва фактга асосланган тенглик	31
3.2. Инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглик бўйича ҚРнинг Халқаро ва миллий мажбуриятлари	32
13-машқ. Инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглик бўйича халқаро стандартлар ва ҳимоя механизмлари	Ошибка! Залкада не определена.
14-машқ. Иерархия бўйича гендер тенглик соҳасида ҚР НПА ..	Ошибка! Залкада не определена.
IV. Гендер тенглик ва камситмаслик соҳасида асосий компетентликлар	34
15-машқ. Таълимий натижалар.....	34
16 а- машқ. Гендер тенглик ва камситмасликни ривожлантириш учун компетентликлар	36
16 б- машқ. Гендер тенглик ва камситмасликни ривожлантириш учун компетентликлар	37

17-машқ. Гендер ва камситмаслик экспертизасидан ўтишда ўқув материалларининг мазмунига бўлган умумий талаблар	38
V. Гендер тенглик ва камситмаслик предмети учун ўқув материаллари таҳлили	39
18-машқ. Таълим мазмуни ва таълимий натижалар	39
19-машқ. Ўқув материалларини ишлаб чиқиш учун (экспертиза) инструментарийлар	44
20-машқ. Дизайнерларга тавсиялар	Ошибка! Закладка не определена.
VI. Асосий компетентликларни ривожлантириш бўйича педагогик технологиялар	48
6.1. “Турли-туманлик базиси” мавзуси	48
- 21-машқ. “Турли-туманлик парраги”	Ошибка! Закладка не определена.
6.2. “Гендер тенглик ва нотенглик мавзуси	53
- 5.2.1 22-машқ. “Келажакка сакраш”	Ошибка! Закладка не определена.
6.2.2. 23-машқ. “Ошқовоқли пирог”	Ошибка! Закладка не определена.
6.3. Мавзу: Ижтимоий қўшилиш ва истисно қилиш масалалари	56
5.3.1. 24-машқ. “Ҳеч қачон-ҳеч қачон”	Ошибка! Закладка не определена.
6.3.2. “Саноқ боши” ролли ўйини	58
6.4. “Стереотиплар билан кураш” мавзуси	Ошибка! Закладка не определена.
6.4.1. 25-машқ. “Иборалар”	Ошибка! Закладка не определена.
6.5. Рефлексиядан ҳаракатга қадар	Ошибка! Закладка не определена.
6.5.1. 26-машқ. “Лайло ва Мухаммад”	Ошибка! Закладка не определена.
6.5.2 – 27-машқ. “ТШБ” (Таъриф – Шарҳ – Баҳолаш)	67
6.5.3. 28-машқ. “Маданий айсберг”	69
Фойдаланилган адабиётлар	75

Кириш

Турли халқаро ҳужжатлар ва Қирғизистон Республикасининг давлат ҳужжатларида қайд этилган асосий қадриятларга биринчи навбатда тенглик (шу жумладан гендер тенглиги), ижтимоий ҳаракатга келиш (инклюзия), камситмаслик ва инсон ҳуқуқлари киради. Қирғизистон Республикаси учун ушбу барча қадриятларни илгари суриш айниқса муҳимдир, чунки сўнги йилларда жамиятда этник, гендер, маданий ёки бошқа қарашларга мувофиқ ажратиш тенденциялари кучаймоқда.

Чекланган молиявий, инсоний ва бошқа ресурслар шароитида мактаб дарсликлари ўқувчининг дунёқарашини шакллантиришнинг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади. Айнан шунинг учун шу сабабли ҳозирги кунда мамлакатнинг ўзидаги муаллифлар томонидан ишлаб чиқиладиган ўқув-услубий мажмуалар тенглик ва инклюзивликни олға суриш соҳасида экспертизадан ўтиши керак.

Ушбу ўқув модули таълим соҳасидаги мутахассисларга гендер, ижтимоий инклюзия, камситмаслик ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги компетентликларни оширишга йўналтирилган.

Ўқув модулида бта боб бор. Биринчи боб гендер тенглик ва камситилмаслик нуқтаи назаридан уларнинг маъносини тушунтирадиган асосий атамалар ва тушунчалар билан таништиради. Иккинчи бўлимда Жак Делорнинг "Таълим: зарурий утопия" маърузасининг асосий қоидалари, БМТнинг "Барқарор ривожланиш мақсадлари", 2012-2020 йилларда таълимни ривожлантириш стратегияларини ифодалайди. Учинчи бобда таълимдаги гендер тенглик ва камситмаслик муаммолари билан боғлиқ масалалар: гендер тенглик ва ижтимоий тафовутларга нисбатан ёндашишлар; Қирғизистон Республикасининг инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглигини таъминлаш бўйича халқаро ва миллий мажбуриятлари кўриб чиқилади. Тўртинчи бобда гендер билимлар ва камситмаслик соҳасидаги асосий компетентликлар берилган. Бешинчи бобда гендер ва камситмаслик сезгирлигини шакллантириш учун жамоада бажарилиши мумкин бўлган фаол машқлар баён қилинган. Олтинчи бобда гендер тенглик ва камситмаслик предметида оид ўқув материаллари батафсил таҳлил қилинган.

Ўқув модулининг барча бобларида ўқиш ва машқлар учун маълумотлар мавжуд бўлиб, уларни амалга ошириш нафақат материални яхшироқ тушунишга, балки уни амалиёт билан таққослашга ва асосий компетентликларни янада такомиллаштириш йўллари аниқлашга ёрдам беради.

Ушбу ўқув модули Таълим ташаббусларини қўллаб-қувватлаш фонди мутахассислари томонидан БМТнинг Тинчлик ўрнатиш жамғармаси томонидан молиялаштирилган "Барқарор Тинчлик Ҳамжамияти" лойиҳаси доирасида ишлаб чиқилган. Ушбу лойиҳа Қирғиз Республикасида Тинчлик ўрнатиш бўйича БМТ Устувор режасининг таркибий қисми ҳисобланади ва ЮНИСЕФ, ЮНФПА ва "БМТ-аёллар" Структураси томонидан давлат муассасалари ва фуқаролик жамияти ташкилотлари билан биргаликда амалга оширилади.

I. Гендер ва камситишга қарши экспертизанинг асосий тушунча ва категориялари

Ушбу бўлимда Сиз гендер тенглик ва камситмаслик масалаларида уларнинг маъносини тушунтирадиган асосий атамалар ва тушунчалар ҳақида билиб оласиз. Гендер тенглик ва камситмасликнинг асосларини тушуниш маълумотларга манипулятив таъсири, шунингдек гендер масалалари ва камситмасликка бағишланган бошланғич манбаларни талқин қилишда кўпинча йўл қўйиладиган хатоларни тан олишга имкон беради.

1-машқ. Икки қисмли кундалик.

Бу ерда икки қисмдан иборат кундалик – жадвал мавжуд бўлиб, унинг битта устуни гендер ва камситишга қарши экспертизанинг атамалари ва тушунчалари билан тўлдирилган. Сиз таърифни диққат билан ўқиб чиқишингиз ва атама ёки тушунчанинг моҳиятини очиб берадиган калит сўзларни белгилаб қўйишингиз керак. "Изоҳлар" устунда сиз ушбу таърифнинг шарҳини қайд этишингиз ёки маъносини луғатда текширишингиз ёки ҳамкасбларингиз билан муҳокама қилиниши керак бўлган сўзларни белгилашингиз мумкин. Шунингдек бу устунга ушбу тушунчани тасвирлайдиган мисолни ёзишингиз мумкин. Баъзи мутахассислар ушбу устунда бошқа эслатмаларни ҳам ёзадилар.

Икки қисмли кундалик

Кўчирма ¹	Изоҳ
Жинс – инсоннинг биологик хусусияти.	
Гендер - турли жинсдаги шахсларнинг мустаҳкам эгалланган ахлоқи; турмушнинг барча соҳаларида намоён бўладиган эркалар ва аёллар ўртасидаги муносабатларнинг ижтимоий томони, жумладан сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқ, ғоя ва маданияти, таълим ва фан.	
Гендер тавсифлар – бу эрка ва аёлларнинг ахлоқи туфайли кутилган натижалар билан боғлиқ бўлган тавсифи. Ушбу тавсифлар мерос қилиб олинган ёки биологик шартлашиб <u>қўйилган эмас</u> . Улар тарихан пайдо бўлади, сезиларли тарзда жорий сиёсий ва иқтисодий вазиятга боғлиқ бўлади ва меҳнатнинг бўлиниши ҳамда анъанавий йўл-йўриқлар билан боғлиқ бўлган, жамиятдаги ижтимоий ролларда қабул қилинган натижа сифатида намоён бўлади.	
Камситишлик(Дискриминация) - ирқий белгилар, тана ранги, жинси, тили, диний, сиёсий ёки бошқа эътиқоди, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкка эгалик ҳолати, туғилганлиги ёки бошқа вазиятга асосланган ва барча одамлар томонидан барча ҳуқуқ ва эркинликларни тенг равишда тан олиниши, фойдаланилиши ёки амалга оширилишини йўқ қилиш ёки сусайтириш мақсади ёки таъсири бўлган ҳар қандай тафовут, мустаснолик, чегара	

¹ Барча атама ва тушунчалар «Ўқув-методик мажмуаларнинг камситишга қарши ва гендер экспертизасини ўтказиш методологияси» қўлланмаси бўйича келтирилади. - Бишкек, 2019й.

<p>ёки афзаллик.</p>	
<p>Бевосита камситишлик қўйидаги ҳолларда юз беради:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Бир ёки бир нечта тақиқланган сабабларга кўра таққосланадиган вазиятда одамга ёки шахслар гуруҳига нисбатан бошқа шахсга ёки шахслар гуруҳига ёмон муносабатда бўлиш; • бир ёки бир нечта тақиқланган сабабларга кўра бирон бир шахс ёки шахслар гуруҳига нисбатан шикаст етказилганда. 	
<p>Билвосита камситишлик, агар норма, мезон, умумий қабул қилинган ёндашув ёки амалиёт, бир ёки бир нечта ҳимояланиш билан боғлиқ мақомга ёки хусусиятга эга бўлган шахсларни бошқа одамлар билан солиштириганда ўта ноқулай аҳволга солса, агар бундай шарт, мезон ёки амалиёт қонуний мақсадга мувофиқ эмас ва агар бу воситалар мақсадга эришиш учун мос ва зарур бўлмаса.</p>	
<p>Аёлларга нисбатан камситишлик – жинсига кўра ҳар қандай тафовут, истисно ёки чеклаш, эркаклар ва аёлларнинг тенг ҳуқуқчилиги, инсон ҳуқуқлари ва асосий сиёсий эркинликлари, иқтисодий, ижтимоий, маданий, фуқаролик ёки бошқа соҳаларда, уларнинг оилавий ҳолатидан қатъи назар, аёллар томонидан тан олиниши, ишлатилиши ёки амалга оширилишига қаратилган.</p>	
<p>Сексизм² – (ингл. sexism, лот. sexus — жинс, синоними — гендер камситишлик) — холис бўлмаган муносабат, инсоннинг жинси ёки гендер ўхшашлигига кўра камситишлик. Жамиятда сексизм қоидалар ёки ҳатто ғоявийликнинг расмий белгиланган стереотиплар тизими кўринишида бўлиши мумкин. Сексизм асосида бир жинснинг бошқаси устидан устунлигига бўлган ишонч ётади. Сексизмнинг асосий рақиби феминизмдир.</p>	
<p>Ногиронлик белгиларига кўра камситишлик – ногиронлик сабабига кўра ҳар қандай тафовут, мустаснолик ёки чегаралаш, унинг мақсади ёки натижаси сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, фуқаролик ёки ҳар қандай бошқа соҳада барча инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликнинг бошқалар билан баравар ерга уриши ёки эътироф этишни рад этиши, бажариш ёки ишга ошириш ҳисобланади.</p>	

² Шевченко, З. В. (Уклад.). (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Відновлено з <http://a-z-gender.net/seksizm.html>

Ногиронлик -_ шахсларда барқарор жисмоний, руҳий ёки ақлий нуқсони мавжудлигига тахмин бўлган, қонуний тартибда белгиланган, ваколат берилган давлат органи томонидан ўрнатилган ижтимоий-юридик ҳақ-ҳуқуқ.	
Аёлларга нисбатан зўравонлик - жинсга асосланиб, аёлларга жисмоний, жинсий ёки руҳий зиён етказадиган ёки азоб келтирадиган ҳар қандай зўравонлик ҳаракати, шунингдек жамоат ёки шахсий ҳаётда бўлсин, бундай хатти-ҳаракатлар, мажбурлаш ёки ўзбошимчалик билан озодликдан маҳрум қилиш таҳдиди.	
Хурофот (ижтимоий) - бу бирон бир шахс ёки гуруҳ ҳақида олдиндан, етарли сабабларсиз, хабардорлик ёки тажрибасиз, кўпинча нотўғри ёки мослашувчан умумлашмаларга асосланган фикр.	
Стереотип (ижтимоий) (юнонча. Стереос - қаттиқ, бардошли ва ёзув - шакл, намуна) - бу ҳар бир киши бир хил етакчи хусусиятларнинг ташувчиси деб ҳисобланадиган одамлар гуруҳлари ҳақидаги, ушбу гуруҳнинг ҳар бир аъзосига унинг ҳақиқий сифатларидан қатъий назар қўшимча равишда ёзиладиган тасаввурларнинг кенг тарқалган, умумлаштирилган, соддалаштирилган ва қатъий тизими.	
Гендер стереотиплари - бу маълум бир даврда ушбу жамият учун барқарор бўлган эркаклар ва аёллар ўртасидаги тафовутлар тушунчаси ҳақидаги тасаввурлар.	
Стигма (юнонча stigma сўзидан – тамға, белги) - қадимги даврларда: қул ёки жиноятчилар танасида белги ёки тамға, бу шарманда қилувчи ёки обрўсизлантирувчи тамға ёки белги. Социологияда. Стигматизация сўзи тамға сўзидан фарқли ўлароқ, ижтимоий ёрлиқларни илиш маъносини англатиши мумкин. Шу маънода, стигматизация бу бирон бир шахс ёки кўп одамлар билан баъзи бир сифатни (одатда салбий) боғлаб қўйишдир, ваҳоланки бу алоқа мавжуд эмас ёки исботланмаган бўлса ҳам. Стигматизация кўплаб стереотипларнинг ажралмас қисмидир. Айрим шахслар ёки гуруҳлар обрўсизлантирилиши ва жамиятда эътибордан қолган одамга айланиши мумкин. Стигма ёрдамида шахслар ижтимоий меъёрларни бузганликлари учун эмас, балки одамларни атроф-муҳитдан чиқариб юборадиган муайян хусусиятларга эга бўлганлиги сабабли (масалан, ОИТС вирусига дучор бўлиши, лўлилар каби этник гуруҳга мансуб бўлиши ва бошқалар) номақбул деб белгиланади. Баъзи озчилик гуруҳларини стигма деб белгилаш мумкин, уларнинг ягона "нотўғри ҳаракати" уларнинг стигма келтириб чиқарадиган ижтимоий тоифага тегишли бўлиши ҳисобланади.	

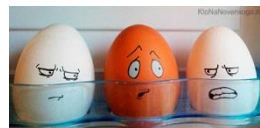
<p>Структуравий тенгсизлик - объектив сабабларга кўра юзага келган ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги тенгсизлик (тарихий шароитлар, анъанавий турмуш тарзи, географик узоқлик ва бошқалар) Масалан, кам таъминланган одамлар таълим, соғлиқ ва ҳоқимият соҳасида кам имкониятларга эга бўладилар.</p>	
<p>Турли-туманлик - жамиятда жинс, этник-маданий, ёш, ижтимоий-иқтисодий, диний ва бошқа параметрлар бўйича фарқ қилувчи турли гуруҳларнинг мавжудлиги.</p>	
<p>Заиф ижтимоий гуруҳлар – стигматизацияга учраган одамлар гуруҳи ёки жамиятнинг бир қисми учун бошқа гуруҳларга нисбатан камситиш, зўравонлик, табиий ва техноген офатларнинг янада жиддий оқибатлари хавфи юқори. Анъанага кўра, заиф гуруҳларга болалар, аёллар, қариялар, озчиликлар, ногиронлар, кам таъминланган одамлар ва бошқалар киради. Заиф гуруҳларни аниқлаш ҳаракатчан ва вазиятга боғлиқ.</p>	
<p>Миллий озчилик - бу давлат ичида(ёки маълум бир ҳудудда) сони жиҳатдан бир ижтимоий гуруҳ аҳолининг қолган қисмига ён беради ёки муайян эҳтиёжларни, шу жумладан асосий биологик эҳтиёжларни, ижтимоий, маданий ва диний заруратларни қондиришда қийинчиликларни бошидан кечирадиган ижтимоий гуруҳ. Озчиликни ҳар доим расмий мақоми бўлган гуруҳдаги одамлар сони бўйича аниқлаб бўлмайди. Масалан, собиқ Жанубий Африка Республикасининг апартеид тизимидаги қора танлилар: кўпчилик сонда, аммо имтиёзлар оқ танли озчиликда.</p>	
<p>Инклюзив ёндашув ижтимоий ва жисмоний муҳитни ўзгартиришни кўзда тутди, улар ҳамма учун очиқ ва дўстона бўлиши керак.</p>	
<p>Тенглик ҳуқуқи - бу барча инсонларнинг қадр-қиммати тенглиги, ҳурмат ва эътибор билан муносабатда бўлиш ҳуқуқи, фуқаролик фаолияти ёки иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ёки маданий ҳаётнинг ҳар қандай соҳасида бошқалар билан тенг равишда иштирок этиш ҳуқуқидир. Барча одамлар қонун олдида тенгдирлар ва тенг равишда ҳимояланиш ва қонунга ёрдам бериш ҳуқуқига эгадирлар.. Барча одамлар қонун олдида тенгдирлар ва қонун томонидан тенг ҳимояланиш ва ёрдам олиш ҳуқуқига эга.</p>	
<p>Тенг муносабатда бўлиш тенглик жиҳати сифатида бир хил мурожаат қилишга тенг келмайди. Одамлар билан тўла ва самарали тенгликка эришиш учун уларнинг турли хил ҳолатларига қараб турли хил усулларда мурожаат қилиш, уларнинг тенглигини тасдиқлаш ва жамиятда тенг ҳуқуқли</p>	

<p>иштирок этиш қобилиятини кучайтириш зарур. Тенглик ҳуқуқи самарали бўлиши учун ижобий ҳаракатлар талаб этилади. Масалан, айрим тоифадаги одамлар учун имтиёзларни жорий этиш.</p>	
<p>Гендер тенглиги шунинг англатадики, аёллар ва эркеклар миллий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланишига ҳисса қўшиш ва унинг натижаларидан баҳраманд бўлиш учун ўз ҳуқуқлари ва имкониятларини тўла рўёбга чиқариш учун тенг шароитларга эга. Ҳозирги вақтда "тенглик" тушунчаси тенг натижаларга эришиш учун аёллар ва эркекларга турлича муносабатда бўлиш зарурлигини тан олади.</p>	
<p>Ижобий ҳаракатлар тенгликка эришиш йўлидаги айрим гуруҳларнинг ривожланишини жадаллаштириш ва ўтмишдаги ноқулай вазиятни бартараф этиш учун қатор қонунчилик, маъмурий ва амалий чоралар тенглик ҳуқуқининг ажралмас қисмидир.</p>	
<p>Ижтимоий адолат шунинг англатадики, тенглик тушунчаси туғилиш жойи, жинси, ирқи, этник келиб чиқиши, дини ва шахснинг ўзига боғлиқ бўлмаган бошқа омиллар билан боғлиқ бўлган барча ҳаётий вазиятлар ва шароитларни ўз ичига олади, давлат ва бошқа ижтимоий институтлари кўмагида жамоат ресурсларини қайта тақсимлашни талаб қилиши мумкин.</p>	

2-машқ. Камситишлик

Матнни ўқинг ва унга асосланиб, матннинг асосий ғояларини акс эттирадиган диаграмма/график ташкилотчини яратинг. Тузилган концепция харитасини номланг.

Ирқи, ранги, миллати, келиб чиқиши, жинси, ҳомиладорлиги, оналиги, фуқаролиги, оилавий ёки шахс сифатидаги ҳолати, тили, дини ёки эътиқоди, сиёсий ёки бошқа қарашлари, туғилганлиги, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, фуқаролиги, иқтисодий ҳолати, миллий озчилик билан қиёсланиши, жинсий йўналиши, жинси, ёши, ногиронлиги, соғлиғи, ирсий ва бошқа ҳолатларнинг касалликка бўлган мойиллиги ёки ушбу асосларнинг ҳар қандай бирикмаси ёки ушбу асосларнинг ҳар бири билан боғлиқ хусусиятларга асосланган ҳолда камситилиши тақиқланиши керак.

Бошқа ҳар қандай асосларга кўра таянган камситишлик тақиқланиши керак, агар бу камситиш

- (i) сабаб ҳисобланса ёки ноқулай вазиятни ўзгаришсиз сақлаб турган бўлса;
- (ii) инсон қадр-қимматини ерга уради;
- (iii) юқоридаги асосларда тақиқланганларга камситишликни таққослаш билан инсон томонидан ҳуқуқлари ва эркинликларидан баробар фойдаланишга қанчалар ёмон таъсир қилади.

Камситишлик, агар у бир кишининг тақиқланган асосга қиёсланадиган тавсифга эга бўлиш сифатида шахсни адолатли ёки хато қабул қилиш асосида тақиқланган асосга тегишли бўлган бошқа шахслар билан қиёсланиши туфайли юзага келган ўринда ҳам тақиқланиши керак.

Бирон-бир камситувчи ҳаракат қасддан ёки бехосдан амалга оширилиши мумкин, бинобарин ҳаракатлар, агар ният бўлмаса, унинг оқибатларидан келиб чиқиб камситувчи бўлади. Шу сабабли, субъект шахсга ёки гуруҳга нисбатан қасддан камситса ва ташқи томондан нейтрал вазият ёки ўлчов бир шахсни/гуруҳни бошқалардан устун қўйганда, бевосита камситишни фарқлаш керак.

Бевосита гендер камситиш қўйидагиларни ўз ичига олади:

- оилавий аҳвол, ҳомиладорлик, потенциал ҳомиладорлик ва оилавий мажбуриятлар сабабли камситиш;

- жинсий зўравонлик;

- тенг қобилиятли меҳнат учун ҳар хил маош тўлаш.

Билвосита гендер камситиш қўйидагиларни ўз ичига олади:

- гендер стереотипларини оммавий ахборот воситалари, таълим, маданият орқали қайта такрорлаш;

муайян жинсга мансуб шахсларга зарар етказиш шаклида салбий оқибатларга олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган шартларни, талабларни белгилаш.

- Қўйидагилар гендер камситиш ҳисобланмайди:

- туғиш ва эмизиш функциялари билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишда фарқларни ўрнатиш;

- Қирғизистон Республикаси қонунларида белгиланган ҳолларда фақат эркалар томонидан муддатли ҳарбий хизматга чақирилиш;

- сиёсий, иқтисодий, меҳнат ва бошқа ижтимоий муносабатларда амалда тенгликка эришишга қаратилган махсус чораларни кўриш;

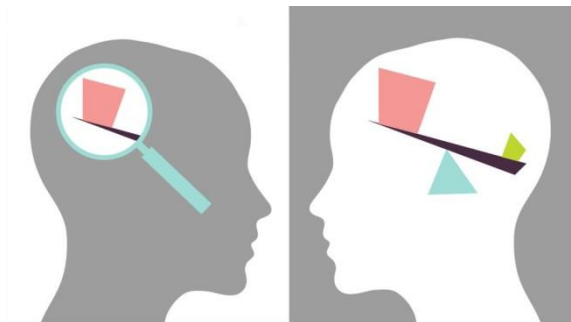
- аёллар ва эркаларнинг репродуктив саломатлигини ҳимоя қилиш билан боғлиқ меҳнатни муҳофаза қилиш хусусиятлари;

- ўз вазифаларини фақат маълум бир жинсдаги шахслар бажариши мумкинлигига асосланган касбий малака талабларига жавоб бериш;

- ижобий ҳаракатлар

Нафақат хурофотлар, стереотиплар ва камситишларга, балки уларни келтириб чиқарадиган маданиятга қарши курашиш керак. Дискриминацияни енгиб ўтиш мумкин бўлган қадамлар: "инсон ҳуқуқларини" кенг эътироф этиш, вақтинча махсус чораларни жорий қилиш, бағрикенглик ва мулоқот муҳитини яратиш, турли гуруҳлар ўртасида учрашувларни ташкил қилиш.

3-машқ. Нотўғри тушунчалар ва стереотиплар.

Тасаввур қилинг, сиз ўқувчиларга нотўғри тушунчалар стереотипларни қандай шакллантиришини тушунтиришингиз керак. Ушбу матн асосида уларнинг муносабатларини аниқ кўрсатишга ёрдам берадиган график ташкилотчини тузинг.

Дунё жуда мураккаб бўлганлиги сабабли, одамлар одатда ҳар бир воқеани ёки шахсни индивидуал равишда идрок қилиш учун вақт ва кучга эга эмаслар. Шунинг учун биз умумлашмалар ёрдамида идрокни соддалаштирамиз. Баъзида хурофотлар(нотўғри тушунчалар) етарлича зарарсиздир, лекин улар гуруҳлар ёки шахслар ўртасида пайдо бўлиб, уларнинг хатти-ҳаракатлари бир-бирига салбий таъсир кўрсатса, хурофотлар ҳалокатли бўлиши мумкин.

Хурофот асосан идрокка таъсир қилувчи ҳиссиётларга асосланади: аслида, хурофот биз кўрган ва эшитган нарсаларга асосланмайди, аксинча одамларнинг хатти-ҳаракатлари ва ҳодисаларни идрок этиш ва талқин қилишга нисбатан нотўғри қарашларга боғлиқ.

Хурофотларни шакллантиришда оилавий ва ижтимоий тарбия, шунингдек, қайсидир жамиятнинг бир қисми бўлиш эҳтиёжи муҳим роль ўйнайди. Болалиқда сезилган ҳис-туйғулар ва эътиқодлар келажакда барқарор табиатга эга бўлади. Муҳими, инсон агар у авторитар муҳитда – қандайдир догмани шубҳа остига қўйиш мумкин бўлмаган оилада тарбияланган бўлса, ёки инсон ўзига ўхшамаган одамларни учратолмаган муҳитда бўлса хурофотларга эга бўлади. Бир гуруҳга нисбатан ёмон муносабатда бўлган одамлар бошқа гуруҳларга нисбатан ҳам хурофотга эга эканлиги исботланган. Масалан, маълум бир диний гуруҳ аъзоларига нисбатан хато фикр юритган киши ирқий хурофотларга ҳам эга бўлиши мумкин.

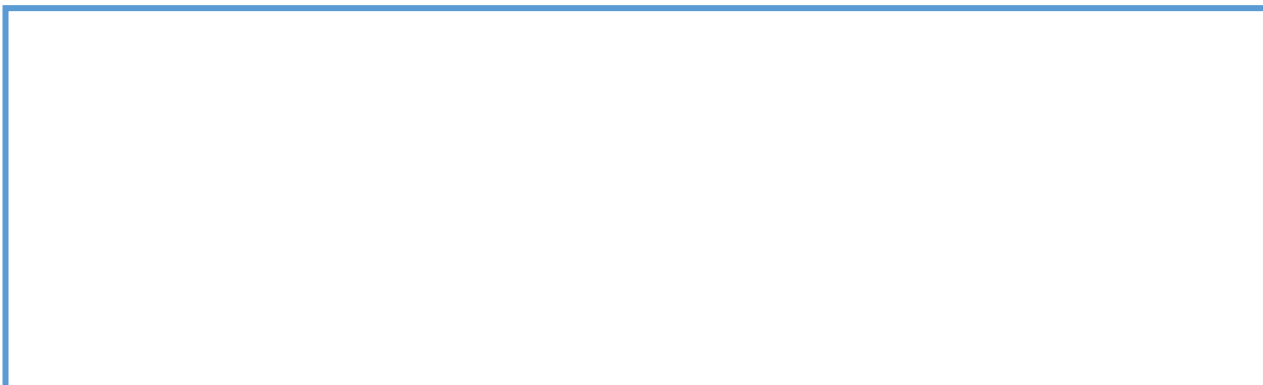
Маълум бир гуруҳга нисбатан хурофотлар шу қадар умумлаштириладики, у вақтда ушбу гуруҳнинг барча аъзолари ушбу хусусиятларга эга деган фикр келганда стереотиплар пайдо бўлади. Гендер роллари, шунингдек турли хил ирқий, миллий ва диний гуруҳларнинг вакиллари ҳақидаги стереотиплар энг кенг тарқалган ижтимоий стереотиплардир.

Стереотипларга мисоллар: *болалар ота-оналарига қулоқ солишлари зарур, болалар мактабда яхши ўқишлари керак, давлат хизматчилари ҳазил қилмаслиги керак, корхона эгалари жиззаки; бошқа давлатга кетиб қолмасдан ўз ватанинда яшаганинг тўғри;* ҳамма каби бўлганинг бу яхши; эркалар

йиғламаслиги керак; аёллар – заиф жинс...

Стереотиплар индивиднинг номига айтилган баҳони ва унинг ахлоқи билан боғлиқ бўлган кутилган натижаларни белгилайдилар. Стереотиплар ҳам ижобий, ҳам салбий ёки нейтрал атамаларни ифодалаши мумкин.

3-машқ. Гендер стереотиплар

Топшириқларни бажаринг

1-топшириқ. Ҳар бир айтилган фикрга тасдиқнинг асосий мазмунини тушунишга йўналтирадиган савол тузинг.

✓ _____

Гендер стереотипларини шакллантириш аёллар ва эркакларга ўзига хос хусусиятлар, фазилатлар ёки ролларни фақат аёллар ёки эркакларнинг ижтимоий гуруҳга мансублиги асосида қайд этиш амалиётини назарда тутди.

Гендер стереотиплари эркаклар ва аёлларнинг шахсий қобилиятларини ривожлантириш, касбий ўсишга интилиш ва ҳаёт йўлини танлаш ва режалар тузиш қобилиятини чеклаганларида ҳалокатли ҳисобланади.

Гендер стереотипларини шакллантириш, агарда у инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларнинг поймол этилиши ёки бузилишига олиб келса адолатсизликдир.³

✓ _____

Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ҳалқаро ҳуқуқ гендер стереотиплар ва уларнинг шаклланиши билан курашади, чунки улар инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлардан фойдаланишга путур етказди. Давлат ҳаётнинг барча соҳаларида аёллар ва эркакларга нисбатан камситишликни бартараф этишга мажбур.

Ушбу мажбурият давлатлардан жамоат ва шахсий ҳаётда гендер стереотипларига қарши кураш чораларини кўришни, шунингдек, стереотипларнинг шаклланишидан сақланишни талаб қилади.

Гендер стереотипларига мисоллар: аёл ва машина ҳайдаш мос келмайди, аёл яхши пишириши керак, ажрашган ёлғиз она ҳар доим бахтсиз, чунки у ҳеч кимга керак эмас; аёлнинг асосий вазифаси – ўз болаларини тарбиялаш; эркак ўз оиласини боқиши керак; эркак заиф бўлмаслиги керак; эркак кучли, аёл эса гўзал бўлиши керак.

2-топшириқ. Инсон ҳуқуқларини бузадиган гендер стереотипларига мисоллар келтиринг. Бошқалар келтирган мисолларни кўриб чиқинг. Уларни гуруҳда муҳокама қилинг.

³ Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий Комиссари Бошқармасининг таърифи (БМТ ИҲОКБ) <https://www.ohchr.org/ru/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>

3-топшириқ. Болалар тарбиясида стереотиплар билан боғлиқ бўлган жадвални мисоллар билан тўлдириңг.

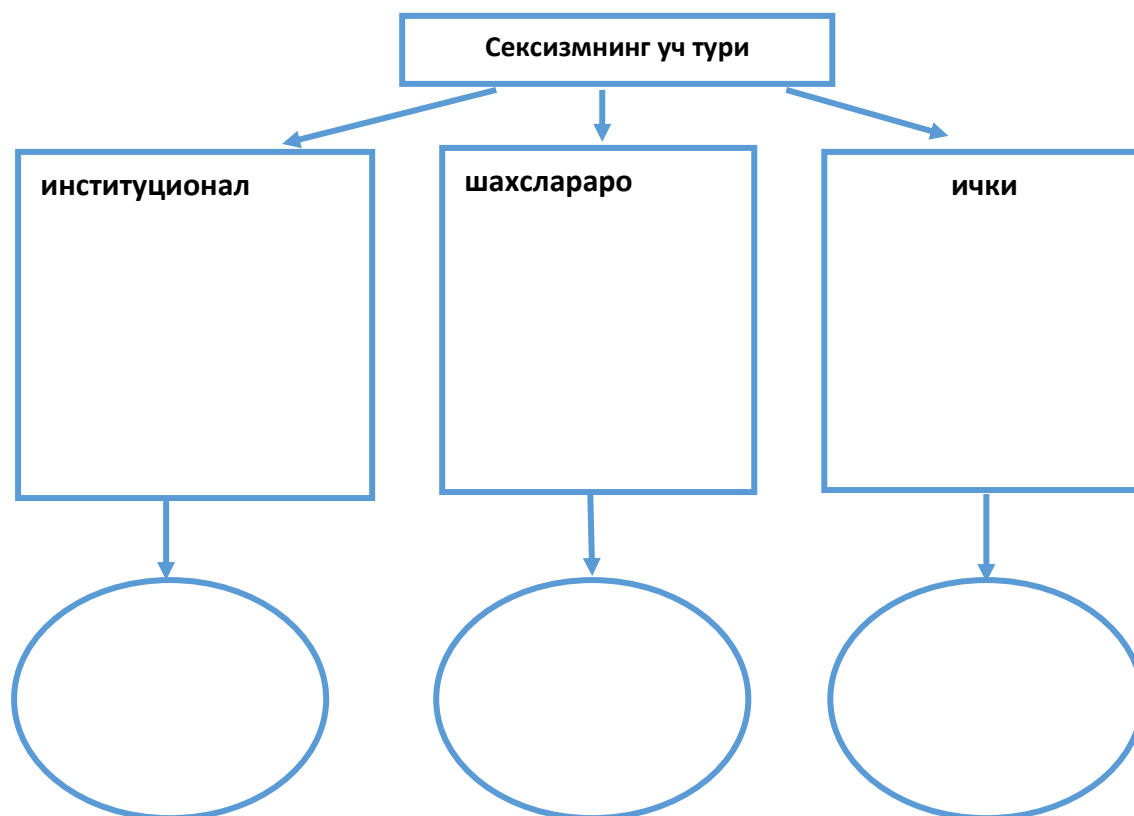
Гендер стереотиплар	
Қизлар тарбиясида	Ўғил болалар тарбиясида

4-машқ. Сексизм

Топшириқларни бажаринг

1-топшириқ. Ушбу схемаларни матн асосида таянч сўзлар ва белгилар билан тўлдириңг.

Гендер назариясида сексизмнинг уч тури ажралиб туради: институционал - жамият ва унинг институтлари даражасида дискриминация, шахслараро - инсонни бошқа шахс томонидан камситиш ва ички - агар инсон ўзи ўз жинсига нисбатан камситувчи муносабатни кўрсатса, уларни ҳақиқат учун қабул қилади.

2-топшириқ. Матнга асосланиб, ушбу схемаларни тестнинг асосий қоидаларини тасдиқловчи ҳаётий мисоллар билан тўлдилинг.

Америкалик олимлар Питер Глик (Peter Glick) ва Сюзан Фиске (Susan Fiske) сексизмнинг уч турини ажратиб кўрсатишади: душманлик, хайрихоҳлик ва икки ёқлама.

Душманлик сексизми - бу салбий кўрсатма бўлиб, унда эркаклар билан солиштирганда аёллар норасо эканлиги, шу жумладан уларнинг ақл-идроклари ўта даражада паст эканлиги ҳақидаги ишонччи ўз ичига олади.

Хайрихоҳлик сексизми улар бошдан кечираётган аёлларга нисбатан субъектив ижобий ҳис-туйғуларни келтириб чиқарадиган, шунингдек, одатда ижтимоийлик ҳақида деб таснифланадиган хатти-ҳаракатларга (масалан, ёрдам, ғамхўрлик каби) эга бўлган аёллар ҳақидаги стереотипли эътиқодлар тизими сифатида қаралади. Сексизмнинг бу тури аёлларни камситади, чунки бу эркакларнинг устунлиги ва кучли жинсга асосланган. Душманлик сексизми ва хайрихоҳлик сексизми ўзаро боғлиқликка мойил бўлган тенденцияга эга, чунки иккаласи ҳам аёллар ҳақидаги ўхшаш эътиқодларга асосланган.

Сексизмнинг иккала тури аёлларни "заиф жинс" деб ҳисоблайди ва улар жамиятда уй ишлари ролини ва ёрдамчи ролларни ўйнаши керак деб ҳисоблашади. Хайрихоҳлик сексистлари аёлларни ҳимоя қилишни истайдилар, улар оналар ва хотинлар ролларини ҳурмат қиладилар ва улардан ҳайратда қоладилар, аёлларни романтик севги объектлари сифатида идеализация қиладилар. Душманлик сексистлар аёлларни ҳоқимлик позицияларини олишга қодир эмас деб билишади⁴.

Эркаклар ва аёллар бир вақтнинг ўзида турли аёлларга нисбатан душманлик ва хайрихоҳлик сексизмини намоён қилишлари мумкин (амбивалент сексизми). Амбивалент сексистлар баъзи аёлларга стереотипли равишда салбий муносабатда бўлишади, бошқаларига эса стереотипли равишда ижобий муносабатда бўлишади, носексистлар эса аёлларни тоифаларга ажратмайди ва шунга ўхшаш жинс стереотипларини қўллаб-қувватламайди⁵.

⁴ Нельсон Т. Психология предубеждений. Секреты шаблонов мышления, восприятия и поведения. — СПб.: «прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. — 384 с.

⁵ Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.

6-машқ. Ногирон одамга бўлган муносабат.

“Ногиронлик иккита моделининг плюс ва минуслари” жадвалини тўлдиринг.

Ногиронликни тушунишнинг ижтимоий модели - жисмоний ёки руҳий чекловлар даражасидан қатъи назар, ногиронлиги бўлган одамга жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида муносабатда бўлиш. Асосий эътибор инклюзив хайрихоҳлик муҳити ва шахснинг имкониятларини очиш учун тўсиқларни йўқ қилишга қаратилган

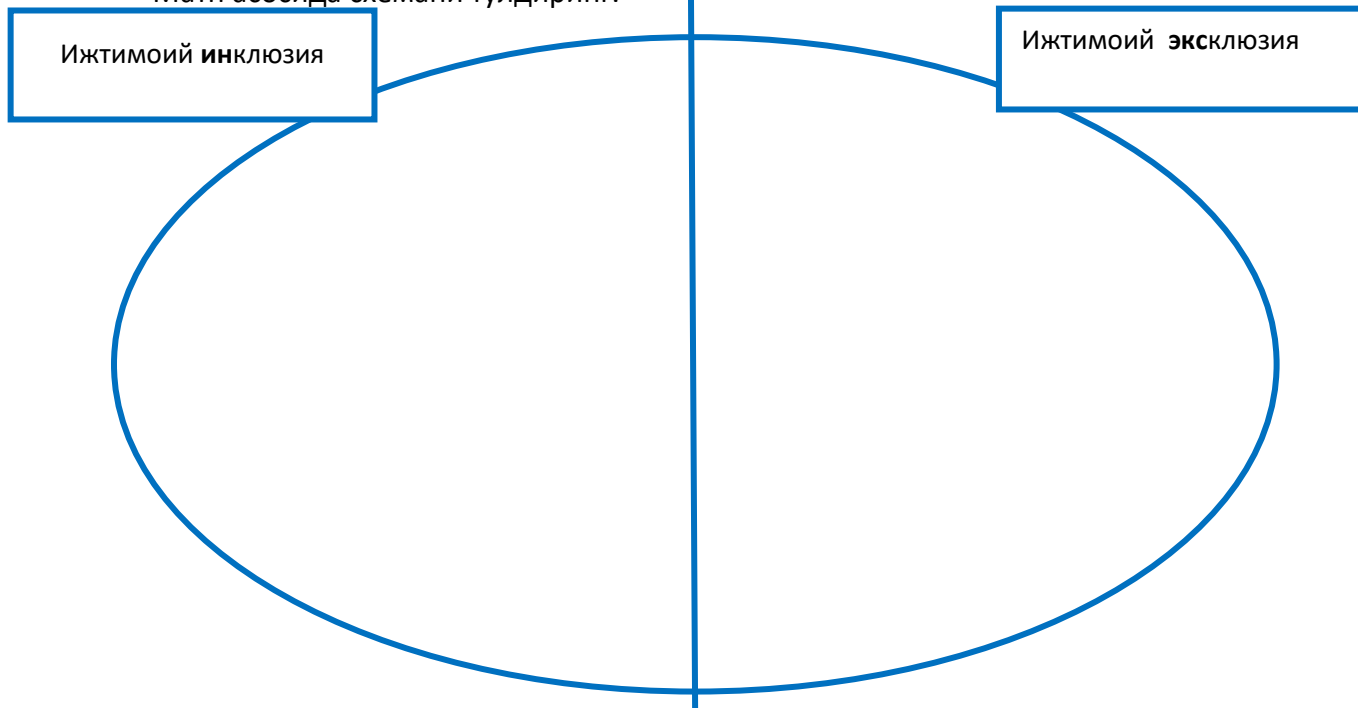
+	-

Ногиронликни тушунишнинг тиббий модели бу ногиронлиги бор одамга уни "оддий" одамлардан ажратиб турадиган туғма ёки орттирилган патологиясига қаратилган муносабатдир. Тиббий моделда саломатлик имконияти чегараланган(СИЧ) инсон жисмоний, тўлақонли бўлмаган ёки ақлий заиф деб қаралади. Ногиронлиги бўлган одамни тиббий моделда тиклаш фақат жисмоний ёки руҳий саломатликни тиббий воситалар ёрдамида тиклаш орқали амалга оширилади. "Давололмайдиган" ҳолатлар кўпинча одамнинг жамиятнинг фаол аъзоси бўлиш қобилиятини жиддий равишда чеклайди.

+	-

7-машқ. Инклюзия

Матн асосида схемани тўлдиринг.

Таълимдаги зарур ҳаракатлар:

Ижтимоий инклюзия (ижтимоий кириш) ва ижтимоий эксклюзия (ижтимоий истисно) бир-биридан ўзилган ҳолда кўрилиши зарур, чунки кириш ва чиқиш омиллари чамбарчас боғланган. Ижтимоий чиқиш структуравий ва институционал нотенгликнинг бош омилларидан бири ҳисобланади. Тизимли ёндашиш нуқтаи назаридан ижтимоий истисно ижтимоий муносабатларни, институтларни, иқтисодиётни, ҳудудий омилларни, рамзий эътироф этишни ва бошқалар билан биргаликда жамиятни функционаллаштириш учун фундаментал ҳисобланган битта ёки ундан ортиқ тизимлар ишида бузилишлар билан боғлиқ вужудга келувчи сифатида аниқланиши мумкин.

Ижтимоий истиснони огоҳлантириш ёки бартараф этишда ижтимоий кириш(ёки инклюзия)ни: сиёсий-ҳуқуқий ва институционал (ўз ҳуқуқлари ва қизиқишларини амалга ошириш имконияти, рамзий миқёсда ва амалиётда ўхшашликни эътироф этиш), ижтимоий-иқтисодий (қашшоқликни тугатиш, меҳнатига муносиб ҳақ тўлаш, яхши яшаш жойи ва коммунал хизматлар), ижтимоий-маданий (ҳаммабоп ва сифатли таълим, уюшманинг маданий ҳаётига кириш, ўз қобилияти ва шахсий ўсиши учун имконият) ва б. таъминлайдиган чораларни кўриш зарур. Ижтимоий киришнинг юқори даражаси тенгликнинг, ижтимоий хизматларнинг очиқлиги(айниқса сифатли таълим ва тиббиёт) юқори даражаси, шахсий ўсиш ва ижтимоий илгарилаш учун камситишнинг йўқлиги ва имкониятларнинг мавжудлиги билан тавсифланади. Ижтимоий кириш мулкый нотенгликнинг, ҳудудий диспропорцияларда(ҳудудларнинг ўсишидаги тафовутда), ксенофобия, гомофобия ва ҳар қандай тафовутларга бўлган нотолерант муносабатнинг бошқа турлари мавжудлиги юқори даражада бўлиши мумкин эмас. Қоидага мувофиқ, ижтимоий чиқишга катта аҳолидан(турли озчиликлар, муҳожирлар, ногирон одамлар ва ҳ.к.) у ёки бу ҳолатда фарқланадиган гуруҳлар дучор бўлади)

Таълимга киритиш (инклюзия) - индивидуал ўқувчиларнинг ҳар хил эҳтиёжларини қондириш учун мактаб маданияти, сиёсати ва амалиётини ўзгартириш зарурлигини, шунингдек, ушбу имкониятдаги тўсиқларни олиб ташлаш мажбуриятини тан олишдир⁶.

II. Таълимдаги турли-туманлик мавзуси

Ушбу бўлим сизни XXI аср мактабининг ривожланишининг асосий йўналишларини белгиловчи муҳим ҳужжатлар билан таништиради: Жак Делорнинг "Таълим: зарурий утопия" маърузаси, БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари, 2012-2020 йилларда таълимни ривожлантириш стратегияси, бу сизга ташкилотингизнинг ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш ва баҳолашга ёрдам беради.

2.1. «Таълим – яширин хазина» – ЮНЕСКОнинг таълим парадигмасига бўлган янгича ёндашуви

Минг йиллик охирида ЮНЕСКО Таълим комиссиясини бошқарган Жак Делорнинг "Таълим: зарур утопия" номли маърузаси таълим мазмунини парадигмасини ўзгартиришда муҳим роль ўйнади. Ушбу расмий маърузада мактабларни ривожлантириш стратегиясини

⁶ Инклюзив таълимнинг концептуализацияси ва унинг ЮНИСЕФ миссияси доирасидаги контекстуализацияси, ЮНИСЕФ 2014, <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf>

глобал истиқболга қайд этиш йўллари келтирилган. Таклиф қилинган ёндашув янги авлод ҳаёти учун ҳал қилувчи бўлиши мумкин бўлган ўзаро боғлиқ муаммолар ва тенденцияларни тақдим этиш имконини берди.

Маърузада минг йиллик бошида инсоният дуч келган асосий чақириқлар белгилаб ўтилган.

Иқтисодий ўсиш одамларнинг турмуш фаровонлигини оширади. Аммо у нотекис ривожланиш муаммоларини ҳал эта олмайди ва ҳатто моддий бойлик ва тенгликни, инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилишни ва бепарво онг билан нобуд қилиб сарфлаётган табиий ресурсларни тежаш тактикасини муросага келтира олмайди. Ниҳоят, Совуқ Урушнинг тугаши ва Берлин деворининг қулаши кўплаб мамлакатлар ва халқлар ўртасида ишончни тиклади. Аммо бу нафақат умумий биродарлик ва ҳамжиҳатликка олиб келмади, балки янги тўқнашувлар ва умидсизликларни ҳам келтириб чиқарди. Таранглик йўқолмади. Бу этник ва ижтимоий гуруҳлар ўртасида ҳам, бой Ғарб мамлакатларида ва анча қашшоқ мамлакатларда ҳам мавжуд. Ушбу муаммоларни чақириқ сифатида қабул қилиш бутун дунё ақл эгаларининг бурчидир. Табиийки, таълим сиёсати ушбу фундаментал масалалардан четда қолиши мумкин эмас. У дунёнинг янада мукамал қиёфасини яратишга, инсониятнинг барқарор ривожланишига, халқлар ўртасидаги ўзаро тушунишга, кундалик ҳаётни янгилашга хизмат қилади.⁷

ЮНЕСКОнинг “Таълим: зарур утопия” номли расмий маърузаси

8-машқ. ЮНЕСКО комиссиясининг маърузаси

Замонавий таълим парадигмасини ўзгартирган ЮНЕСКО комиссиясининг ҳисоботидан берилган парчани кўриб чиқинг. Сизнингча, "таълимнинг тўртта устуни(тамоийллар)" амалга ошириш нуқтаи назаридан, ўқув материалларини гендер ва камситишга қарши экспертизага қандай йўналтирилиши керак? Ўз фикрингизни қисқа иншо ёзинг.

Ҳаётимиз давомидаги таълим тўрт устунга асосланади:

- - билишни ўрганиш
 - бажаришни ўрганиш,
 - мавжуд бўлишни ўрганиш,
 - биргаликда яшашни ўрганиш.

Чекланган миқдордаги фанларда чуқур ишлаш имконияти билан етарли тарздаги жуда кенг умумий маданиятни бирлаштирган ҳолда ўрганиш. Бу шунингдек узлуксиз таълим тақдим этаётган имкониятлардан фойдаланишни ўрганиш демакдир.

Нафақат касбий малакаларни, балки кўплаган турли вазиятларнинг уддасидан чиқадиган, кенг маънодаги турли хил компетентликларни эгаллаш ва гуруҳда ишлашга имкон берадиган билимларга эга бўлиш учун ҳам ўрганиш. Шунингдек, ўғил ва қиз болалар мавжуд маҳаллий ёки миллий контекстда ёки расмий равишда, таълимнинг навбатдаги босқичларини ривожлантириш туфайли ўз-ўзидан дуч келадиган ёки расмий тарзда мавжуд бўлган турли хил ижтимоий ёки меҳнат шароитлари доирасида ишлашни ўрганишлари керак.

⁷Образовательная политика будущего в докладе Жака Делора, председателя комиссии по образованию ЮНЕСКО, <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200101504>

Ўзаро тушуниш ва ўзаро боғлиқлик ҳиссини ривожлантирган ҳолда биргаликда яшашни ўрганиш, умумий лойиҳаларни амалга ошириш ва плюрализм, ўзаро тушуниш ва тинчлик қадриятларини ҳурмат қиладиган шароитда низоларни ҳал қилишга тайёр бўлиш.

Ўз шахсиятининг равнақини тарғиб қилиш ва ҳаракат ҳолатида бўлиш, мустақиллик, қарорлар мустақиллиги ва шахсий жавобгарликни намойиш этиш орқали яшашни ўрганиш. Бунинг учун таълим соҳасида ҳар бир кишининг потенциал имкониятларидан бирини эсдан чиқармаслик керак: хотира, фикрлаш қобилияти, эстетик туйғу, жисмоний қобилият ва алоқа қобилияти. Расмий таълим тизимлари маълумот олиш имкониятига эътиборни бошқа таълим шакллариغا зарар етказишга қаратишга интилаётган бир пайтда, таълимни яхлит ҳолда кўриб чиқиш муҳимдир. Таълимга нисбатан бундай қараш келажакда ушбу ўқув дастурлари ёки педагогика соҳасидаги янги сиёсат бўлсин, бу соҳадаги ислоҳотларни илҳомлантириши ва йўналтириши керак.

9-машўқ. Менинг педагогик амалиётим

Кундалик педагогик амалиётингиз ва бошқа фаолиятингизни ушбу устунларга асослайсизми? Қандай ва ниманинг ҳисобига буни амалга оширасиз? Сўнги ойдаги фаолиятингизни таҳлил қилинг ва жадвални тўлдилинг.

Фаолиятингизни таърифлаб беринг	4та тамойилнинг қайси бирида ва қай тарзда боғлиқ?

2.2. БМТнинг “Барқарор Ривожланиш Мақсадлари”⁸.

10-машқ. Барқарор ривожланиш мақсадлари

Сизга маълумки, Қирғизистон БМТ аъзоси сифатида “Барқарор ривожланиш мақсадлари 2030га эришиш бўйича декларация”ни имзолади. 4 ва 5-сонли Барқарор ривожланиш глобал мақсадларига тегишли вазифаларни кўриб чиқинг. Ўйлаб кўринг, Ўзингизнинг иш жойингизда ҳар бир қўйилган вазифага ўз ҳиссангизни қўшишингиз мумкинми?

4-мақсад: Тўла қамровли ва адолатли сифатли таълимни таъминлаш ва барчанинг умри давомида ўрганиш имкониятларини рағбатлантириш	5-мақсад: Гендер тенглигини таъминлаш ва барча аёллар ҳамда қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш
<ul style="list-style-type: none"> • 2030 йилга келиб, барча қизлар ва ўғил болаларнинг бепул, тенг ҳуқуқли ва сифатли бошланғич ва ўрта таълим олишларини таъминлаш, бу уларга талаб даражасидаги ва самарали ўқув натижаларига эришиш имконини беради. • 2030 йилга келиб, барча қизлар ва ўғил болаларнинг бошланғич таълимга тайёр бўлиши учун кичик ёшдаги болаларни ривожлантириш, парвариш қилиш ва мактабгача таълимнинг сифатли тизимларидан фойдаланишлари учун имконга эга бўлишларини таъминлаш. • 2030 йилга келиб, барча аёллар ва эркекларнинг арзон ва сифатли касб-ҳунар ва олий маълумотларга, шу жумладан университет таълими учун тенг имкониятга эга бўлишини таъминлаш. • 2030 йилга келиб, иш билан бандлик, муносиб иш жойи ва тадбиркорлик билан шуғулланишлари учун талаб қилинадиган кўникмалар, шу жумладан касбий ва техник кўникмаларга эга бўлган ёшлар ва катталар сонини сезиларли даражада кўпайтириш. • 2030 йилга келиб, таълимдаги гендер тафовутларни бартараф этиш ва барча даражадаги таълим ва касб-ҳунар таълими учун ижтимоий ҳимояга муҳтож гуруҳлар, шу жумладан ногиронлар, тубжой халқларнинг вакиллари ва ночор аҳволда бўлган болалар учун тенг имкониятни таъминлаш. • 2030 йилга келиб, барча ёшлар ва катталардан иборат аҳолининг катта қисми, эркеклар ҳам, аёллар ҳам ўқиш, ёзиш ва ҳисоблаш имкониятига эга бўлишини таъминлаш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ҳамма жойда аёллар ва қизларга нисбатан камситишларнинг барча шаклларига барҳам бериш • Жамоат ва хусусий соҳалардаги барча аёллар ва қизларга нисбатан зўравонликнинг барча шаклларига, шу жумладан одам савдоси, жинсий ва бошқа эксплуатация шаклларига барҳам бериш. • Болалар, барвақт ва мажбурий никоҳ, аёллар жинсий аъзосига шикаст етказиш каби барча зарарли амалиётларни йўқ қилиш • Коммунал хизматлар, инфратузилма ва ижтимоий ҳимоя тизимлари билан таъминлаш ва уй шароитида ва оилада миллий шароитларни ҳисобга олган ҳолда умумий жавобгарлик тамойилини илгари суриш орқали маошсиз ишларни ва уй ишларини тан олиш ва қадрлаш. • Сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳаётда қарорлар қабул қилишнинг барча даражаларида аёлларнинг тўлақонли ва реал иштирок этишини ва аёлларга раҳбарлик қилишда тенг имкониятларни таъминлаш. • Аҳоли ва ривожланиш бўйича халқаро конференциянинг ҳаракатлар дастурига, “Пекин Ҳаракат

⁸ Цели устойчивого развития ООН // <http://kg.one.un.org/content/unct/kyrgyzstan/ru/home/SDG.html>

<ul style="list-style-type: none"> • 2030 йилга келиб, барча ўқувчиларнинг барқарор ривожланишни таъминлаш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни эгаллашни таъминлаш, жумладан барқарор ривожланиш ва барқарор турмуш тарзи, инсон ҳуқуқлари, гендер тенглиги, тинчлик ва зўравонликсиз маданиятни тарғиб қилиш, дунё фуқаролиги ва қадриятларни, маданий хилма-хиллик ва маданиятнинг барқарор ривожланишга қўшган ҳиссасини англаш. • Болаларнинг манфаатларини, ногиронларнинг алоҳида эҳтиёжларини ва гендер жиҳатларини ҳисобга оладиган, зўравонлик ва ижтимоий тўсиқлардан хавфсиз ва ҳамма учун самарали ўқув муҳитини таъминлайдиган ўқув муассасаларини яратиш ва такомиллаштириш. • • 2020 йилга келиб, ривожланаётган мамлакатлар, айниқса кам ривожланган давлатлар, кичик оролли ривожланаётган давлатлар ва Африка давлатлари учун олий маълумот олиш, шу жумладан касб-ҳунар таълими ва ахборот-коммуникация технологиялари, техник ва ривожланган ва бошқа ривожланаётган мамлакатларда муҳандислик ва фан дастурлари, бошқа соҳалар учун бериладиган стипендиялар сонини бутун дунёда сезиларли даражада ошириш. • 2030 йилга қадар малакали ўқитувчилар сонини сезиларли даражада кўпайтириш, шу жумладан ривожланаётган мамлакатларда, айниқса кам ривожланган давлатлар ва кичик оролли ривожланаётган давлатларда ўқитувчилар малакасини ошириш бўйича халқаро ҳамкорлик қилиш воситасида. 	<p>платформаси”га ва уларнинг бажарилишини кўриб чиқиш учун конференциялар натижаларига мувофиқ жинсий ва репродуктив саломатлик хизматларидан ва репродуктив ҳуқуқларни амалга оширишдан умум фойдаланишини таъминлаш.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Миллий қонунларга мувофиқ аёлларга иқтисодий ресурсларга бўлган тенг ҳуқуқлар бериш, шунингдек, мулкка эгалик қилиш ва мулкни бошқаришнинг бошқа шакллари, молиявий хизматлар, мерос қилиб олинган мулк ва табиий ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида ислохотлар ўтказиш, юқори самарали технологиялардан, хусусан, ахборот-коммуникация технологияларидан аёлларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш учун фаол фойдаланиш. • Гендер тенглигини ва барча даражадаги аёллар ва қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини рағбатлантириш мақсадларида соғлом сиёсат ва мажбурий қонунларни қабул қилиш ва такомиллаштириш.
--	--

2.3. 2012-2020 йилларда Қирғиз Республикасида таълимни ривожлантириш стратегияси.

Сиз мактаб таълимига эътибор қаратган ҳолда 2012-2020 йилларга мўлжалланган ТРСнинг асосий қоидалари билан танишиб чиқишингиз ва унинг таркибий қисмлари бутун тизимнинг ва хусусан унинг мақсадли аудиториясининг гендер ва камситишга қарши сезгирлигини ривожлантиришга қаратилганини аниқлаб олишингиз керак. Буни қадамма-қадам бажарайлик

1-Босқич. "Кириш", "2020 йилдаги таълимнинг қарашлари", "2020 йилга қадар таълим тизимининг вазифалари" ва "Кутилаётган натижалар" бўлимларида таълим соҳасида гендер тенглиги ва камситмаслик масалаларига оид маълумотларни белгиланг. Унинг муҳимлиги, етарлилиги, аниқлиги билан баҳоланг. Белгиланган маълумотни таққосланг, бўлимлар орасидаги муносабатни баҳоланг. Хулоса чиқаринг:

“Кириш”дан

Қирғизистон Республикасида 2012–2020 йилларга мўлжалланган таълимни ривожлантириш стратегияси (кейинги ўринларда ТРС 2020 деб юритилади) мамлакатнинг мафқуравий ва ривожланиш мақсадларига асосланган, шунингдек "Минг йиллик тараққиёти" ва "Барчага таълим" глобал дастурларининг мақсадларига эришишга қаратилган.

“ТРС 2020” Қирғизистоннинг таълим соҳасига ташқи молиявий ёрдамни ҳисобга олган ҳолда, Париж декларацияси ва Аккра кун тартибининг тамойилларига риоя қилиш асосида ишлаб чиқилган бўлиб, унга кўра инсон ҳуқуқлари, аёллар ва эркаклар учун тенг имкониятларни ҳурмат қилишни ҳисобга олган ҳолда барча турдаги донорлик ёрдами кўрсатилади.

2020 йилда Таълим тизими

1. 2020 йилда таълим мафқураси

2020 йилга келиб, таълим сифатининг сезиларли ўсиши ва Қирғизистоннинг ҳозирги ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ривожланиш даражасига мувофиқ бўлган таълимни тақдим этиш, сифатли таълимдан тенг фойдаланиш таъминланади.

ТРС 2020 дастурини амалга ошириш қуйидаги фуқароларни тайёрлайдиган таълим тизимини яратилишини таъминлайди:

- 1) аниқ коммуникатив кўникмаларга эга бўлган;
- 2) мустақил ҳаракат қила оладиган, ўз фикрларини очиқ билдирадиган; ижодий ва инновацион ёндашувлардан фойдаланадиган;
- 3) инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, гендер тенглиги, маданий, этник ва сиёсий хилма-хилликни ҳурмат қиладиган;
- 4) ҳаётда ва меҳнат бозорида муваффақиятга эришишга имкон берадиган умумий ва махсус билим ва кўникмаларга эга бўлган.

2020 йилда Таълим тизими Қирғизистоннинг ижтимоий ва сиёсий ривожланишини илгари суришда асосий инструмент бўлиб қолади ва минтақавий ва халқаро жараёнларда унинг рақобатдошлигини таъминлайди.

2-қадам. ТРС, уни амалга ошириш режалари тизимнинг ҳар бир даражасида ишлаб чиқилишини кўзда тутади. Ўзингизнинг позициянгизга биноан, сизнинг таълим ташкилотингиз олдида қандай вазифалар турганлигини, гендер тенглиги ва камситилмасликни таъминлаш учун қандай тамойилларга амал қилиши кераклигини ёзиб қўйинг.

2020 йилга қадар таълим тизимининг вазифалари

- 1) Аксарият мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланиши ва таълим дастурлари билан тўла қамраб олиниши.
- 2) Ёши, жинси, этник, диний мансублиги, яшаш жойи, ақлий ва жисмоний ривожланиши, ижтимоий-иқтисодий ҳолати ва бошқаларидан қатъий назар ҳар бир киши учун сифатли умумий умумий ва ўрта умумий таълим олиш.
- 3) Ўрта мактабнинг ихтисослаштирилган юқори даражасига ўтиш (10 ва 11-синфлар) ва асосий умумий маълумот олган ҳар бир ўқувчи учун ихтисослик соҳасини танлаш имконияти.

- 4) Меҳнат бозори замонавий талабларига ва аҳолининг ўз эҳтиёжлари ва манфаатларини қондириш эҳтиёжларига мувофиқ меҳнат кўникмаларини ривожлантириш.
 - 5) Узлуксиз таълим олиш учун шароит яратиш
 - 6) Таълим тизимининг барча даражаларида ижтимоий шерикликнинг ривожланиши ва иш берувчиларнинг ўқув жараёнидаги фаол иштироки.
 - 7) Қуйидагиларга йўналтирилган ўқишга компетентли ёндашувни жорий этиш: ўрганиш қобилияти; ноаниқлик ҳолатида ҳаракат қилиш ва ахборотни таҳлил қилиш асосида қарорлар қабул қилиш; алоқа қобилияти; аналитик кўникма ва танқидий фикрлаш
 - 8) Олий ўқув юртида ишлаш ва ўқишни уйғунлаштиришга имкон берадиган, талабаларнинг мослашувчанлиги ва ҳаракатчанлигини таъминловчи кредит тизимига ўтиш.
 - 9) Маданий ва тил хилма-хиллигини ҳамда кўп тилли таълим муҳитига нисбатан бағрикенгликни сақлаш.
 - 10) Таълим соҳасини кўп каналли молиялаштиришни қўллаб-қувватлаш ва молиявий ресурсларни адолатли тақсимлаш.
 - 11) Тўплаш ва таҳлил қилиш технологиясига асосланган таълим соҳасида стратегик режалаштириш ва бошқариш тизимини яратиш
-
-
-
-

Кутилаётган натижалар

3-қадам. Ташкилотингизнинг позициясига мувофиқ “TPC 2020” кутилган натижаларини гендер тенглиги ва камситмасликни таъминлаш бўйича кутилган натижаларни тўлдириш.

1. Таълим фаолияти кечиктирилган натижага эга. Шундан келиб чиқиб, биринчи уч йиллик даврда, 2012-2014 йилларда, компетентликка асосланган ўқитиш тизими (билимлар парадигмасини компетентликлар парадигмасига ўзгартиради) қурилади. Шунга кўра, кейинчалик таълим тизими самарадорлигининг асосий мезони унинг олдида турган муаммоларга муносиб жавоб бера оладиган, мамлакатнинг иқтисодий, ижтимоий-маданий ва сиёсий эҳтиёжларига мос келадиган битирувчи бўлиб қолади.

2. Мактабгача таълим даражасида Давлат таълим стандартини жорий этиш, мактабгача таълимни жорий этиш, 2011-2012 ўқув йилида 1-синфдан бошлаб мактаб тизимида янги авлод стандартлари (ўқув режаси) асосида таълимни жорий этиш, касб-ҳунар таълими тизимида янги стандартларни ишлаб чиқиш, олий таълимга ўтиш "бакалавр-магистр" тизимида таълим бериш, ишлаш тамойилларига асосланган иш ҳақини тўлашнинг янги тизимини жорий этиш – шу тарзда қурилган таълим тизими ҳар бир ўқувчи ва талабага муваффақиятли мулоқот, профессионал ва шахсий ривожланишининг маълум босқичларидаги ҳаракатларига имкон берадиган асосий ва махсус компетентликларни тақдим этади:

– мактабгача таълим босқичида бола унга яқин доира даражасида жамиятда ҳаракат қилиш ва мактабда ўқишни бошлаш имконини берадиган компетентликларга эга бўлади;

- умумтаълим мактабининг битирувчилари асосий (ахборот, ижтимоий-коммуникатив ва муаммоларни ҳал қилиш компетентликлари), шунингдек ўқишни давом эттириш ёки меҳнат бозорига кириш учун етарли даражада фан компетентликларига эга бўлишлари зарур;
 - касб-ҳунар таълими поғоналари меҳнат бозори талабларига жавоб берадиган ва тизимли равишда, ҳар хил шаклларда ишлайдиган ишчиларни тайёрлашга, ўз малакаларини оширишга ёки қайта тайёрлаш масалаларини ҳал қилишга тайёр бўладилар.
-
-
-

3. Таълим инсонни юқори даражадаги ноаниқлик ҳолатида яшашга тайёрлаши керак. Ушбу қоида инсоннинг янги муаммолар ва чақириқларга дуч келган сари таълим тизимига расмий ва норасмий даражада кўп маротаба қайтиши учун шароитни таъминлашга қаратилган, узлуксиз таълим ва ўқув ҳамжамияти концепциясининг методологик асоси ҳисобланади.

“ТРС 2020” ни амалга оширишнинг умумий тамойиллари

Устуворликларга урғу бериш: ТРС 2020 таълим соҳасидаги ислохотлар доирасидаги барча ташаббусларни қамраб олишга интилмади, у таълим тизимининг барча даражаларида учта елвизак бўлган устувор вазифаларни илгари суради:

- таълимни бошқариш;
- таълимни молиялаштириш;
- таълим тизими мониторинги ва баҳолаш.

Замонавий таълим тизимини максимал тартибга солиш ва заиф ҳисобдорлик сифатида таърифлаш мумкин. ТРС 2020 яна бир ёндашувни - қатъий мониторинг ва натижани баҳолаган ҳолда жараённи минимал тарзда тартибга солишни жорий этади.

Ижтимоий адолат: ТРС 2020, давлат томонидан молиялаштириш чекланган шароитларида, универсал эмас, балки мақсадли бўлган таълим тизимининг барча даражаларидаги кам таъминланган фуқароларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимида ўзгаришларни назарда тутди.

4-қадам. Таълим тизимидаги янгиликлар билан танишинг, уларни гендер тенглик ва камситмаслик учун баҳоланг. Сиз қўйган баҳога шарҳ беринг.

2020 йилда таълим тизимининг тузилиши

2020 йилга қадар таълим тизимида қуйидаги янгиликлар пайдо бўлади:

- 1) мактабгача таълим муассасаларига қатнамайдиган болалар учун мактабгача тайёрловни жорий этиш;
 - 2) ногирон болалар учун ихтисослаштирилган мактабларни сақлаб қолишда таълимнинг барча даражаларида инклюзив таълимни интеграциялаш;
 - 3) 10 ва 11-синфларда ихтисослаштирилган таълим;
 - 4) касб-ҳунар таълими учун кўп босқичли ўқув дастурларини жорий этиш.
-
-

5-қадам. Гендер тенглиги ва камситмаслик масалаларига доир маълумотларни белгиланг. Таълимни ташкил қилишдаги позициянгизга мувофиқ ушбу масалалар бўйича мавжуд муаммолар рўйхатини тўлдириг.

Мактаб таълими ва ўқитувчилар малакаси

"Вазиятни таҳлил қилиш" дан

Мактаб таълимининг долзарб муаммолари орасида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш керак:

- 1) Статистикага кўра, Қирғизистонда таълим учун сарф-харажатларнинг муттасил ўсиши, аввалгидек, таълим муассасаларининг мактаб кутубхоналарини, ўқув ва компьютер ускуналарини янгилаш, таълим технологияларини, инфратузилмани ривожлантириш харажатларининг ошишига олиб келмайди. Мактаб таълими ва ўқитувчилар малакаси.
 - 2) Таълимни давлат томонидан молиялаштириш умумий ўсишига қарамай, замонавий ўқув муҳити яратиш учун ҳар бир ўқувчига сарфланадиган харажатлар етарли эмас
 - 3) Ўқув дастури ҳаддан ташқари юкланганлиги боис, зарур ўқув компетентликларининг етишмаслиги билан боғлиқ бўлган ўқувчилар ўзлаштиришининг пастлиги.
 - 4) Географик жойлашуви ва таълим тилига боғлиқ тарзда таълим натижаларида ифодаланган тенгсизлик, бу ўқувчиларнинг таълимий ютуқлари натижаларига ҳам таъсир қилади.
 - 5) Ўқувчилар ютуқларини баҳолаш тизимининг мукамал эмаслиги.
 - 6) Кадрлар етишмаслиги, ўрта мактабдаги ўқитувчиларнинг малака ва ойлик маошларининг озлиги.
 - 7) Шунингдек, мактабга бормайдиган болаларни ўқишга жалб этиш муаммолари, глобаллашув талабларига жавоб берадиган - дарсликлар, жиҳозлар, Интернет ва шу кабиларнинг - таълим олиш учун ўқув муҳитини яратиш муаммолари мавжуд.
-
-

6-қадам. Гендер тенглик ва камситмаслик масалаларига оид маълумотларни белгиланг. Таълимни ташкил қилишдаги позициянгизга мувофиқ ушбу масалалар бўйича устувор йўналишларнинг рўйхатини тўлдириг.

Устуворликлар:

- 1) Стандартларга мувофиқ умумтаълим ташкилотлари тармоғининг ишлашига кўмак кўрсатиш.
- 2) Компетентликка асосланган ёндашувни ҳисобга олган ҳолда таълим мазмунини модернизация қилиш.
- 3) Ўқитишда индивидуал ёндашишни илгари суриш.
- 4) Инклюзив таълимни тақдим этиш.
- 5) Мактабларни дарсликлар билан таъминлаш.
- 6) Таълим жараёни натижаларининг диагностикаси ва мониторинги.
- 7) Кўп маданиятли ва кўп тилли таълимнинг ривожланишини таъминлаш.
- 8) Мактабларда ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) инфратузилмасини ривожлантириш учун шароит яратиш (жиҳозлар ва хизматлардан тортиб ўқитувчиларнинг малакасини оширишгача). "100 та инновацион интерфаол мактаб - ҳар йили" инфратузилма лойиҳаси.
- 9) Ўқувчиларнинг ютуқларини мунтазам равишда ошириб борадиган ўқитувчилар ва мактабларни мотивациялаш ва рағбатлантириш.
- 10) Умумтаълим ташкилотлари ишини такомиллаштиришдан манфаатдор бўлган турли хил жамоат гуруҳларининг иштирок этиш механизмларини ривожлантириш ва жорий этиш.
- 11) Умумтаълим ташкилотлари тармоғини оптималлаштириш, биноларни инвентаризация қилиш, бино ва майдонларнинг давлат рўйхатидан ўтказилишини таъминлаш.
- 12) Мактабларни молиялаштириш тизимини ислоҳ қилиш.
- 13) Ўқитувчиларнинг малакасини ошириш тизимини ислоҳ қилиш.
- 14) Ҳар бир ўқитувчининг ишини баҳолаш тизимини жорий этиш.
- 15) Ўқитувчиларнинг иш ҳақи структурасини ислоҳ қилиш.

7-қадам. Бўш кататка 2020 йилга мўлжалланган прогнозни тасдиқлайдиган мисолларни ёзинг.

Таълимни бошқариш тизими – одам ресурсларини бошқариш: асосий кўрсаткичлар(фрагмент)

Кўрсаткич	Дастлабки прогноз (2020 й.)	Мисоллар
-----------	-----------------------------	----------

<p>Таълимни бошқариш органлари билан мулоқотда ва таълим сиёсатини ишлаб чиқишда манфаатдор гуруҳларнинг жалб қилиниши</p>	<p>Таълим соҳасидаги сиёсат очик Интернет-форумлар форматидан фойдаланувчи истеъмолчилар талабларига эътибор қаратган ҳолда муҳокама қилинади ва ишлаб чиқилади</p>	
--	---	--

III. Таълимда гендер тенглик ва камситмаслик мавзуси

Ушбу бўлимда Сиз ижтимоий-маданий, иқтисодий ва сиёсий омиллар орқали муҳим бўлган, турли хил парадигмалардан келиб чиққан ҳолда, тенглик ва тафовутлар ҳуқуқи тушунчаси, шу жумладан аёллар учун тенг ҳуқуқлар ва тенг имкониятлар қандай ўзгарганлиги билан танишасиз. Бу, ўз навбатида, замонавий чақириқларга жавоб берадиган ўқувчиларда тегишли компетентликларни тушуниш ва шакллантиришга ёрдам беради.

3.1. Гендер тенглик ва ижтимоий тафовутларга бўлган ёндашишлар.

11-машқ. Аёллар ҳуқуқлари учун кураш

Аёллар ҳуқуқлари ҳақидаги матн билан танишиб чиқинг. Ўқиш давомида белгилар ёрдамида ўқиш усулидан фойдаланинг:

Белги	Маъноси
V	Олдиндан маълум бўлган маълумотлар белгиланади.
+	Янги маълумотлар белгиланди
–	Ишонч ва билимларга зид бўлганлар белгиланади.
?	Тушунтиришни талаб қиладиган ёки жавоб беришни талаб қиладиган фикрлар белгиланади.

Бу машқ Сизга гендер тенгликка эришиш жараёнининг мураккаблиги ва давомийлигини англашга ёрдам беради.

Жамиятдаги аёлларнинг ҳозирги ҳолати ва мақоми нафақат ҳуқуқларнинг, балки имкониятларнинг тенглиги учун узоқ давом этган кураш натижаси бўлиб қолди. Узоқ вақт давомида аёлларга ижтимоий муносабатларнинг тўлиқ ҳуқуқли субъектлари сифатида умуман қаралмаган.

Шундай қилиб, қадимги Римда қизлар тўла ҳуқуқли лаёқатга эга бўлмаганликлари сабабли оталарининг домицилиясидан⁹ (яшайдиган жойидан) эрининг яшаш жойига кўчиб ўтганлар. Турмуш ўртоғи вафот этган тақдирда, аёл ўғилларнинг ваколатига, ёки улар бўлмаганда, претор¹⁰ тайинлаган шахснинг қўл остига ўтишган.

1789 йилда "Инсон ва фуқаролар ҳуқуқлари декларацияси" қабул қилиниши билан белгиланган Буюк Франция инқилоби эркаклар ва аёлларнинг тенг ҳуқуқларини тан олмади. Инқилобда аёлларнинг фаол ҳаракатлантирувчи ролига қарамай, уларнинг иштироки сезилмади ва ҳуқуқлари эътиборга олинмади. Бу нарса 1791 йилда инқилобий фаол, феминист ва ёзувчи Олимпия де Гужни: "Аёл кунда устига кўтарилиш ҳуқуқига эга, у минбарга ҳам чиқиш ҳуқуқига эга" ва "Аёллар ва фуқаролар ҳуқуқлари декларациясини" эълон қилишга мажбур қилган. Де Гуж декларациясининг биринчи моддасида: "Аёллар эркаклар билан баравар эркин ва тенг ҳуқуқли туғилдилар. Ижтимоий тафовутлар фақат умумий манфаатлар учун бўлади» деб айтилган.

⁹ Юридик қарам бўлган яшаш жойи (лот.)

¹⁰ Претор – Қадимги Римда давлат мансаби

Биринчи феминист аёллар аёлни мустақил шахс сифатида тан олиш, унинг ижтимоий ролини ошириш, шу билан бирга таълим олиш, ажралиш пайтида мулк ва болалар ҳуқуқини олиш, давлат лавозимларини эгаллаш учун курашдилар.

Биринчи марта аёлларни сайлаш ҳуқуқи 1893 йилда Янги Зеландияда олинган ва биринчи марта аёлларга сайланиш ҳуқуқи 1906 йилда Финляндияда¹¹ берилган. XIX асрдан XX аср ўрталарига қадар феминистлар ва суфражистлар ўртасидаги курашнинг биринчи босқичи ҳуқуқий гендер тенгликка эришишга қаратилган эди. XX асрнинг иккинчи ярмидан то ҳозирги кунга қадар аёллар ва эркалар ўртасидаги ҳақиқий тенглик учун курашдан далолат беради.

Қизиғи шундаки, 1926 йилдаги қуллик тўғрисидаги конвенция биринчи марта халқаро миқёсда қабул қилинди, унга кўра давлатлар қул савдосининг олдини олишга ва уни йўқ қилишга келишиб олдилар ва аёлларнинг сиёсий ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция эса фақат 1954 йилга келиб қабул қилинди. Кейинчалик қуйидагилар қабул қилинди:

- Турмуш қурган аёлнинг фуқаролиги тўғрисидаги конвенция¹²

- Никоҳга розилик, никоҳнинг минимал ёши ва никоҳни рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги конвенция¹³

- Аёлларга нисбатан камситишларнинг барча шаклларига барҳам бериш тўғрисидаги конвенция¹⁴

- Оналикни ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенция (2000 йилда қайта кўриб чиқилган)¹⁵

БМТ Бош қотиби Антонио Гутерришнинг сўзларига кўра, гендер тенглик билан боғлиқ вазият бир қатор мамлакатларда кучайиб бораётган миллатчилик ва популистик ҳаракатлар туфайли кескинлашади. Унинг қўшимча қилишича, Оксфам(Oxfam)¹⁶ томонидан олиб борилган сўнги тадқиқотларга кўра, дунёда гендер тенгсизлигини бартараф этиш учун 170¹⁷ йил керак бўлади.

- Нима деб ўйлайсиз, нима учун аёлларни "қувиб етиб оладиган" жинс деб аташади?

¹¹ Энциклопедия «Кругосвет: Финляндия» // https://www.krugosvet.ru/enc/strany_mira/FINLYANDIYA.html

¹² Конвенция о гражданстве замужней женщины, 1957г.// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/married_women_nationality.shtml

¹³ Конвенция о согласии на вступление в брак, минимальном брачном возрасте и регистрации брака, 1962г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/conmarr.shtml

¹⁴ Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, 1979г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml

¹⁵ Конвенция об охране материнства(пересмотренная), 2000г.// https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c183_ru.htm

¹⁶ Оксфам, Оксфордский комитет помощи голодающим. Благотворительная организация с центром в г. Оксфорде [Oxford I]; занимается оказанием помощи голодающим и пострадавшим от стихийных бедствий в различных странах. (Oxford Famine Relief).

¹⁷ https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp-an-economy-that-works-for-women-020317-en-summ.pdf

12-машқ. Ҳуқуқий ва ҳақиқий тенглик

Ҳуқуқий ва ҳақиқий тенглик орасидаги тафовут нимада деб ўйлайсиз? Икки қисмли кундаликни тўлдилинг.

Де юре	Де факто

Чап устунда сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий соҳаларда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамланган аёлларнинг ҳуқуқлари ҳақида ёзинг (бундан кейинроқ 3.2-бўлимда). Ўнг қисмида тегишли ҳуқуқни амалга оширишнинг ҳақиқий кўрсаткичларини кўрсатинг.

Ушбу кўрсаткичларни НСКнинг “Қирғизистон Республикаси эркак ва аёллари” номли тўпламда кўриш мумкин, 2018 йил.

Ушбу машқ амалда гендер тенглик ҳолатини намойиш этади ва амалда тенгликка эришиш учун, шу жумладан квоталар ва бошқа чоралар каби қўллаб-қувватловчи чоралар ёки вақтинча махсус чораларни қўллаш зарурлигини тушунишни, жумладан натижаларнинг тенглигини таъминлайди.

Гендер тенглигини аниқлашда ҳуқуқий ва ҳақиқий тенглик, бошланғич имкониятлар тенглиги/ижтимоий-иқтисодий мавқе ва натижалар тенглиги тушунчаларининг ўзаро боғлиқлиги муҳим роль ўйнайди. Ҳуқуқий тенглик субъектларнинг қонун олдида тенглигини англатади, уларнинг субъектив ҳуқуқларини амалга оширишнинг тенг ҳуқуқий воситаларини, тенг ҳимоя ва тенг ҳуқуқий жавобгарликни таъминлайди. Бу табиатан расмийдир, чунки у қобилият, жисмоний ва ижтимоий имкониятлар, оилавий аҳвол ва бошқалар жиҳатидан турлича бўлган субъектлар ўртасида амалдаги тенгликни пайдо қилмайди.

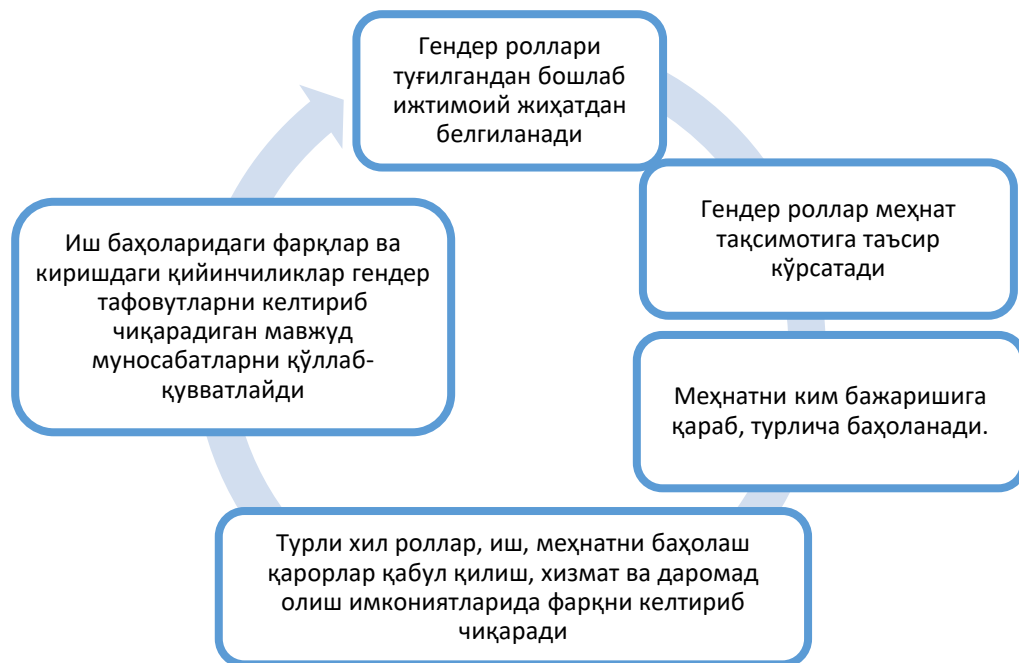
Тенглик деганда, эркаклар ва аёллар ўзларининг ниятлари ва хоҳишларига кўра ижтимоий ролларни ва натижаларни танлаш ҳуқуқига эгалар. Гендер тенглиги тафовутлар ҳуқуқини ҳам ўз ичига олади.

Ижтимоий-маданий меъёрлар, урф-одатлар, белгилар, стереотиплар (сиз улар тўғрисида I бобда билиб олдингиз) ҳақиқатдан ҳам тенгликка эришишда жиддий қаршилик ва тўсиқлар бўлиб қолмоқда. Жамият томонидан белгиланган хулқ-атвор моделлари ўзларининг эҳтиёжлари, истаклари ва хоҳишларига эмас, балки белгиланган меъёрларга амал қилишни талаб қилади. Шундай қилиб, қизлар учун касб ва касбни танлаш аёлнинг "парваришlash иқтисодиётида"¹⁸ хизмат вазифасини бажариш, хизмат кўрсатиш, таълим, соғлиқни сақлаш соҳасини танлаш бўйича анъанавий ғоялари билан боғлиқ. Шу билан бирга, "АҚШда табиий фанлар, технологиялар, техник ижод ва математикада иқтисодий фаол

¹⁸ Парвариш иқтисодиёти - бу одамларга ғамхўрлик қилиш энг юқори қийматга эга бўлган иқтисодий тизим.

аҳолининг 24%ни аёллар ташкил этади"¹⁹. Қирғизистонда ўзини ўзи иш билан банд қилган аёлларнинг атиги 0,3 фоизи касбий, илмий ва техник фаолият билан шуғулланади.

Кўйида (2-расмда) биз гендер роллари қандай ишлаб чиқарилаётганини ва аёлларнинг жамиятдаги мавқеига таъсир кўрсатишини кўриб турибмиз.

2-расм. Гендер ролларни такрор ишлаб чиқаришнинг туташ доираси

3.2. Қирғизистон Республикасининг инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглиги бўйича халқаро ва миллий мажбуриятлари

13-машқ. Инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглиги учун халқаро стандартлар ва ҳимоя механизмлари

Инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглиги соҳасидаги стандартларни ўз ичига олган халқаро Конвенциялар, Шартномалар ва Битимларни санаб ўтинг. Агар қийналсангиз, қўйидаги матнга мурожаат қилинг.

Ушбу машқ сизга халқаро стандартлар ва инсон ҳуқуқлари ва гендер тенглиги бўйича ҳимоя механизмлари ҳақида билимингизни тўлдиришга ёрдам беради.

1991 йилда мустақиллик ва суверенитетни қўлга киритгандан сўнг, Қирғизистон Республикаси халқаро ҳамжамиятнинг бир қисми сифатида инсон ҳуқуқлари бўйича ўттиздан ортиқ халқаро шартномалар ва конвенцияларни, шу жумладан, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактни, маданий ва ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлар ҳақидаги Халқаро пактни имзолади.

Гендер тенглиги соҳасида Қирғизистон Республикаси 1996 йилда халқаро конвенцияларни ратификация қилди, бу халқаро нормалар ва принципларни миллий қонунчиликка татбиқ этиш бўйича мамлакатнинг ҳуқуқий мажбуриятидир, хусусан:

- “Аёлларга нисбатан камситишларнинг барча шаклларига барҳам бериш тўғрисида”,

¹⁹ Из исследования компании SIAR // <http://siar-consult.com/news/bolee-poloviny-naseleniya-schitayut-cto-v-kyrgyzskoj-respublike-net-uslovij-dlya-razvitiya-zhenskogo-predprinimatelstva/>

- «Аёлларнинг сиёсий ҳуқуқлари ҳақида»,
- «Турмуш қурган аёлларнинг фуқаролиги ҳақида»,
- «Никоҳга розилик, никоҳ учун минимал ёш ва никоҳни қайд этиш ҳақида».

Гендер тенглиги соҳасидаги асосий халқаро шартнома сифатида, Аёлларга нисбатан камситишларнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги Конвенция (КЛЖД) иштирокчи давлатларга институционал, процессуал, маданий меъёрлар ва структураларни яратиш мажбуриятини юклайди, уларнинг мавжудлиги демократия ва инсон ҳуқуқлари, гендер тенглигини амалга ошириш жараёнини абадий орқага қайтаради.

Шундай қилиб, КЛДЖ (2-модда) иштирокчи давлатларни қуйидагиларга қаратади:

- эркалар ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлилиги принципини миллий конституцияларга ёки бошқа тегишли қонун ҳужжатларига киритиш ва қонун томонидан ушбу принципнинг амалда бажарилишини таъминлаш;

- аёлларга нисбатан камситишни тақиқловчи қонунчилик ва бошқа чоралар, жумладан санкцияларни қабул қилиш;

- аёлларни камситувчи қонунлар, урф-одатлар ва одатларни ўзгартириш ёки бекор қилиш бўйича қонунчилик чораларини кўриш ва бошқалар.

Конституцияга биноан, Қирғизистон Республикаси иштирок этадиган халқаро шартномалар, шунингдек, халқаро ҳуқуқнинг тан олинган тамойиллари ва нормалари Қирғизистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг ажралмас қисмидир.

Аёлларга нисбатан камситишларнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенция БМТ қўмитасига ҳисобот беришни талаб қилади. Ҳозирги кунда 5-даврий мамлакат ҳисоботи ушбу Комитетга тақдим этилди.

14-машқ. Қирғизистон Республикаси иерархиясида гендер тенглиги соҳасидаги НАПлар

Вертикал вақт чизиғини чизиб, унда Қирғизистон томонидан иерархияда гендер тенглик тўғрисидаги қонунлар қабул қилинганлигини акс эттиринг: Конституция, кодекслар, қонунлар, ҳукумат қарорлари, Президент фармонлари, ҳукумат буйруқлари.

Ушбу машқ сизга аёллар ва эркаларнинг ҳуқуқларини амалга оширишни кафолатлайдиган нормаларни қайд этишга ёрдам беради.

Биринчидан, гендер тенглик тўғрисидаги миллий қонунчилик конституциявий нормаларга асосланади. Қирғизистон Республикасида Конституция олий юридик кучга эга ва тўғридан-тўғри ўз таъсирини ўтказиши.

Қирғизистон Республикасининг Конституцияси 16-моддасида ҳеч кимни жинси, ирқи, тили, ногиронлиги, миллати, дини, ёши, сиёсий ёки бошқа эътиқоди, маълумоти, келиб чиқиши, мулки ёки бошқа ҳолати, ёки бошқа ҳолатларга кўра камситилиши мумкин эмаслигини белгилайди.

Қонунда белгиланган ва халқаро мажбуриятларга мувофиқ турли ижтимоий гуруҳларнинг тенг имкониятларини таъминлашга қаратилган махсус чора-тадбирлар камситиш ҳисобланмайди. Қирғизистон Республикасида эркалар ва аёллар тенг ҳуқуқ ва эркинликларга, уларни амалга ошириш учун тенг имкониятларга эга.

36-модда қонун томонидан белгиланган никоҳ ёшига етган эрка ва аёлнинг ихтиёрий бирлашиши ва улар ўртасида никоҳ тузилиши асосида оила яратилишини белгилайди. Никоҳга кирган шахсларнинг ўзаро розилигисиз ҳеч қандай никоҳ тузилиши мумкин эмас.

Никоҳ давлат томонидан рўйхатдан ўтказилади. Эр-хотинлар никоҳда ва оилада тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга.

Конституциявий нормалар "Эркаklar ва аёлларнинг тенг ҳуқуқчилиги ва тенг имкониятларининг давлат кафолатлари тўғрисида" Қирғизистон Республикасининг 2008 йил 4 августдаги 184-сонли Қонунда ишлаб чиқилган.

Меҳнат, иш билан бандлик, оилавий муносабатлар соҳасидаги бир қатор меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар (Меҳнат, Оила кодекслари) аёлларнинг ривожланиш натижаларидан фойдаланиш имкониятларини қўллаб-қувватлашга ва тенглаштиришга қаратилган махсус нормаларни ўз ичига олади.

Қирғизистон Республикасининг ҳукумат томонидан 2012 йил 27 июндаги 443-сонли қарори билан қабул қилинган 2020 йилга қадар гендер тенгликка эришиш бўйича миллий стратегияда давлат гендер сиёсатининг устувор йўналишлари белгилаб берилган. 2018 йилдан 2020 йилгача Қирғизистон Республикасида гендер тенглигига эришиш бўйича навбатдаги бешинчи Миллий режасида уни келгуси давр учун амалга ошириш бўйича аниқ чора-тадбирлар белгиланган.

2018 йилда БМТ Хавфсизлик Кенгашининг "Аёллар, тинчлик ва хавфсизлик" кун тартибидаги 1325-сонли резолюциясини амалга ошириш бўйича навбатдаги учинчи Ҳаракатлар режаси (ҳукумат қарори билан тасдиқланган) ҳам қабул қилинди.

Кўриниб турибдики, жуда кенг меъерий-ҳуқуқий базанинг мавжудлиги (оиладаги зўравонлик, эрта никоҳни бекор қилиш, келинларни ўғирлаганлиги учун жиноий жавобгарлик ва бошқалар) шуни кўрсатадики, ҳар бир аёл ва қиз гендер тенглик имтиёзларидан тўлиқ фойдаланиши мумкин ва барчаси уларнинг ҳуқуқлари ва ваколатларидан фойдаланиши учун ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий тўсиқлар бартараф этилди. Аммо, аслида, вазият бошқача.

IV. Гендер тенглик ва камситмаслик соҳасида асосий компетентликлар

Ушбу боб сизни учта даражадаги гендер тенглиги ва камситилмаслик соҳасидаги асосий компетентликлар билан таништиради: *билим, қадриятли-ҳиссий ва амалий.*

15-машқ. Таълимий натижалар

Сизнингча, маълумотларни ўқинг ва етказиш зарур бўлган энг муҳимларини белгиланг: а) таълим тизими бошқарма ходими; б) малака ошириш институтининг мутахассиси; с) мактаб ўқитувчиси д) ноширлар ва дарсликлар муаллифлари.

Бошқалар сингари, гендер тенглик ва камситилмаслик соҳасидаги асосий ваколатлар уч даражада кўриб чиқилади: *билим, қадриятли-ҳиссий ва амалий.* Бироқ, бу компетентликлар бошқа кўникмаларга қараганда шахснинг келажақдаги хатти-ҳаракати билан кўпроқ боғлиқлиги жиҳатидан ажралиб туради. Зиддиятли вазиятда ахлоқий эътиқод, бағрикенглик даражаси ва муносиб стратегияни танлаш қобилияти айнан шу компетентликларга боғлиқ. Айнан шу позициялардан келиб чиққан ҳолда ҳар бир даража қуйида кўриб чиқилади, бунда асосий компетентликларни ташкил этувчи ўқув натижалари шакллантирилади.

Билиш даражаси:

Ушбу даражада дунёнинг манзарасини белгилайдиган ва кўп қиррали идрокни, мослашувчан ва танқидий фикрлашни таъминлайдиган категориялар тўплами муҳим роль ўйнайди. Вазиятни тез ва ҳар томонлама таҳлил қилмасдан, маданиятлараро алоқада фуқаролик фаоллигини намоён қилиш учун зарур бўлган ҳар қандай алоқа ва бошқа амалий кўникмаларни ишлатиш ёки низода хатти-ҳаракатларнинг зарур стратегиясини танлаш мумкин эмас.

Қадрият-ҳиссий даражаси:

Ушбу даражадаги турли-туманлик ва тенглик, Бошқаларни қабул қилиш, ҳис-туйғуларингизни билиш ва бошқариш кўникмалари, шунингдек, янги ва нотанишларга очиқ муносабат муҳимлиги таъкидланади. Ушбу натижаларнинг ривожланиши учинчи қобилият – мавжуд бўлиш билан боғлиқ - тўртинчи қобилият - биргаликда яшаш. Бирор киши таҳқирланиши, жабрланиши, адолатсизликка дуч келиши мумкин бўлган вазиятларга нисбатан сезгир бўлиш.

Бундай ҳолатлар ҳар қандай одамга, ўғил ва қиз болаларга, қарияларга, ногиронларга, этник озчиликларнинг вакилларига, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга тегишли бўлиши мумкин. Шунингдек, хилма-хиллик, нуқтаи назарлар плюралиزم ва қарашларнинг хилма-хиллиги жамият ва давлат ривожланиши учун қимматли манба сифатида қабул қилинадиган таълим муҳитини шакллантириш муҳимдир.

Ушбу ўқув натижаларига эришиш ўқув жараёнида интерфаол усулларни, фаол дарсдан ташқари тадбирларни, шунингдек мактаб ҳаёти ва атроф муҳитни етарлича ташкил қилишни талаб қилади.

Амалий даражаси:

Ушбу даража биринчи навбатда турли муҳитларда самарали ижтимоий муносабатларни олиб бориш ва ўзини тутиш қобилияти билан боғлиқ. Амалий даражада бағрикенг муносабат ва хатти-ҳаракатлар кўникмалари, жамиятда мавжуд бўлган стереотиплар, нотўғри қарашлар ва стигма, шунингдек, маданиятлараро мулоқот, музокаралар ва низоларни ҳал қилиш кўникмалари шакллантирилади. Шундай қилиб, нафақат жамиятдаги адолатсизликни тан олиш, балки оқилона аралаштириш маҳоратига ҳам эга бўлиш мумкин. Бир кишининг бошқасига (у қиз ёки ногирон бўлса ҳам) адолатсиз муносабатда бўлишини нафақат билиш, балки ҳеч кимни хафа қилмаслик ва низонинг янада ривожланишига олиб келмаслик учун хафа бўлган шахсни ҳимоя қилиш.

Шуни таъкидлаш керакки, олдинги йилларда анъанавий педагогикада қабул қилинган дарснинг мақсадлари белгиланаётганда, таълимий, тарбиявий ва ривожланиш вазифалари қўйилган эди. Бундан ташқари, мактабдан ташқари ишлар доирасида мактабларда фаол тарбиявий ишлар олиб борилди. Ҳозирги кунда кўплаб мактабларда бундай тадбирлар жиддий равишда қисқартирилди, кўплаб ўқитувчилар тарбиявий ва таълимий вазифалари бўйича ишларни яхшилашга ёрдам берадиган аниқ кўрсатмалар йўқлигини таъкидламоқда

Шундай қилиб, замонавий таълим стандартлари, дарсликлар ва ўқув материаллари ушбу камчиликни инсон ҳуқуқлари, гендер тенглиги, камситмаслик ва ижтимоий интеграцияни фаол равишда илгари сүриш орқали тўлдириши керак, бу эса танқидий ва ижодий фикрлашни ривожлантиришни талаб қилади.

16 а-машқ. Гендер тенглик ва камситмасликни ривожлантириш учун компетентликлар

Билим, ҳиссий-қадрият ва амалий даражаларда гендер тенглиги ва камситилмаслик соҳасидаги асосий компетентликларни ривожлантириш учун зарур бўлган таълим натижалари рўйхатини тузинг. Бунинг учун илова материалларидан фойдаланинг.

16 б-машқ. Гендер тенглик ва камситмасликни ривожлантириш учун компетентликлар

Тематик блокларга гуруҳланган компетентликлар рўйхатини кўриб чиқинг. Мавжуд рўйхатга қўшимча қилишни хоҳлайсизми? Қандай қилиб? Таклифингизни асосланг.

Гендер тенглиги ва ижтимоий интеграцияни ривожлантириш учун муҳим бўлган асосий компетентликлар (билим, кўникма ва амалий кўникмалар):

- I. Турли-туманликни шакллантиришда ижтимоий омилларнинг биринчи даражали роли:
 - 1.1. Гендер фарқларидаги биологик ва ижтимоий омиллар ўртасидаги тафовутни англаш ва тушунтириш;
 - 1.2. Этник-маданий хилма-хиллик ижтимоий омилларининг бош ва асосий ролини англаш ва тушунтириш;
 - a. Гендер роллари нима эканлигини билиш ва гендер ролларини шакллантиришда ижтимоий ва иқтисодий омилларнинг аҳамиятини ажрата билиш;
 - b. Ногиронликнинг тиббий ва ижтимоий моделини ажрата билиш, атроф-муҳитнинг шахс ва ижтимоий ривожланиш учун аҳамиятини англаш ва тушунтириш.
- II. Турли-туманликни шакллантиришда тарихнинг ўрни:
 - 2.1. Гендер ролларининг тарихий табиати ва ўзгарувчанлигини англаш ва тушунтириш;
 - 2.2. Замонавий давлатлар, миллатлар ва этник-маданий гуруҳларнинг мавжудлигининг тарихий моҳиятини англаш ва тушунтириш;
 - 2.3. Этник ва миллий озчилик тушунчалари ҳақида тасаввурга эга бўлиш.
- III. Тенгсизликнинг тарихий ва ижтимоий табиати:
 - 3.1. Иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий соҳаларда эркаклар ва аёллар ўртасидаги структуравий тенгсизликни шакллантиришда гендер ролларининг иштирокини таҳлил қила олиш;
 - 3.2. Глобал, минтақавий ва маҳаллий даражада структуравий тенгсизликни шакллантиришда тарихий шароитларнинг ролини таҳлил қила олиш;
 - 3.3. Заиф гуруҳларни шакллантиришдаги ижтимоий омилларнинг табиатини, шу жумладан маълум гуруҳларнинг стигматизациясини тушуниш;
 - 3.4. Дискриминацияга мойил бўлган ижтимоий гуруҳларни аниқлаш ва таҳлил қила билиш;
 - 3.5. Ногиронлар учун имтиёزلардан тенг равишда фойдаланишда мавжуд бўлмаган ижтимоий муҳитнинг ролини аниқлаш ва таҳлил қила билиш.
- IV. Тенгсизлик ва камситишнинг пайдо бўлишида стереотиплар ва нотўғри қарашларнинг роли:
 - 4.1. Гендер стереотиплари ва сексизм (душманлик ва хайрихоҳлик) нима эканлигини билиш ва тушуниш;
 - 4.2. Сексистик фикрлар ва хатти-ҳаракатларни фарқлай билиш ва таҳлил қилиш;
 - 4.3. Этник, ирқий, диний ва гендер стереотиплари нима эканлигини билиш ва тушуниш;

4.4. Турли этник-маданий, ижтимоий, диний ва бошқа гуруҳларнинг вакилларига қаратилган стереотипли баёнотларни ажрата билиш ва таҳлил қила билиш;

4.5. Бир кишининг индивидуал/шахсий хусусиятларининг гуруҳ хусусиятларидан устунлигини эътироф этиш, одамларга ва ижтимоий ҳодисаларга нисбатан ўз муносабатини баҳолаш ва танқидий таҳлил қила билиш.

V. Тенглик ва камситмасликнинг қадри

5.1. Камситишлик (дискриминация) нима эканлигини, унинг шаклларини, шу жумладан тўғридан-тўғри ва билвосита камситиш тушунчаларини, шунингдек, таъқиб қилиш тушунчасини билиш;

5.2. Баёнотларда (шу жумладан оммавий ахборот воситаларида ва кундалик ҳаётда адоват тили), шунингдек хатти-ҳаракатлар ва муносабатлар шаклларида камситилишнинг намоён бўлишини ажрата билиш;

5.3. Гендер тенглиги ва камситишларга йўл қўймаслик қадриятларини тан олиш;

5.4. Инсон ҳуқуқлари, хилма-хиллик, ижтимоий инклюзия, гендер тенглиги, диний бағрикенглик ва ҳаётнинг барча жабҳаларида камситмасликнинг меър ва қадриятларини илгари сурувчи хатти-ҳаракатларни амалда қўллаш.

Таклиф этилаётган барча компетентликлар елвизак табиатга эга бўлиб, улар мактабнинг барча фанларини ўрганишда, шунингдек дарсдан ташқари ва мактабдан ташқари машғулотларда у ёки бу тарзда шакллантирилиши керак.

17-машқ. Гендер ва камситмаслик экспертизасини ўтказиш учун ўқув материалларининг мазмунига бўлган умумий талаблар

Гендер ва камситишга қарши экспертиза нуқтаи назаридан ўқув материаллари бўлиши керак бўлган умумий талаблар рўйхати билан танишиб чиқинг. Улар компетентликлар рўйхатини қанчалик тўлиқ акс эттиради? Ушбу талаблардан келиб чиқиб, экспертиза ўтказиш учун қандай кўрсаткичларни таклиф қиласиз?

Мазмунга бўлган талаблар	Кўрсаткичлар
Инсон ва инсон жамияти биологик эволюция эмас, балки тарих қонунларига мувофиқ ривожланмоқда, шу билан бирга инсоннинг табиий муҳит ва баъзи биологик қонунлар билан ўзаро таъсири бу ривожланишнинг муҳим қисми ҳисобланади.	
Турли жинсдаги одамлар ўртасидаги тафовутлар табиий омиллар натижасида эмас, балки ижтимоий ўзаро таъсирлашув жараёнида шаклланади.	
Турли этник-маданий гуруҳлардаги одамлар ўртасидаги тафовутлар улар шаклланишининг ижтимоий ва тарихий шароитларига боғлиқ.	

Турли демографик категориялар, ижтимоий ва маданий гуруҳлардаги одамлар ўртасидаги тенгсизлик ижтимоий ва иқтисодий муносабатларнинг тузилишига боғлиқ бўлиб, мавжуд тарихга таъсир кўрсатадиган маълум бир тарихий шароитларда шаклланади (мустамлака жараёнлари, минтақавий меҳнат тақсимоти, гендер стереотиплари ва бошқалар каби).	

V. Гендер тенглик ва камситмаслик предметида оид ўқув материаллари таҳлили

Ушбу бўлимда Сиз "Гендер тенглиги ва ижтимоий инклюзия масалалари бўйича стандартларни ишлаб чиқувчилар, ўқув мажмуалари муаллифлари учун қўлланма" тавсияларини, шунингдек, ОРБнинг "Секторларни ривожлантириш дастури: Таълим тизимини мустаҳкамлаш" доирасида Н. Багдасарова томонидан яратилган "Дарсликлар дизайнерлари учун чек-қоғоз" ни кўриб чиқасиз.

Олинган билим ва кўникмалар Сизга ўқув материалларининг гендер тенглиги, камситмаслик ва ижтимоий инклюзия масалаларига бўлган уларнинг туйғуларини баҳолашга ёрдам беради.

18-машқ. Таълим мазмуни ва таълимий натижалар.

Уч босқичга гуруҳланган гендер тенглиги, камситмаслик ва ижтимоий интеграция масалалари бўйича тавсиялар билан танишинг: *билим, қадриятли-ҳиссий, амалий*. Ўқиш давомида белгилар ёрдамида ўқиш усулидан фойдаланинг:

Белги	Маъноси
V	Матнда аллақачон маълум бўлган ҳукмлар, тушунчалар белгиланади.
+	Матндан маълум бўлган барча янги нарсалар белгиланади.
-	Қарама-қаршилиқлар, яъни, ўқувчининг эътиқодлари ва билимларига зид келганлари белгиланади.
?	Номаълум дақиқалар, тушунтиришни талаб қилган ёки матнни ўқиш пайтида юзага келадиган саволлар белгиланади.

Таълим мазмуни ва таълимий натижалар

Билим даражаси

Таълимнинг мазмуни ва таълим натижалари кўп жиҳатдан дунё учун таълим соҳасидаги кўплаб компетенцияларнинг *билим* таркибий қисми билан боғлиқ. Шу муносабат билан ушбу даражадаги иккита жиҳатни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- *тушунчавий-концептуал* (ўқув жараёнида ишлатиладиган атамалар, тушунчалар, таҳлил категориялари) ва *жараёнли* (мантиқий операциялар, таҳлил усуллари, танқидий кўникмалар)

- ўқув материалларини тушунтиришда ишлатиладиган *тушунча ва атамалар*. Тушунчалар ва атамалар бир вақтнинг ўзида иккита жуда муҳим функцияни бажарадилар. Биринчи функция шундан иборатки, улар маълум ижтимоий ҳодисаларни қонунийлаштирадилар ва "нормаллаштирадилар" (идрокни таниш ва "одатий ҳолга келтириш"). Масалан, агар тарих дарсликлариде урушлар ва жангларнинг тавсифи устун бўлса, у ҳолда "уруш" ҳолати халқаро муносабатларнинг доимий йўналиши сифатида нормаллашади. Иккинчи функция шундан иборатки, баъзи жараёнлар тавсифланадиган асосий категориялардан (масалан, "уруш" категориясидан), турли ҳодисаларни талқин қилиш ва таҳлил қилиш усуллари қўлланилади. Хусусан, "уруш" ни нормаллаштириш натижасида одамлар халқаро муносабатларда доимо кимдир "ғолиб", кимдир "мағлуб", кимдир "айбдор" ёки "жароҳатланган" ёки "жабрланувчи" ва кимдир "тажовузкор" ва бошқалар деган тушунчага эга бўлишади.

Шундай қилиб, ўқувчиларга воқеалар ёки ҳодисалар тўғрисида турли нуқтаи назарларни илгари суриш ва баъзи далилларни танқидий қабул қилиш қобилиятини чеклайдиган таҳлилнинг бирламчи категориялар тўплами яратилади.

Тақдимот мантиғи ўқувчиларда танқидий таҳлил қилиш имкониятларининг қисқаришига ҳам таъсир қилади. Масалан, агар баъзи бир ҳодисалар тарихий контекстдан ташқарида бўлса, ҳар доимгидек, бу ўзгарувчанлик ва ривожланишни атрофдаги воқеликнинг асосий хусусиятлари сифатида қабул қилишни мураккаблаштиради. Кўпинча, "одамлар", "давлат", "фуқаро" каби баъзи атамалар қўшимча тушунтиришларсиз қўлланилади ва талабалар учун "Рим империясининг фуқароси" ва "замонавий Италия фуқароси" фуқаролик тўғрисидаги жуда ўхшаш фикрларни англаши мумкин. Худди шу каби "давлат" сўзининг қадимги ёки ўрта асрлардаги ижтимоий-бюрократик тузилмаларга нисбатан қўлланилиши мутлақо бошқа тамойилларга асосланган замонавий давлат моделлари ва аввалги тузилмалар ўртасидаги ўхшаш тасаввурларни келтириб чиқаради.

Худди шу нарсани иқтисодий ва ижтимоий шароитларни ёки маданий урф-одатларни ҳисобга олмаган ҳолда, худди шу ҳодисаларни тавсифлаш билан боғлаш мумкин. Масалан, турли хил шароитларда, ҳаттоки бир хил тарихий даврда ҳам «оила», «армия», «жамоа» тушунчалари фарқ қилиши мумкин. *Тарихий давр, сиёсий, иқтисодий ва сиёсий вазиятга қараб вақт ўтиши билан жиддий ўзгарган гендер ролларини тақдим этишда* ушбу жиҳат алоҳида аҳамиятга эга. Шу билан бирга, кўплаб жараёнларда турли хил жамиятларни, маданиятларни ва тарихий нуқтаи назарларни бирлаштирадиган умумбашарий лаҳзаларни таъкидлаш керак.

Шунинг учун материалларни тақдим этиш учун нафақат кўплаб тушунчаларнинг кўп қиррали, тарихийлиги ва ноаниқлиги, балки уларнинг умумийлиги ва такрорланиши ҳам муҳимдир.

Биз танқидий кўникмаларнинг ривожланишида ва дунёнинг мослашувчан расмини чеклашда роль ўйнайдиган ўқув хусусиятларининг айрим хусусиятларини ажратиб

кўрсатишимиз мумкин, улар ўзгарувчан вазиятга мувофиқ қайта баҳоланиши ва қайта кўриб чиқилиши мумкин. Ушбу хусусиятлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1.Тафовутлар, қарама-қаршиликлар ёки низолар биринчи навбатда *салбий ва ҳалокатли* деб қаралади. Шу билан бирга, қарама-қарши ҳодисалар ёки тўқнашувлар ҳаётнинг бир қисми, ўзгариш манбаи, эҳтиёткорлик ва меҳнат талаб қиладиган нарса сифатида тақдим этилиши мумкин. Шунингдек, *тафовутлар нафақат ажралиш сабаби, балки бирлашиш, ҳамкорлик қилиш имконияти ҳам хилма-хиллик – бу ресурс* эканлигини кўрсатиб бериш муҳимдир.

2.Қарама-қаршилиқ ёки тўқнашув фақат иккилик мантиқ доирасида тақдим этилади, иккита монолит томони билан, тўқнашув *икки қутбли* (икки томонлама) кўринади. Қоида тариқасида, ҳар қандай тўқнашув турли хил қарама-қаршиликлардан иборат бўлган *кўп қаватли* кўринишда: миллатлараро, синфий, ижтимоий ва бошқалар, шунингдек кўп томонлар ва манфаатлар гуруҳлари билан тақдим этилиши мумкин. Бундай ҳолда, зиддият *кўп қутбли ва кўп субъектли* сифатида кўриб чиқилади.

3.Бу ёки бошқа тушунча ёки ҳодиса тарих ортида, абадий ва ўзгармас, универсал сифатида намоён бўлади. Кўпинча бу борада индивидуал ижтимоий ва маданий ҳодисалар "табиий", табиий, биологик детерминантлар сифатида талқин қилинади (масалан, миллат, этник гуруҳ, гендер роллари ва бошқалар). Танқидий тафаккурни ривожлантириш учун *воқеа ва ҳодисаларни доимий равишда ўзгариб турадиган ва янги ижтимоий-иқтисодий шароитларга мослашган ҳолда тарихий ва маданий шароитларга боғлиқ деб ҳисоблаш* муҳимдир.

4.Тафовутлар иерархия тизимида кўриб чиқилади: нимадир янада прогрессив ва нимадир орқага, нимадир ахлоқий, ва қабул қилиб бўлмайдиган нарса, норматив ва нимадир "ғайритабиий" каби кўринади ва бошқалар Ушбу мезонлар барча билим соҳаларига, шу жумладан математика каби жиддий фанларга ҳам тегишли. Фикрлашнинг мослашувчанлигини ривожлантириш учун математик циклдаги дарсларда талабаларни турли йўллар билан ечим ёки исбот таклиф қилиш, муаммоларни таққослаш ва ижтимоий аҳамиятга эга материалларни жалб қилиш, амалий муаммоларни ечиш учун таклиф қилиш жуда муҳимдир.

Илтимос, қуйидаги саволларга жавоб беринг: ушбу маълумотда сизга энг муҳими нима бўлиши мумкин? Сиз нимани қўшимча қилмоқчисиз? Яна нимани қўшимча ўрганиш керак?

Қадриятли-ҳиссий даража

Таълим материалларида маълумотларни тақдим этиш ва баён этиш, шунингдек, дунё учун таълим соҳасидаги компетентликлар ривожланишининг *қадриятли-ҳиссий даражаси*

билан чамбарчас боғлиқ. Бу даража субъектив тажриба, ўқувчиларнинг ҳис-туйғуларидан келиб чиққан ҳолда шаклланади ва шунинг учун кўп жиҳатдан бевосита зўравонлик ва унинг намоён бўлишига боғлиқ.

Кўплаб ўқув материалларида *бевосита зўравонлик* тавсиф ва расмлар кўринишида мавжуд. Ушбу ҳиссий жиҳатдан муҳим матнли ёки визуал материаллар билан тўқнашганда, ўқувчилар зўравонлик фактларига нисбатан муайян муносабатни ривожлантирадилар. Бир томондан, бу муносабат салбий бўлиши мумкин, аммо бошқа томондан, агар шунга ўхшаш тавсифлар кўп бўлса, уларнинг кўплари зўравонликнинг алтернативаси йўқ деб ўйлашади ва бу қарама-қаршиликларни ҳал қилишнинг энг кўп учрайдиган ёки мақбул усуллари билан биридир.

Бундан ташқари, агар зўравонлик таърифи шикаст деб ҳисобланиши мумкин бўлган воқеалар билан боғлиқ бўлса, шикастланишнинг таъсири тарихий ва ижтимоий жиҳатдан белгиланади. Агар ушбу тадбирларга маълум гуруҳлар жалб қилинган бўлса, таҳлилий қўллаб-қувватламасдан ҳиссий аҳамиятга эга бўлган маълумотларни доимий равишда кўпайтириш муайян этник ёки ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги кескинликни сақлаб қолиш, баъзан ҳатто давлатлараро даражада омиллардан бири бўлиши мумкин.

Масалан, Арманистонда 1916 йилдаги воқеалар тўғрисидаги материалларнинг доимий равишда кўпайтирилиши Туркия ва Арманистон ўртасидаги душманлик муносабатлари сақланиб қолишига таъсир қилади, Голодомор ҳақидаги ривоят эса Украина ва Россия ўртасидаги муносабатларга, шунингдек, Хатин шаҳридаги отишма Россия ва Польша ўртасидаги муносабатларга ва ҳоказоларга таъсир қилади.

Ушбу даражадаги материалларни таҳлил қилиш учун уларда илгари сурилган кадриятларга (оғзаки, визуал ёки ташкилий-фаолият воситалари) эътибор бериш жуда муҳимдир. Етакчилар сифатида тенглик ва инклюзия соҳасида алоҳида аҳамиятга эга бўлган кадриятларни қайд этиш мумкин:

- турли-туманликнинг аҳамияти;
- барча инсонларнинг тенглиги (шу жумладан гендер тенглиги);
- инсон ҳуқуқларининг универсаллиги;
- бошқасини қабул қилиш;
- янги ва нотанишларга очиқ муносабат.

Шу муносабат билан ўқув материалларида *бевосита зўравонлик* қандай акс эттирилганининг қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратиш лозим:

1. Ҳиссий жиҳатдан аҳамиятли материаллар аналитик изоҳлар билан бирга бўлиши керак, чунки улар ҳиссий туйғулар билан боғлиқ бўлган (баъзан унчалик тўғри эмас) маълум бир масофани ташкил қиладиган салбий тажрибалар ва мумкин бўлган мулоҳазалар ўртасида маълум масофани яратиш мумкин;
2. Таърифлар ёки расмлар ўқувчилар билан муаммолар ёки тўқнашувларни зўравонлик билан ҳал этишнинг мумкин эмаслиги ва бузғунчилик хусусияти нуқтаи назаридан муҳокама қилиниши керак. Зўравонликнинг оқибатлари умуминсоний кадриятлар нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши керак. Ҳодисалар иштирокчилари

тўқнашувнинг "монолит" ва "бўлинмас" томонлари сифатида тақдим этилмаслиги керак - бу бирон бир гуруҳнинг (этник, миллий ёки ижтимоий) зўравонлигига аралашмаслик кўриниши учун турли хил мафкуралар, интилишлар ва фаолиятга эга кучларни ҳар қандай гуруҳга ажратиш керак. Масалан, Германияда антифашистик ҳаракат бўлганини ёки Сербияда Сараевода Босниянинг қамал қилинишига қарши кўплаб одамлар норозилик билдирганликларини кўрсатиш муҳим. Ҳиссий бирдамлик ва қўллаб-қувватловчи мисоллар зўравонлик ҳақидаги салбий маълумотларга қарши муҳим рол ўйнаши мумкин.

3. Низолар, урушлар ва тўқнашувларнинг тавсифи тақдим этилаётган маълумотларнинг умумий ҳажмида устун бўлмаслиги керак, чунки зўравонлик ҳақида доимий эслатиб туриш (ҳатто салбий овозда ҳам) муаммоларни ҳал қилишнинг тез-тез ва мақбул усули сифатида "нормаллаштиради".

Илтимос, қуйидаги саволларга жавоб беринг: ушбу маълумотда сизга энг муҳими нима? Сиз нимани қўшиб қўйишни хоҳлайсиз? Яна нимани қўшимча ўрганиш керак?

Амалий даража

Ўқув-методик материалларда амалий даража, биринчи навбатда, топшириқларда тақдим этилган бўлиб, у ёки бу амалий кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган. Шу билан бир вақтда, унинг ривожланиши кўп жиҳатдан ўқитувчи томонидан қўлланиладиган усулларга, шунингдек мактаб муҳити ва мактаб ҳаёти параметрларига, шу жумладан мактабдан ташқари машғулотлар ва жамоавий даражадаги фаолиятга боғлиқ. Шу билан бирга, амалий даража асосан ҳужжатларда мавжуд, гарчи улар стандарт материаллар, таълим натижалари ва баҳолаш мезонлари каби ўқув материаллари ҳисобланса ҳам.

Ҳар қандай компетентликнинг амалий даражаси нафақат мактаб ва синф миқёсида, балки бутун жамият миқёсида ҳам тузилмавий (институционал) тенгсизлик билан ўзвий боғлиқдир. Таълимнинг мақсадлари ва натижалари ҳар бир шахснинг имкониятларини кенгайтириши ва унга ҳаётга муваффақиятли мослашиши учун жуда муҳимдир. Структуравий тенгсизлик ижтимоий зиддиятни кучайтиради ва алоҳида муассасалар ва тузилмалар томонидан ўрнатилган чегараларни енгиб ўтиш учун шароит яратиш ҳам таълимнинг энг муҳим вазифасидир. Таълим орқали ўқувчиларнинг имкониятларини тенглаштириш таркибий тенгсизликни камайитиришнинг асосий потенциалларидан бири бўлиб, шу нуқтаи назардан шахснинг тарбияси ва ривожланишининг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланади.

Стандартларда кўрсатилган мақсад ва натижалар талабаларнинг ижтимоий мослашув имкониятларини белгилайди. Масалан, стандартларда давлат ёки расмий тилни (она тилида

бўлмаган) билиши, бу битирувчиларга оммавий, ижтимоий ва иқтисодий ҳаётда бемалол иштирок этишига имкон берадиган даражани кўрсатиш муҳимдир.

Маданият ва урф-одатларни билиш фақат баъзи бир маданиятларни билиш билан чекланиб қолмайди, чунки бу баъзи бир этник гуруҳлар ва бошқаларнинг "иккинчи даражали" аҳамияти тўғрисида тасаввур ҳосил қилади.

Битирувчига ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва фуқаролик фаоллигини намойиш этиш учун ҳуқуқ соҳасидаги билим ва амалий кўникмалар керак.

Турли хил жамиятдаги мавжудлик стандартларда, шу жумладан гендер тенглиги, маданий тафовутлар ва саломатлик имконияти чегараланган одамларнинг ўзига хос хусусиятларини тушунишда акс эттирилиши керак. Агар мақсадлар ва натижаларни стандартлар асосида шакллантириш муваффақиятли ижтимоий мослашув учун реал имконият яратмаса, улар кучайиб бораётган *структуравий* зўравонлик манбаи бўлиб қолади. Шундай қилиб, таълим стандартлари қуйидаги критерийлар нуқтаи назаридан таҳлил қилиниши керак:

1) таълим мақсадлари ва натижалари ўқувчиларни жамиятни сегментларга бўлишга эмас, балки жамият ҳаётига қўшилишга қаратилган бўлиши керак;

2) стандартлар истисно табиатга эмас, балки инклюзив бўлиши керак;

3) таълим натижалари ижтимоий муносабатлар имкониятларини чекламасдан кенгайтириши керак;

4) натижалар танқидий фикрлаш ва хатти-ҳаракатларнинг мослашувчанлигини рағбатлантирадиган, шунингдек "тўғри" ёки "нотўғри" фикрнинг қатъий позициясини ва аниқлигини белгилаб қўймайдиган тарзда шакллантирилиши керак.

Илтимос, қуйидаги саволларга жавоб беринг: ушбу маълумотда сизга энг муҳими нима бўлиши мумкин? Сиз нимани қўшимча қилишингиз мумкин? Кейинчалик нимани қўшимча ўрганишни талаб қиляпти?

Машқ 19. Ўқув материалларини ишлаб чиқиш (текшириш) воситалари.

Қуйидаги саволларни, Сиз 1-машқни бажариш пайтида ўрганган "Ўқув материалларини ишлаб чиқиш (экспертиза қилиш) учун инструментарийлар"дан олинган маълумот билан таққосланг. Ўрганган маълумотларда кўриб чиқилган саволларни (V) билан белгиланг. Тавсияларда қандай муаммолар ёритилмади? Ушбу масалалар бўйича қандай тавсияларни бера оласиз?

Билиш даражаси

1. Атамалар ва тушунчалар. Асосий атамалар ва тушунчалар тарихий нуқтаи назардан кўриб чиқиладими? Контекстга қараб уларнинг ўзгарувчанлиги қандай кўрсатилган?
2. Мухим воқеа ва ҳодисалар кўриб чиқилади. Мазмунда қандай воқеалар устунлик қилади (урушлар, жанглар, маданий ва илмий ютуқлар ва бошқалар)? Воқеаларда ким иштирок этади (ҳодисага қайси жараёнлар ёки компонентлар жалб қилинган)? Ҳодиса тасвири кўп компонентлими ёки ўта соддалаштирилганми? Қарама-қарши воқеаларнинг натижалари қандай кўрсатилади (вазиятнинг ривожланиши каби, вайронагарчилик каби ва бошқалар)?
3. Қарама-қаршиликлар ва фарқлар. Воқеалар иштирокчилари қарама-қаршиликлар ва фарқлар қандай изоҳланади (улар баҳам кўришади, душманлик учун асос бўлиб, бирлашишга ёрдам беради ва ҳоказо)? Фарқларни тавсифлашда у ёки бу иерархия акс эттирилганми (иштирокчилардан бири ривожланганроқ, қолоқроқ, тажовузкорроқ ва ҳоказо) деб кўрсатилганми?
4. Тақдимот мантиғи. Материалларни тақдим этишда мантиқий операциялар қандай амалга оширилади: *Иккилик* мантиқий элементлар қанча ишлатилади? Кўп таққослашлар бир хил ҳисобланадими? Мазмун компонентлари ўртасидаги боғлиқлик ва муносабатлар қандай қурилган: асосан бир томонлама ва икки томонлама ёки кўп компонентли сифатида? Маълумотни тақдим этишда ва тушунтиришда қарама-қаршиликлардан қандай фойдаланилади?

Қадрий-ҳиссий даража

1. Мазмунда хилма-хилликнинг турли жиҳатлари қандай акс этган (салбий, ижобий, нейтрал?) Мазмунда "Бошқаларга" бўлган муносабат қандай? Турли маданиятлар (тизимлар) қай даражада ёпиқ? Турли хил тизимларнинг ўзаро таъсири ва ўзаро муносабатлари қандай кўрсатилган?
2. Эмоционал жиҳатдан муҳим материаллар қандай тақдим этилган? Уларнинг тақдимоти учун таҳлилий контекст борми? Шикастланган маълумотларни тақдим этишда мувозанатга риоя қилинади?

Амалий даража

1. Таълим мақсадлари ва натижалари ўқувчиларни жамият ҳаётига интеграциялаштиришга қандай йўналтирилган? Улар муайян ижтимоий ёки маданий гуруҳларнинг яққаланишига ҳисса қўшадими?
2. Материалларга инклюзия масалалари киритилганми? Инклюзив муаммолар материалларда қандай келтирилган?
3. Таълим натижалари ижтимоий таъсир ўтказиш имкониятларини, мулоқот қилиш қобилиятлари ва кўникмаларини, қийин вазиятларда ўзини тутиш ва ҳоказоларни қай даражада кенгайтиради?
4. Таълим натижалари танқидий фикрлаш ва мослашувчан хулқ-атворни ривожлантириш талабларига қандай жавоб беради? Бу натижалар қатъий позицияга ва маълум "тўғри" фикрга тарафдорликни кўрсатмайдими?
5. Материалларда муаммоли усуллар қай тарзда берилган? Ижодий топшириқларнинг улуши қандай? Фаол усулларнинг репродуктив усулларга нисбатан ҳиссаси қандай? Гуруҳ ишларининг улуши қандай? Лойиҳавий усул қанчалик фаол ишлатилади?

6. Баҳолаш қандай ташкил қилинган? Ўқувчилар ютуғини баҳолаш қай даражада индивидуаллаштирилган?

7. Курс материаллари болаларга реал, яқин ва очиқ бўлган муаммолар билан қай тарзда боғлиқ?

20-машқ. Дизайнерларга тавсиялар

Дарслик дизайнерлари учун тавсияларни ҳар қандай мактаб дарслиги билан таққосланг. Юқоридаги талабларга жавоб берадиган расмларнинг намуналарини ва дарслиқдан чиқариб ташланиши керак бўлган расмларнинг намуналарини топинг.

Дизайнерлар учун тавсиялар

Дарсликларда иллюстрациялар гендер-нейтрал бўлиши мумкин: хаёлий ёки эртак қаҳрамонлари, ҳайвонлар, анкета ёки муҳим маълумот ёнидаги оддий иконография (инфографика). Ушбу расмлар фақат эстетик нуқтаи назар ва қулай идрок нуқтаи назаридан баҳоланади. Агар расмларда одамлар бўлса, улар маълум критерийларга жавоб беришлари керак.

Миқдорий критерийлар:

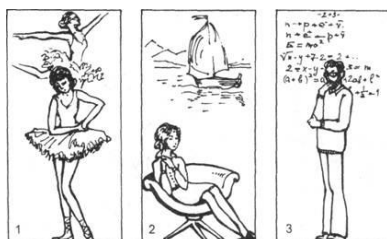
• Ўғил болалар ва қизлар, эркеклар ва аёллар тасвирланган расмларнинг сони тахминан бир хил бўлиши керак.

- Расмларда турли ёш, касб, ижтимоий мавқега эга одамлар бўлиши керак.
- Расмларнинг камида учдан бир қисми кўпчиликка тегишли бўлмаган этник гуруҳларнинг вакилларини ўз ичига олиши керак
- Турли хил тасвирларнинг сони сифат мезонларига (касблар, ижтимоий муҳит, оилавий роллар ва бошқалар) мувофиқ равишда мувозанатлаштирилиши керак.
- Камида иккитадан учтагача расм ногиронларнинг қиёфаси билан боғлиқ бўлиши керак.

Сифат мезонлари

а) Гендер хусусиятлари

Расмлар "табиий" тафовутлар билан боғлиқ бўлган гендер стереотипларини қўллаб-қувватламаслиги керак: эркекларга нисбатан аёлларнинг жисмоний заифлиги, қизлар ҳиссиётларининг ортиқлиги, ўғил болаларнинг ярамас ҳаракати ва бошқалар. Қўйидаги расмлар НОТЎҒРИ қилинган. Эркеклар ҳам, аёллар ҳам ҳар хил хотирага эга, аммо расмда эркеклар хотирасининг мантиқий ва аёллардаги образли табиати алоҳида таъкидланади. Ўғил болалар ҳам, қизлар ҳам футбол ўйнашлари ва арқон билан сакрашлари мумкин. Барча расмларда иккала жинсдаги одамлар бўлса яхши бўлар эди.

б) Гендер роллари ва профессионал стереотиплар

Тасвирлар эркаклар ва аёлларни маданиятимиздаги эркаклар ва аёллар учун анъанавий равишда белгиланган касблар ёки машғулотлар нуқтаи назаридан кўрсатмаслиги керак. Масалан: фақат эркаклар машина ҳайдашади, аёллар тикув машинаси олдида, ўғил болалар эса темир ёки калит билан, қизлар суғориш идиши ёки шприц билан ва бошқалар.

Ё иккала жинсдаги икки кишини битта расмда ёки битта бўлимда ўхшаш контекстда тасвирлашингиз ёки ностереотип тасвирларни таклиф қилишингиз керак. Масалан, эркак ўқитувчи, шифокор, ошпаз, тикувчи, аёл эса ҳайдовчи, муҳандис, таъмирчи.

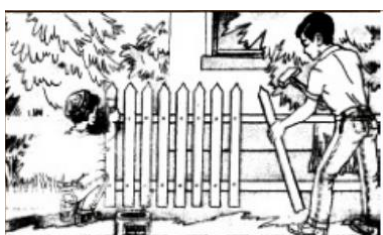
в) Оила ва ёш роллари

Оила аъзоларининг расмлари оиладаги стереотипик ролни кучайтирмаслиги керак: оналар ва қизлар тозалаш билан банд, дадам газета ўқиш ёки телевизор томоша қилиш ёки ўғил болалар билан таъмирлаш ишлари. Ўғил болалар ҳам, қизлар ҳам битта тадбирда қатнашгани маъқулроқ. Бундан ташқари, дарсликларда (айниқса бошланғич мактаб учун) бобо ва бувиларнинг расмлари тез-тез учрайди, улар ҳам ўта стереотипларга эга. Кўпинча бувилар ва бувалар қишлоқ жойлари ва анъанавий тадбирлар контекстида тасвирланади: бувиси тўқийди, бобоси набирасига от минишни ўргатади.

Авлодларни қишлоқ ва шаҳар турмуш тарзига боғламаслик, шунингдек катта авлодни янада фаол ва ижтимоий ҳаётга жалб қилганликларини кўрсатиш яхшироқдир, чунки кўпчилик ўқувчиларнинг бувалари ва бувилари расмий нафақага чиққан тақдирда ҳам ишлашда давом этишади.

Расмлардаги болалар кўпинча бўйсунадиган ҳолатда ёки итоаткор ёки ярамас хатти-ҳаракатлар билан боғлиқ вазиятда тасвирланган.

НОТЎҒРИ иллюстрацияларга мисоллар

г) Этно-маданий турли-туманлик

Расмларда турли хил этник ва маданий гуруҳларнинг вакиллари иштирок этишлари керак ва бу ушбу гуруҳнинг анъанавий маркерлари билан боғлиқ бўлиши шарт эмас (миллий кийим, фаолият тури ва бошқалар). Агар турли гуруҳларнинг вакиллари турли вазиятда - иш жойида, мактабда, таътилда, театрда ва бошқа ҳолатларда бирга бўлса янада яхши бўлади.

Турли гуруҳлардаги одамлар ягона муҳитга бирлаштирилмаслиги ёки битта фаолият соҳасида банд бўлмаслиги керак (масалан, ўтов ёнидаги тоғда қирғизлар ёки ўзбеклар новвой нонлар ёки мевалар фониди).

д) Ногиронларнинг вакили

Расмларда ногирон одамлар ёки алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар бўлиши керак. Бундан ташқари, дарсликларда фойдаланиш мумкин бўлган муҳит элементларининг расмлари: пандуслар, брайл ёзуви билан эълонлар ва бошқалар. Одамлар ёки ногирон болалар умумий фаолият ёки ўйинларда қатнашадиган бошқа болалар қатори жамиятнинг фаол аъзолари сифатида тасвирланиши керак.

э) ижтимоий соҳаларнинг хилма-хиллиги

Расмлар турли хил жойларнинг мувозанатини акс эттириши керак: шаҳар, қишлоқ, саноат, уй, табиий ландшафт ва бошқалар. Баъзи дарсликларда, айниқса бошланғич мактаб учун, уйлар ва отлар билан жиҳозланган қишлоқ яйловларининг ландшафтлари замонавий технологиялар, бинолар, транспорт ва ҳатто мактаб ҳаётининг расмларидан кўра жуда кўп. Ўқувчилар Қирғизистонда ва дунёда мавжуд бўлган турли муҳитларни визуал тарзда намоиш этишлари керак.

VI. Асосий компетентликларни ривожлантириш бўйича педагогик технологиялар

Ушбу бўлимда сиз тенглик (шу жумладан гендер тенглиги), ижтимоий интеграция (инклюзия), камситмаслик ва инсон ҳуқуқлари қадриятларини ўқувчиларда шакллантириш учун тренер сифатида фойдаланишингиз мумкин бўлган машқлар билан танишасиз. Мавзулар бўйича гуруҳланган машқлар турли хил услубий манбалардан олинган бўлиб, улар ўқув модулининг охирида келтирилган.

Мавзу "Хилма-хиллик асослари."

- 21-машқ. "Хилма-хиллик ғилдираги" - 20 мин.

- Машқ натижалари бўйича муҳокама - 20 мин.

- Таълим натижалари

Билим: туғилишдан бошлаб токи ҳаёт давомида олинган шахснинг хусусиятларидаги тафовутни тан олади; хилма-хилликнинг бирламчи ва иккиламчи белгиларини билади; гуруҳларни шакллантиришнинг турли асосларини тушунади; шахс тушунчасини ўз сўзлари билан таърифлай олади; бир-бирига боғлиқ бўлган боғлиқлик (кўплаган идентификация нима эканлигини ва гуруҳларни шакллантиришнинг турли сабаблари билан қандай боғлиқлигини тушунтира олади; фуқаролик ва этник ўзига хосликни бирлаштириш имкониятини тушунади.

Қадриятли: барча Қирғизистон фуқаролари учун ягона бўлган фуқаролик кимлиги қадриятларини қабул қилади; одамлар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқларнинг аҳамиятини тан олади; муайян (биринчи навбатда туғма) фарқлар тамойилини ва улар билан ҳисоблаш зарурлигини қабул қилади; ўзининг ўзига хослигини ва бошқа одамларнинг кўп қирралилигини тан олади ва қабул қилади; хилма-хиллик асосларининг аҳамиятини тан олади.

Амалий: маданий тафовутларга нисбатан сезгирликни намоиш этади; турли гуруҳлар хулқ-атворининг маданий хусусиятларига нисбатан ўз ҳурматини билдиради; моделлаштирилган

вазиятларда туғма ва орттирилган тафовутлар ролига муносиб жавоб беради, турли гуруҳларга нисбатан шахсий мансублигини намойиш этишга қодир бўлади.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудош бўлиш), рефлексивлик (четлашиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзлигини англаш ва шахсий ўзига хосликни намойиш этиш, хатти-ҳаракатлар стратегиясини таҳлил қилиш ва хулқ стратегияларини танлаш кўникмалари, бирдамлик ва ўзаро муносабатни ўрнатишга кўрсатма.

Керакли материаллар: хилма-хиллик хусусиятларига эга бўлган, олдиндан тайёрланган карточкалар, олдиндан “Хилма-хиллик ғилдираги” чизилган ватман варағи, машқ тавсифи, мунозара учун саволлар, уй вазифасини бажариш учун ранг-баранглик ғилдирагининг босиб чиқарилгани.

Хилма-хиллик ғилдираги машқини бажариш

Дастлабки тайёргарлик: олдиндан аудиторияда одамларнинг фазилатлари ёки хусусиятлари ёзилган карточкалар жойлаштирилган жой тайёрланади: жинси, ёши, ирқи, миллати, бўйи, кўз ранги, яшаш жойи, оилавий ҳолати, маълумоти, дўстлари сони, тана ранги, қўшнилари, характерлар, спортга оид қизиқиши, касби, сеvimли машғулоти, соч турмаги, темпераменти, мулоқот тили, яшаш жойи, қизиқишлар ва бошқалар.

Характеристикаларга эга бўлган карталарни аралаштириш керак, аммо аниқки, характеристикалар икки турга бўлинган:

- ўзгариши инсоннинг хоҳишига боғлиқ бўлмаган фазилатларни (хусусиятларни) ўз ичига олади (жинси, ёши, ирқи, этник мансублиги, бўйи, кўз, тана ранги);
- ҳаёт давомида у ёки бу ҳолатлар таъсири остида ёки инсоннинг онгли хоҳиши билан ўзгартириш мумкин бўлган бошқа фазилатлар.

Тренер иштирокчиларни даврага жойлаштиради ва уларга бугун оддий кун эмаслигини ва ҳамма "сеҳрли дўкон" га ташриф буюриш учун ноёб имкониятга эга эканлигини айтади.

У “СЕҲРЛИ ДЎКОН” белгисини олиб, олдиндан ёзилган карточкаларнинг устига осади. Тренер иштирокчилардан дўконга ташриф буюриш шартларини диққат билан тинглашни сўрайди:

«Дўкон атиги уч дақиқа давомида очиқ туради! Бугунги кунда дўкон ноёб "нарсаларни" - бепул сотиб олиш мумкин бўлган одамнинг хусусиятларини сотади! Шу билан бирга, нарсаларни танлашда, ҳар бир киши битта муҳим шартни эслаб қолиши керак: сиз фақатгина **одам томонидан ўзгартириш мумкини бўлган "нарсаларни" сотиб олишингиз мумкин!!!**

Тренер иштирокчиларга карточкалардан бирини олиб, ўзи учун "нарса" танлашни таклиф қилади. Алмаштириш мумкин бўлган, белгили карточкалар сони талабалар сонидан бир ёки иккита кам бўлиши керак. Шундай қилиб, "провокация" шундан иборатки, керакли турдаги "нарсалар" етмаганлар ўзгармас хусусиятларга эга бўлган карточкаларни олишлари мумкин.

Тренер "дўкон ёпилмоқда" деб хабар беради ва барчадан "сотиб олинган буюмлар" билан ўз жойларига қайтишини сўрайди. Қоида тариқасида, жинси, ёши, ирқи каби ўзгармас хусусиятларга эга бўлган бир нечта карточкалар йиғилмайди.

Кейин тренер қуйидаги саволларга асосланиб мунозарани бошлайди:

- Ким қайси “нарсани” (характер/сифати) сотиб олди?
- Нега айнан шуни?
- Харид қилиш шарти бажарилдими?
- (...) ўзгартиришимиз мумкинми?
- Сизни нима ажаблантирди, нима қизиқ туюлди?
- Тавсифларга қараб, одамларнинг фарқли ва ўхшаш жиҳатлари ҳақида нима дейишимиз мумкин?
- Ҳар бирингиз ... (ўқувчи исми) га берадиган бирор “нарсага” (тавсиф / сифат) эга бўлдингизми?
- Бу нимани англатади?
- Сизнингча, бизда ўхшашликлар кўпми ёки тафовутлар?

Ҳар бир "сотиб олиш"ни муҳокама қилишда, у бир турдаги хусусиятларнинг иккинчисидан тубдан фарқ қилиши аниқланади. Муҳокама жараёнида ҳар бир сотиб олинган "нарса"ни батафсил таҳлил қилиш ва кўзлар, терининг ранги, инсон бўйи ва бошқаларни ўзгартириш бўйича умумий келишувга келиш зарур. АМАЛДА ИМКОНСИЗ! Ёки ўзгартириш ЖУДА ҚИЙИН! Ваҳоланки бошқа характеристикаларни кўп ёки камроқ тарзда ўзгартириш мумкин.

Муҳокама жараёнида тренер карточкаларани осиб қўяди ва ички ҳамда ташқи доиралар кўринишидаги Хилма-хиллик ғилдиракларини акс эттирувчи ватманнинг варағига осади ва ўртада ўзгармас хусусиятлар бўлиши мумкин, қолган қисмида эса бошқаларини қолдиради.

Ички доира инсоннинг асосий (ўзгармас) фазилатларини жойлаштириш учун жой бўлади, ташқи доиралар эса муайян шароитлар таъсирида ёки инсоннинг онгли хоҳиши таъсирида ҳаёт давомида ўзгариши мумкин бўлган фазилатларни жойлаштириш учун бўлади.

Тренер учун айлананинг марказида фақат бешта фазилат борлигини таъкидлаш керак: жинс, ёш, ирқ, этнос ва психофизиологик хусусиятлар, атрофида - жуда кўп ўзгарувчилар, бунда одамнинг танлови ёки бошқаси ва уларни ўзгартириш имкониятлари мавжуд. Шуни ҳам таъкидлаш керакки, инсон ўзгартира олмайдиган баъзи хусусиятларни туғилганда олиши мумкин, баъзилари эса ижтимоий бўлиши мумкин: масалан, бу одамга боғлиқ эмас, у камбағал ёки бой оилада, шаҳарда ёки қишлоқда туғилган.

Хилма-хиллик кўплаган параметрларга эга, аммо барчаси инсон ҳаётида ёки унинг жамиятдаги муносабатларида бир хил аҳамиятга эга эмас. Бир пайтлар биз дўстмиз ёки ота-онамизнинг фарзандлари, ёки бирон бир ўқув юртининг ўқувчилари ёки спорт жамоасининг аъзолари ёки шаҳар (қишлоқ) аҳолиси ва бошқалар каби хусусиятлар муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу ўхшашликлар ва фарқлар бизнинг шахсиятимизнинг бир қисмидир ва бизнинг мувозанатимизни таъминлайди. Бундан ташқари, бизнинг ўхшашликларимиз ва тафовутларимиз ўзаро бошқа одамларга боғлиқдир.

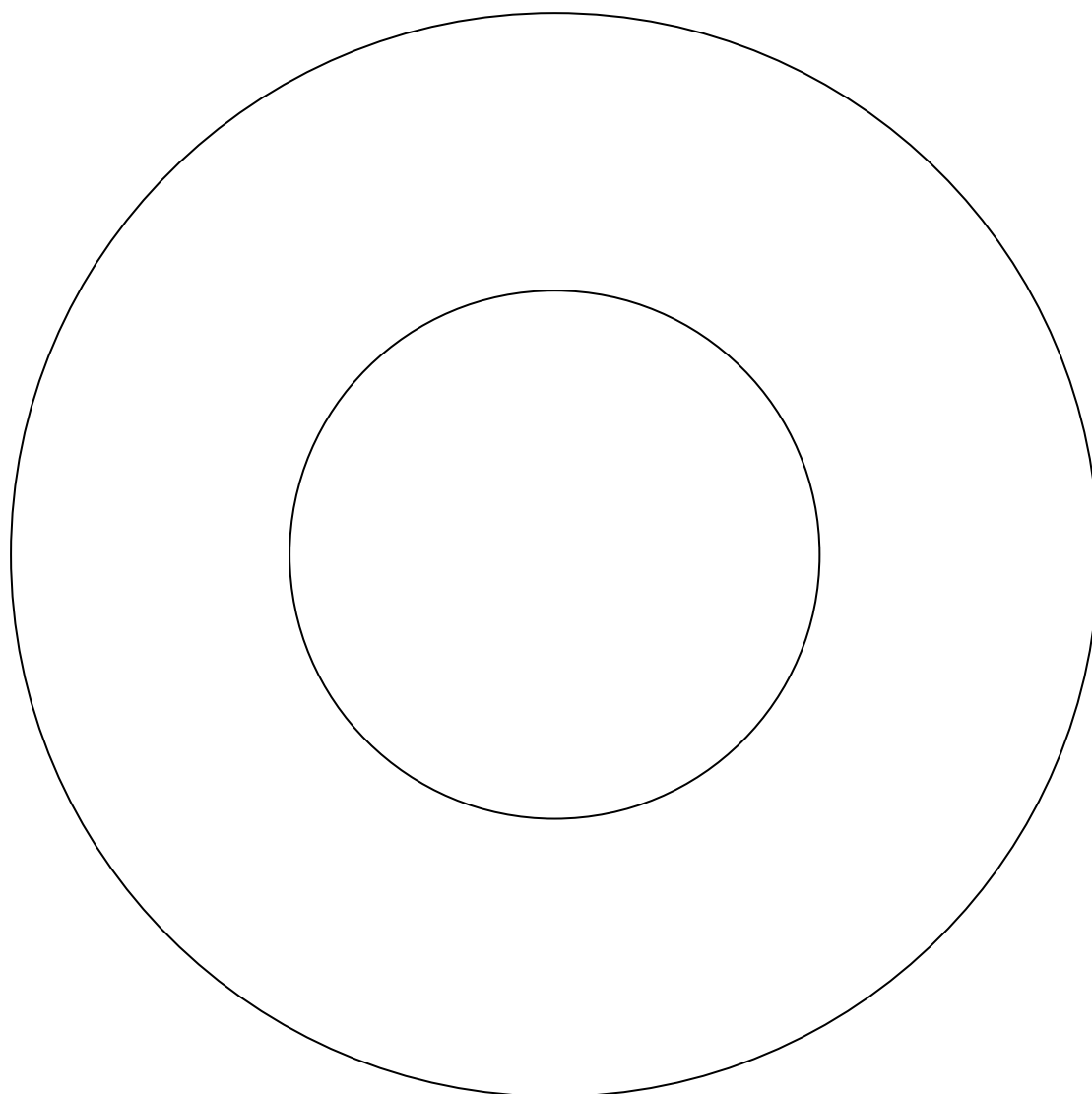
Шуни таъкидлаш керакки, агар одамлар **бир хил миллатга мансуб** бўлишларига қарамасдан бир-бирларидан жуда фарқ қиладилар. Аксинча, одамлар кўп жиҳатдан фарқ қилиши мумкин, аммо шунга қарамай, яқин дўст ёки қариндош бўлишади. Бундай

фарқларга қарамай, биз кундалик ҳаётда мураса қилиб яшаймиз, шахсий ҳаётда ва ҳар доим қандайдир умумийликни топамиз. Ҳар доим умумийлик тафовутдан кўра кўпроқ бўлади. Машқни якунлаб, тренер иштирокчиларни асосий хулосаларга олиб келади:

1. Хилма-хиллик - бу бизни ўхшаш ва фарқли қиладиган барча белгилар (иккала ўхшашлик ва фарқлар бизнинг шахсиятимизнинг бир қисмидир).
2. Одамлар сифатида биз бир-биримиздан фарқли бўлгандан кўра, кўпроқ бир-биримизга ўхшаймиз (турли одамлар орасида жуда кўп ўхшашликлар мавжуд ва ўхшаш одамлар ўртасида тафовутлар мавжуд).
3. Аммо тафовутлар аҳамиятга эга!

“ХИЛМА-ХИЛЛИК ҒИЛДИРАГИ” машқиға берилган илова

(турли-туманликнинг дастлабки ва иккиламчи белгилари – шахсий «портрет»)

6.2. Мавзу "Ғендер тенглик ва нотенглик".

- 5.2.1 22-машқ "Келажакка сакраш" - 10 мин.

- Машқ натижалари бўйича муҳокама - 20 мин.

- Таълим натижалари

Билиш: нотенглик пайдо бўлишининг объектив ва субъектив омилларини тушунади, ижтимоий нотенглик сабабларини таҳлил қила олади ва тушунтира олади.

Қиймати: ижтимоий адолат ва тенгликнинг қадрини тан олади.

Амалий: маданий ва гуруҳга мансублигидан қатъи назар, барча ватандошлар билан тенг муносабатда бўлиш позициясини қатъий ифода этади.

Ушбу таълим натижалари қўидаги компетентликларнинг шаклланишига катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четланиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзини англаш ва ўзига хосликни намойиш этиш, хулқ-атвор стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш кўникмалари.

Керакли материаллар: машқлар тавсифи, машқлар учун материаллар (карточкалар, тасмалар).

"Келажакка сакраш" машқини бажариш:

Тренер иштирокчиларга бугунги дарс мавзуси "Нотенглик" эканлигини маълум қилади ва уларга ушбу атама тушунчасини беришни таклиф қилади. Барча таклиф қилинган вариантлар доскага ёки қоғозга ёзилган. "Келажакка сакраш" машқлари ушбу муаммони тушунишда ёрдам беради. Уни ўтказиш учун тренер қўрға ташлайди, натижада иштирокчилар ҳар қандай шаклда бўлиниш жараёнига мослашиш ва тўлиқ тасодифий гуруҳга киришнинг иложи бўлмаганда уч гуруҳга бўлинади. Масалан, столга қўйилган бир хил оқ карточкалар ич тарафида турли хил ранг белгиларига эга ва ҳар бир талаба бутунлай тасодифий равишда рангли карточкани олади. Учта ранг гуруҳига бўлинган барча иштирокчилар рангга мувофиқ девор бўйлаб саф тортиб турадилар.

Тренер иштирокчиларнинг олдига лента қўяди, бу барча иштирокчилар учун РАМЗИЙ БАРАВАР бошланғич шартларини белгилаб кўрсатади. Кейинги учта ленталар, навбати билан, биринчи гуруҳ олдида бир қадам масофада, иккинчисидан олдин - икки масофада ва учинчисидан - уч-тўрт қадам нарида жойлаштирилиши керак. Иплар шундай жойлаштирилиши керакки, биринчи гуруҳ иштирокчилари топшириқни етарли равишда бажаришлари, иккинчиси бироз куч сарфлашлари керак, учинчиси учун бу деярли ечилмайдиган вазифа бўлди. Тренер ўқувчиларнинг эътиборини шу тарзда қўйилган ленталар бир хил бўлганлари "бошланғич" ва турли хилда бўлганлари "тугатиш" шартларини кўрсатганлигига қаратади. Иштирокчиларнинг вазифаси - битта чизиқда иккита чизиқлар орасидаги масофани, "на старт" чизиғини, "финиш" чизиғини босмасдан югуриб ўтиш. Белгиланган шартларни бажарганлар учун "мукофот" шартли "бахтли келажак"га кириш бўлади.

Барча иштирокчилар тренернинг сигналига биноан сакрашга тайёрланиши ва сакраши керак. Гуруҳ сакрашни амалга оширади, қувноқ ғалаён кўтарилади, тренер вазифани бажара ОЛМАганларни ва шартли "бахтли келажакка" тушиб қолганларни йиғиб, уларга алоҳида

қарсақлар уюштиради. Кейин тренер иштирокчилардан ўзлари "мансуб бўлган рангни", шунингдек ғолиблар гуруҳига мансублигини сақлаган ҳолда, айланада ўтиришларини сўрайди.

Топшириқ натижаларини муҳокама қилиш учун саволлар:

- Қандай қилиб топшириқ бажарилди?
- Ким учун осон бўлиб туюлди, нега?
- Бу вазифа ким учун қийин бўлган ва нега?
- Бу вазифани нима учун амалга ошира олмади ва бунинг сабаби нимада?
- Иштирокчилар орасида кимдир ҳамма ҳам "келажакка" кира олмаганликда айбдорми?
- Ушбу топшириқ шартларининг адолатсизлиги нимада?
- Вазифанинг адолатли бўлиши учун қандай таклифлар берилиши мумкин?
- Ушбу вазият реал ҳаётда юзага келган нотенглик муаммолари билан ўхшашми?
- Бундай муаммоларни ҳал қилиш учун ҳақиқий ҳаётда нима қилиш керак?

Муҳокама жараёнида муқаррар равишда "бошланғич шартлар"ни баравар қилиш кераклиги тўғрисида таклифлар пайдо бўлади, яъни одамлар маълум имтиёзларга тенг имкониятга эга бўлишлари керак.

6.2.2. 23-машқ. "Қовоқли пирог"

Нотенглик ҳақида суҳбатни давом эттиришда тренер иштирокчиларига яна битта вазифани бажаришни ва "Қовоқли пирог" машқида қатнашишни таклиф қилади. Бунинг учун тренер олтига ўқувчини хонани тарк этишларини таклиф қилади. Барча кўнгиллилар бир қаторга туришади ва ҳар бирига ўзига хос хусусиятларга эга бўлган карточка берилади. Карточкалар қуйидаги позициялар учун олдиндан тайёрланиши керак:

о Қовоқли овқатларга аллергиям бор.

о Мен қовоқни ҳар қандай кўринишда яхши кўраман!

о Мен шунчаки қовоқнинг таъмидан нафратланаман!

о Қовоқли пирогни яхши кўраман, лекин фақат онам тайёрлаган бўлса.

о Мен ҳеч қачон ошқовоқли пирогни татиб кўрмаганман - мен уни ёқтирмаслигимдан кўрқаман ... ёки синаб кўрмаганман? ... ўзим ҳам билмайман ...

о Менга қовоқли пирог ёқмайди, чунки у ёқимсиз хотиралар билан боғлиқ.

Карточкаларни олган кўнгиллилар позициялари билан танишишаётганда, ўқитувчи ошқовоқли пирог тайёрланадиган идишни олиб, олтига БАРАВАР сегментга бўлинган таомни олади. Кейин, ўйиннинг ҳар бир иштирокчисига бир бўлак "пирог"дан олиш таклиф этилади. Иштирокчиларнинг ҳар бири "муомала"га у олган мавқеига мувофиқ жавоб беришлари ва "муомала"ни қабул қилишга рози ёки йўқлигини ва нима учун шундай

эканлигини тушунтиришлари керак. Қолган барча иштирокчилар вазиятни баҳолашга ҳаракат қилиб, нима бўлаётганини кузатиб турадилар.

"Пирогни бўлиш" дан сўнг, тренер кўнгиллиларга ўз жойларини эгаллашни таклиф қилади ва қуйидаги саволлардан фойдаланган ҳолда муҳокамани бошлайди:

- "Пирог" "мазали" бўлдими ва уни бўлишда иштирок этганлар мамнунми?
 - "Пирог" адолатли тарзда бўлиндими? Нима учун?
- "Пирог"ни таклиф қилган кишига қандай даъволар бўлиши мумкин?
- "Пирог"нинг қай тарзда бўлинишини адолатли деб ҳисоблаш мумкин ва нега?
- Ҳаётда шундай ҳолатлар мавжудки, улар ташқи томондан вазият адолатли бўлиб кўринсада, ҲАММА УЧУН БАРАВАР, лекин аслида эса у ёки ўша кишига нисбатан НОТЕНГЛИК намоён бўлиши мумкинми? Бу ёки бошқа одамлар гуруҳи учун? Мисоллар келтиринг.
 - Бундай «тенглик»нинг асосида нима ётади? Унинг адолатсизлиги нимада?
 - Вазият ҳақиқатан ҳам адолатли бўлиши учун нима қилиш керак?

Тренер иштирокчиларни олиб келадиган хулосалар:

Баъзан дастлабки шароитларнинг нотенглиги (таркибий ёки объектив нотенглик) очиқ-ойдин ҳисобланади. Шунини таъкидлаш лозимки, бундай ҳолларда яхшироқ шароитда яшайдиган одамлар гуруҳлари ўзларини бошқа одамлар ёмонроқ яшаётганлари учун айблашлари керак эмас. Аммо жамоат нозу неъматларини бошқариш ва қайта тақсимлашнинг маълум механизмлари ёрдамида таркибий нотенгликни минималлаштириш керак, шунда имкониятларни тенглаштиришга қандай чоралар ёрдам беришини аниқ билиш керак. Шу билан бирга, баъзида ташқи томондан "ҳамма учун баравар" бўлиб кўринадиган вазият ҳақиқатда тенгсизлик механизмларини яширади. Мисол учун, агар сайловлар тўғрисидаги қонунга биноан, барча номзодлар сайловда қатнашиш учун бир хил миқдордаги гаровни тўласа - 3000 доллар, у ҳолда бу ҳамма учун тенг шарт бўлиб кўрилади. Бироқ, ушбу "тенглик" дунёнинг барча мамлакатларида эркакларга нисбатан аёлларнинг камроқ пул топиши, саломатлиги чегараланган одамлар(ногиронлар) ижтимоий ҳимояга муҳтож гуруҳлардан бўлган одамларга нисбатан оз пул топиши масаласи жуда қийин аҳволга солади. Атрофимиздаги бундай вазиятлар кўп учрайди ва ҳар доим "баравар тақсимлаш" умумий ва расмий белгиларга эмас, балки ҳар бир конкрет ўзига хос вазиятга мувофиқ баҳоланадиган омиллар ва шароитларни ҳисобга олиш учун бу нарсага эътибор билан қараш зарур.

6.3. Мавзу: Ижтимоий қўшилиш/ажратиш масалалари.

5.3.1. 24-машқ. "Ҳеч қачон- ҳеч қачон" - 40 мин

- Таълим натижалари

Билиш: ижтимоий ажратиш юзага келадиган белгиларни (ёки ҳаёлий) билади; истисно механизмларини тушунади; қўшилиш муҳимлигини асослай олади; нотенглик, истисно ва зўравонлик юзага келишининг чуқурлашиши жараёнлари ўртасидаги ўзаро муносабатни ажратиб туради.

Қиймат: ижтимоий қўшилиш ва қабул қилиш қийматини тан олади; барча иштирокчиларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда биргаликда ечим зарурлигини ҳурмат қилади; ҳиссий эмпатияни шакллантиришга тайёрлигини кўрсатади; истисно қилинмаслик ва зўравонликни рад этишнинг муҳимлигига ишонч ҳосил қилди.

Амалий: барча иштирокчиларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда биргаликдаги қарор қабул қилишга асосланган ҳаётий тажрибадан фойдаланишга тайёр; алоқа ва турли одамлар билан ўзаро муносабатларга кириш меъёрларини намоиш этади; ижтимоий ажратишга олиб келадиган муносабат ва хатти-ҳаракатлардан қочади.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса

қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четланиш), фарқларни қабул қилиш, ўзлигини англаш ва ўзига хосликни намоиш этиш, хатти-ҳаракатлар стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш кўникмалари, бирдамлик ва ўзаро муносабатни ўрнатиш.

Керакли материаллар: Катта қоғоз варақлар, фломастерлар, скотч

"Ҳеч қачон - Ҳеч қачон" машқини бажариш - 40 мин

1. "Иттифоқ тузиш учун қўлланма" слайдини тақдим этинг. Иштирокчилардан уларнинг муносабатлари ва шарҳлари қандайлигини сўранг.

МОДОМИКИ, ДУНЁДА ҲОЗИРГИ ПАЙТДА МАВЖУД ШАРОИТЛАРДА ҲАР БИРИМИЗ Ё БЎЛГАН, ЁКИ БЎЛАДИГАН, ЁКИ ҲОЗИРНИНГ ЎЗИДА ИЖТИМОИЙ ЗУЛМГА НИШОН ҲИСОБЛАНАМИЗ ВА МОДОМИКИ ҲАР БИРИМИЗ ҚАЧОНЛАРДИР БЎЛГАН, ЁКИ БЎЛАДИГАН, ЁКИ ҲОЗИРНИНГ ЎЗИДА ҚАНДАЙДИР ЗУЛМКОР ГУРУҲГА НИСБАТАН "НИШОН БЎЛМАГАН" ГУРУҲНИНГ БИР ҚИСМИ ҲИСОБЛАНАМИЗ. У ҲОЛДА ҲАР БИРИМИЗГА ИТТИФОҚ ТУЗИШ ЗАРУР.

2. Ҳар хил зулм/зулм шакллари алоҳида қоғоз варақларига ёзинг: Эйджизм (ёшга боғлиқ зўравонлик), Сексизм (жинси сабабли зўравонлик), Классизм (ижтимоий-иқтисодий гуруҳга мансублиги сабабли зулм), Ирқчилик (етник мансублиги сабабли зулм) гуруҳ), Гетеросексизм (анъанавий бўлмаган жинсий ориентация туфайли зулм), Динийлик, Эйблизм (жисмоний ногиронлик туфайли зулм), Сайсизм (катталиқ туфайли зулм), Тил зулми (Тил туфайли зулм).

3. Мисол: " _____ жабрланган мақсадли гуруҳ аъзоларидан бири сифатида, сиздан ҳеч қачон-ҳеч қачон айтмаслигингиз/қилмаслигингизни хоҳлайман.

_____ ва менга сизнинг тенг инсон каби муносабатда бўлишингизни истайман".

4. Бошқа бир катта қоғозга, иттифоқчи бўлиши мумкин бўлган “нишон бўлмаган” гуруҳ вакилининг шахсий баёнотига мисол ёзинг. Айтишимиз мумкинки, иттифоқчининг баёноти бошқа одамнинг эҳтиёжлари ва ҳис-туйғуларини тушунишни ифодалайди: "Жабрланганларнинг иттифоқчилари сифатида _____, биз ҳеч қачон-ҳеч қачон гапирмаслик/қилмасликка ваъда берамиз, чунки сиз _____ сизга тенг одамлар каби муносабатда бўлишни хоҳлайсиз.

5. Иштирокчилар билан бир даврада туришингиз, топшириқни бажариш учун бажарадиган очиқ жойга эга эканлигингизга ишонч ҳосил қилинг. Иштирокчиларга ишлаш учун зарур бўлган столлар керак бўлади.

6. Зулм турларининг номлари ёзилган чизиқларни хонанинг ўртасига бир доира ичида жойлаштиринг. Иштирокчилардан доирадан ташқарига чиқишни ва ўзлари "нишон бўлган" гуруҳ аъзолари ўзларига тегишли бўлган зулм тури билан тасма ёнида туришини сўранг. Улардан энг муҳим бўлиб кўринган зулм / зулм турини танлашларини сўранг. Қатнашчилар ҳар бир зулм тури учун иложи борича 3-6 кишидан бўлиб тақсимланишини таъминлашга ҳаракат қилинг.

7. Ҳар бир гуруҳга айтинг:

- Ташкилотчи, ёзувчиси ва ёрдамчиларини танланг.

- 10 дақиқа давомида, золимлар “ҳеч қачон-ҳеч қачон” қилмасликлари ёки айтмасликлари керак бўлган 10 та ҳаракатлар ёки тасдиқлар рўйхатини тузинг.

- 5 дақиқа давомида камида 2 та баёнотни тузинг, унда золимлардан "ҳеч қачон - ҳеч қачон" бошқа ҳеч нарса қилмасликларини илтимос қилинг.

- 5 дақиқа давомида у ёки бу зулм турини ифодаловчи ҳар бир гуруҳ ўз баёнотларини бутун жамоа билан тақдим этишга тайёр бўлиши керак.

- Кейин ўз тақдимотларингизни қиласиз.

1. Иштирокчиларнинг ишини кузатиб боринг ва уларга ёрдам беринг; вақтни гуруҳларига эслатиш учун таймер ва бонгдан фойдаланинг.

2. Иштирокчилардан “Иттифоқчилар доираси”га тўпланишларини сўранг. Зулмнинг муайян турини ифодаловчи ҳар бир гуруҳ айлананинг марказига бориб, ўз баёнотларини қандай тақдим этишларини намоён этинг.

3. Сўнгра иштирокчиларни “нишон” гуруҳининг ҳар бир баёнотини эшитганларидан кейин қандай жавоб беришларини хорда машқ қилишларини сўранг. Улар бу гапни баланд овозда такрорлайдилар.

4. Ҳар бир гуруҳ ўз баёнотларини тақдим этади, сўнгра "Иттифоқчилар доираси" жавоб беради.

5. Иштирок этишгани учун барча гуруҳларга раҳмат айтиб ушбу машқни якунланг. Иштирокчиларда пайдо бўлган саволларга жавоб беринг.

Тренер иштирокчиларни қуйидаги хулосаларга олиб келади:

Ҳар биримиз иттифоқчиларга муҳтожмиз ва ҳар биримиз кимнингдир иттифоқчиси бўлишимиз мумкин. Қуйидаги маслаҳатлар ушбу бошланғич нуқтага асосланади. Улар «нишон» ва «нишон бўлмаган» гуруҳ нуқтаи назаридан ва тенг равишда қўлланилади.

"Қандай қилиб иттифоқчиларга эга бўлиш мумкин" маслаҳатлари

1. Сизнинг гуруҳингиз, хусусан сиз иттифоқчиларга лойиқсиз деб тахмин қилинг.
2. Сизнинг муаммоларингиз сизнинг гуруҳингиздан ташқаридаги барча одамларга тегишли деб тахмин қилинг.
3. Бошқа гуруҳлардаги одамлар сизнинг табиий иттифоқдошингиз деб; улар сизнинг иттифоқдошларингиз бўлишни исташларини ва сизнинг иттифоқдош бўлишингиз уларнинг манфаати учун эканликларини фараз қилинг.
4. Фараз қилингки, барча ҳолларда зулм ва ичдан мустаҳкамланган зулм бошқа гуруҳ одамларини ҳар доим сизнинг самарали иттифоқчингиз бўлишига вақтинча тўсқинлик қилади.
5. Айтайлик, сизнинг иттифоқчиларингиз ўзлари максимал даражада қила оладиган - улар дуч келган зулм ва ўзларининг ички зулмлари шароитида эканлигини фараз қилинг. Келажакда улар янада самарали иттифоқчиларга айланади деб тахмин қилинг.
6. Ўз ҳаётини тажрибангиз бўйича мутахассис эканлигингизни ва бошқа одамлар билиши керак бўлган маълумотларга эга эканлигингизни тахмин қилинг.
7. Сиз бошдан кечираётган зулмни бошқалар бошдан ўтказаетган зулм билан солиштирмасдан, ўз ҳаётини тажрибангиз асосида гапиринг.
8. Сизнинг ҳаётини тажрибангиз ғалабаларга тўла бўлган тарих; албатта ушбу ғалабаларни бошқалар билан баҳам кўришингизга ишонч ҳосил қилинг, шунингдек қийин бўлган ёки сизга зулм қилаётган нарсалар ҳақида ҳам гапиринг.
9. Иттифоқдошларингиз мукаммаллашишини кутинг; улар сизнинг курашингиздаги "оғир" қийинчиликларни енгишларини кутинг.
10. Айтайлик, сизнинг иттифоқчиларингиз сиз учун янада самарали иттифоқчи бўлишига ёрдам бериш учун барча ҳуқуқларингиз бор. Бу ҳақда исталган вақтда қарор қабул қилишингиз мумкин деб тахмин қилинг. Ўзингиз бунга қодир эканлигингиз билан фахрланинг.

6.3.2. "Саноқ нуқтаси" ролли ўйин.

- Таълимий натижалар

Билиш: "чиқариб ташлаш" тушунчасининг таърифини, унинг асосида ижтимоий ажратиш юзага келадиган турларини ва хусусиятларини билади; одамларни характерловчи бирламчи

(ўзгармас) ва иккиламчи (у ёки бу даражада ўзгарадиган) белгиларини ажратиб туради, чиқариб ташлаш механизмларини тушунади; қамраб олиш муҳимлигини асослай олади; нотенгликни чуқурлаштириш, истисно қилиш, камситиш ва зўравонликнинг юзага келиш жараёнлари ўртасидаги ўзаро муносабатни фарқлай олади;

Қиймат: ижтимоий қўшилиш ва қабул қилиш қийматини тан олади; барча иштирокчиларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда биргаликда ечим зарурлигини ҳурмат қилади; ҳиссий эмпатияни шакллантиришга тайёрлигини кўрсатади; истисно қилинмаслик ва зўравонликни рад этиш муҳимлигига ишонч ҳосил қилди.

Амалий: барча иштирокчиларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда биргаликдаги қарор қабул қилишга асосланган ҳаётий тажрибадан фойдаланишга тайёр; алоқа ва турли одамлар билан ўзаро муносабатларга кириш меъёрларини намойиш этади; ижтимоий ажратишга олиб келадиган муносабат ва хатти-ҳаракатлардан қочади.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четланиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзлигини англаш ва ўзига хосликни намойиш этиш, хатти-ҳаракатлар стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш кўникмалари, бирдамлик ва ўзаро муносабатни ўрнатиш

Керакли материаллар:

1. Иштирокчилар ўйнаши керак бўлган роллар ёзилган, олдиндан тайёрланган 10 та карточка:

- Аравачада ўтирган ногирон
- вазир
 - 2 ва 3 ёшдаги иккита боласи бор ҳомиладор аёл
- курд қизи
- уйсизлар
- инсон ҳуқуқлари ташкилотининг раҳбари, уйғур
- тожикистонлик ноқонуний меҳнат муҳожир
- давлат тилини билмаган муҳожир тадбиркор
- ОИВ билан касалланган гиёҳванд
- 70 ёшли ёлғиз нафақахўр

1. Тасдиқланиб босилган варақ

Ҳаракатларни бажариш учун тасдиқлар:

- Сиз бошқа аҳоли пунктига бирон кимсанинг ёрдамисиз боришингиз мумкин.
- Сиз футбол ўйнашингиз мумкин.
- Сиз сифатли тиббий даволаниш имкониятига эгасиз.
- Сизни террористлар билан алоқада бўлганликда гумон қилиш мумкин эмас.
- Сизга давлат мукофоти берилиши мумкин.
- Сиз ресторанда тез-тез овқатланишингиз мумкин.
- Сиз давлат хизматидаги юқори лавозимларга талабгор бўлишингиз мумкин.
- Чет элда дам олишга боришингиз мумкин.

➤ Сиз ҳукумат ҳаракатларига қарши норозилик намойишларида иштирок этишингиз мумкин.

➤ Сизни оммавий маъруза билан нутқ сўзлашга таклиф қилишлари мумкин.

1. Ватман қоғоз ёки флипчарт ва маркерлар

“Саноқ нуқтаси” ролли ўйин машқини бажариш - 60 мин

Тренер тренинг қатнашчиларига, яъни доска ёнида туриши керак бўлган кўнгиллиларга "ўйнаши" керак бўлган, олдиндан тайёрланган роллар ёзилган карточкаларни тарқатади. Қолган иштирокчилар иккита бўш томонга қўйилган стулларда ўтиришда давом этадилар, улар ҳаракатланиши учун жой яратадилар.

Тренер ўйин қоидаларини тушунтиради:

"Ҳозиргина олинган ролга кинг - ўзингизни шу одам деб тасаввур қилинг. Бошқалар сизнинг кимлигингизни кўриши учун олдингизда роль ёзилган карточкани ушлаб туринг. Баёноتلар ўқиб бўлингандан сўнг, ўзларининг вазифаларига мувофиқ, маълум бир саволга ижобий жавоб берган иштирокчилар олдинга қадам ташлайдилар, ижобий жавоб бера олмайдиганлар эса ўз жойларида қоладилар.

Тренер баёноتلарни тартиб билан ўқийди ва иштирокчиларга муайян қадам ташлаш ёки ташламаслик тўғрисида қарор қабул қилиш имкониятини беради. Босқичларнинг максимал сони 10 та.

Ролларда ўйнаган барча иштирокчилар ўнта позицияни белгилаб олишгандан сўнг, тренер машғулот жараёни ва топшириқ натижаларини муҳокама қилишни ташкил қилади. Энг кўп қадам қўйганлардан бошлаб, саволлар берилиши керак. Агар бошқа иштирокчиларда бирон бир савол ёки шарҳ бўлса, улар ҳам суҳбатга қўшилишлари зарур.

Муҳокама учун саволлар:

- Қандай қилиб сиз бу ерга келиб қолдингиз? Сиз ўзингизни қандай ҳис қиляпсиз?
- Сиз қандай қадамларни қўйдингиз ва қайсиларини қўя олмадингиз? Нима учун?
- Нима учун бошида бир хил позицияда бўлган одамлар ҳар хил масофада бўлиб қолдингиз? Бу адолатданми?

- Ҳақиқий ҳаётда тенг ҳуқуқлар тенг имкониятлар билан таъминланмайди ва тенг натижаларга олиб келмайдиган ҳолатлар бўлиб турадими?
- Тенг имкониятларни таъминлаш учун қандай чоралар кўрилиши мумкин?
- Ҳақиқий ҳаётда одамлар у ёки бу белгиларига кўра чиқариб юборилган ҳолатлар мавжудми? Бу адолатданми?
- Истисно вазиятни бартараф этиш учун қандай чоралар кўриш мумкин?

Иштирокчилар билан истиснолик тушунчаси ва турларини муҳокама қилинг. **Истиснолик маълум сабабларга кўра инсон ҳуқуқларининг тўғридан-тўғри бузилиши** эканлигини тушунтиринг. Қора доскага ёки қоғозга энг кенг тарқалган истиснолар турларини ёзишни таклиф этинг, уларнинг ҳар бирини гуруҳ билан муҳокама қилинг. Гуруҳга ёрдам бериш, рўйхатни истисно тез-тез учрайдиган белгилар билан тўлдиринг:

- жисмоний саломатлик;
- жинси;
- ёш;

- дини;
- оилавий аҳволи
- таълим;
- келиб чиқиши;
- миллати;
- тил ва бошқалар.

Одамлар эга бўлган ва турли жамиятларда турли баҳолар қайд этиладиган турли хил хусусиятларга асосланиб, камситиш юзага келиши мумкин. Кўпинча озчиликлар вакиллари ва ижтимоий ҳимояланмаган ва кўпинча қарорларни қабул қилиш жараёнида иштирок этмайдиганларга (болалар, ногиронлар, қариялар, аёллар, этник озчиликлар вакиллари ва бошқалар) нисбатан камситишларга йўл қўйилади.

Ҳар сафар иштирокчиларга бир хил саволларни беришингиз керак - бу адолатданми? Ҳар қандай сабабларга кўра ажратиб чиқарилган одам ўзини қандай ҳис қилади? Алоқа, ўзаро таъсир, ўйин жараёнидан қайси белгиларига кўра чиқариб ташлаш мумкин? Келажакдаги адолатсизликка йўл қўймаслик учун улар бугунги машқдан қандай сабоқ олишади? Ушбу мавзунини иштирокчилар билан муҳокама қилганда, одамларни характерловчи бирламчи (ўзгармас) ва иккиламчи (бир даража ёки бошқача) хусусиятларини тавсифловчи "Хилма-хиллик ғилдираги" машқига барчани фикрини қайтариш керак.

Шуни эслатиб ўтиш керакки, этниклик – бу энг оғриқли ҳислар, аломатларгача бўлган энг нозик нарсалардан бири бўлиб, уларнинг истисно қилиниши очиқ можарога ва ҳатто фожиали оқибатларга олиб келиши мумкин. Ушбу хусусиятни "кроссовкалар", оилавий аҳвол ва бошқалар билан таққослаб бўлмайди ва ўзгариши мумкин бўлмаганлар қаторига киради, демак, агар бирор киши чиқариб ташланса, бу унинг ўзгариши ва киритилишига имконият қолдирмайди. Этник келиб чиқиш асосида инсон ҳуқуқларининг тўғридан-тўғри ва очиқ равишда бузилиши содир бўлади.

Бундан ташқари, таниш расм бўлган “ЯДИ²⁰ тамойиллари”ни кўриб чиқишингиз мумкин. Қайси белгилар чиқариб ташлаш учун бирламчи ёки иккиламчи бўлиши мумкин?

²⁰ ЯДИ – Ягона давлат имтиҳони (ЯДИ)

Муҳокама натижаларига кўра, тренер иштирокчиларни қуйидаги хулосаларга олиб келади:

Истиснолик нотенглик ва ижтимоий адолатсизлик билан чамбарчас боғлиқ. Ҳар қандай жамиятда баъзи одамлар доимо яхшироқ яшайдилар, бошқалари эса ёмонроқ. Аммо бу ҳар доим фақат одамларнинг ўзига боғлиқми? Масалан, Қирғизистонда узоқ тоғли ҳудудда туғилган болалар кўпинча мактабларга бориш, яхши овқатланиш, телевизион дастурлар ва Интернетга кириш ва ҳоказо муаммоларга дуч келишади. Маълум бўлишича, баъзи одамлар ўзларига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра истиснога дуч келишади ва бу улар томонидан катта адолатсизлик деб қабул қилинади. Можаролар юзага келганда, бундай нотенглик кўпинча одамларнинг айби билан юзага келадиган нотенглик сифатида қабул қилинади.

Шунинг учун, бир гуруҳ одамларни баъзи камчиликларда дарҳол айбланганда эҳтиёт бўлиш ва бунга танқидий кўз билан қараш жуда муҳимдир. Бардошли бўлиш, шахсий (шу жумладан ҳар кундалик ҳаётда) даражадаги муносабатларни барпо этиш ҳам муҳимдир. Сиз стереотипларни эсда тутишингиз ва барча одамлар қайси ижтимоий гуруҳга мансуб бўлишидан қатъий назар ҳар хил эканлигини тушунишингиз керак.

Шу билан бирга, инсоннинг шахсий фазилатлари, дунёқараши, турмуш тарзи бўйича баҳолаш ёки идрок этиш кераклигини эсда тутиш керак - ва бу эса доимо "умумий манфаатлар" ва муомала нуқтасида топиладиган фақат яқин танишув ва мулоқот жараёнида "очилади".

6.4. Мавзу: "Стереотипларга қарши кураш".

6.4.1. 25-машқ. "Иборалар". -20 мин

- **Машқ натижалари бўйича муҳокама - 20 мин.**

- **Бруно Бозеттонинг "Италияликлар ва европаликлар" мультфильмини томоша қилиш ва томоша натижалари бўйича блиц- муҳокамаси - 20 мин.**

- **Таълимий натижалар**

Когнитив: маданиятлараро ўзаро алоқада стереотипларнинг келиб чиқиши ва ролини тушунади; ижобий ва салбий стереотипларни ажрата билади; стереотипли фикрни ёки нотўғри умумлаштиришни ажрата олади, инсоннинг миллати ва маданий келиб чиқишига қарамай, у ҳақида асосли фикр олиш учун мулоқотнинг муҳимлигини тушунади.

Қиймат: одам ҳақида стереотипли ва шошилиш ҳукмларнинг зарарли таъсирини тан олади.

Амалий: маданий тафовутларга нисбатан сезгирликни (бефарқликни) намоён қилади, этник ва маданий стереотипларни қандай енгил кераклигини билади, гуруҳларни умумлаштиришдан фарқли ўлароқ, шахснинг шахсий фазилатларига диққатини қаратади.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, тушуниш (эмпатия), акс эттириш (ажратиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзлигини англаш ва ўзига хосликни намойиш этиш, хатти-ҳаракатлар стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш кўникмалари, бирдамлик ва ўзаро таъсир ўрнатиш.

Керакли материаллар: олдиндан тайёрланган икки хил рангдаги карточкалар: ибораларнинг бошланиши битта рангдаги карточкаларга, охири бошқа рангдаги карточкаларга ёзилган бўлиши, видео материалларни кўриш техникаси, Бруно Бозеттонинг "Италияликлар ва европаликлар" мультфильми.

“Иборалар” машқини бажариш

Иштирокчиларни доира бўйлаб жойлаштиргандан сўнг, тренер жорий дарс мавзусини эълон қилади ва стереотип сўзига таъриф беришларини таклиф қилади. Энг муносиб тахминлар флипчартда қайд этилиши керак, улар орасида стереотип - содалаштирилган тасвир ёки жамиятда мавжуд бўлган воқеалар ёки ҳодисалар ҳақидаги одамлар фикри эканлиги ҳақида мулоҳазалар албатта учрайди. Тренер ушбу мавзунини "Иборалар" деб номланган машқда иштирок этиш орқали кенгайтиришни таклиф қилади.

Бунинг учун икки хил рангдан иборат олдиндан тайёрланган карточкалар, уларнинг бирида категориялар ёзилган, иккинчисида эса ушбу тоифаларнинг тавсифлари, тренер қатнашчилар олдида тўғридан-тўғри иштирокчилар олдида полга ёйиб қўяди. Иштирокчилар карточкаларни кўриб чиқишлари ва жумлалар боши ва охиридан фойдаланиб гаплар тузишлари таклиф этилади. Ибораларни гуруҳда муҳокама қилиш орқали тўплаш керак. Тренер иштирокчиларни мақсадга йўналтиришга ҳаракат қилади, шунда гуруҳнинг аксарияти олинган таърифларга рози бўлиб, зарур бўлганда стереотипли ёндашувга эҳтиёткорлик билан "ёрдам беради".

Карточкаларда олдиндан тайёрланган иборалар кенг тарқалган этник, профессионал, ёш ва жинс стереотиплари ҳисобланади. Катта эҳтимол билан, иштирокчилар қўйидаги ибораларни тузишади:

Барча аёллар	заиф
Барча йўл ҳаракати назоратчилари	пора олувчилар
Барча японлар	меҳнатсевар
Ҳамма кўзойнак таққанлар	ақлли
Барча италияликлар	мафиянинг аъзолари
Барча юк машиналари ҳайдовчилари	Исқиртлар
Америкаликларнинг барчаси	Такаббур
Немисларнинг барчаси	пухта одамлар

Иштирокчилар топшириқни бажаргандан сўнг, тренер уларга овоз чиқариб айтилган жумлаларни ўқиб чиқишни ва натижаларни муҳокама қилишни таклиф қилади.

Тренер қўйидаги саволлардан фойдаланган ҳолда мунозарани ташкил қилади:

- Ибораларни тузиш жараёни қандай ўтди?

- Агар келишмовчиликлар бўлса, улар осонликча умумий фикрга келдиларми? Нима учун?
- Қандай қилиб даъволар ҳақиқатга мос келади? Истиснолар бўлиши мумкинми? (Мисоллар келтиринг)
- Ҳаётингизда ушбу гуруҳларнинг вакиллари билан бирон марта учрашганмисиз?
 - Агар йўқ бўлса, унда сиз нимага асосланиб тавсиф бердингиз?
- Агар бўлса, унда ушбу хусусиятлар ушбу гуруҳнинг барча вакиллари учун қай даражада мувофиқ?

Тренер иштирокчилар билан "хурофот" ва "стереотип" тушунчаларини муҳокама қилади ва стереотип шунчаки умумлашма эканлигини ва у ёки бу гуруҳ аъзолари учун тавсиф бўлмайди. Ҳар бир инсон ноёбдир ва стереотиплар баъзида ҳақиқатга мос келмайди

Кейин тренер қатнашчиларга жумлалар стереотипли бўлмаслиги учун карточкаларни қайта тиклашга уриниб, стереотипларни "бузиш" ни таклиф қилади. Иштирокчиларни жалб қилишингиз керак бўлган карточкаларни кенгайтиришнинг энг яхши варианты барча тоифадаги одамларни - барча тавсифларни "ромашка" сингари марказга ва атрофида жойлаштириш ҳисобланади. Иштирокчилар карточкаларни қайта тақсимлаш натижаларини тақдим этишлари ва натижаларни муҳокама қилишлари керак. Ушбу қайта тақсимотнинг асосий ютуғи - барча одамлар, этник, касбий, ёшидан, жинсидан ёки улар мансуб бўлган ҳар қандай бошқа тоифадан қатъи назар, битта муҳим хулосага асосланиб ҳар қандай хусусиятларга эга бўлишлари мумкинлигини англашдан иборатдир: ҳамма одамлар ҲАР ХИЛ.

Муҳокама учун эҳтимолдаги фикрлар:

- Жумлаларни ёзиш жараёни қандай ўтди?
- Вазифа қачон қийин бўлди: биринчи ёки иккинчи марта? Нима учун?
 - Қандай стереотипларнинг гуруҳларини ажратиш кўрсатиш мумкин (этник, профессионал, гендер).
 - Ҳақиқий ҳаётдаги стереотиплар одамлар ва гуруҳлар ўртасидаги муносабатларга таъсир қиладими?
- Ижобий ва салбий стереотипларни аниқлаш мумкинми?
- Салбий стереотиплар миллатлараро муносабатларга таъсир қиладими?
- Этник гуруҳлар вакиллари билан муносабатларга салбий стереотипларнинг таъсирини йўқотиш учун нима қилиш керак?

Мунозара натижаларининг тасдиғи сифатида видеони кўриш мумкин: Бруно Бозеттонинг "Италия ва Европа" номли истехзоли мультфильми. Томоша натижалари бўйича блиц-мунозара, биринчидан, ҳар бири ўзини италиялик сифатида кўриши, иккинчидан, оммавий маданий стереотипларни тарқатишда ва кучайтиришда кўпинча салбий роль ўйнайдиган оммавий ахборот воситаларининг ролини тасдиқлаш атрофида қурилади.

6.5. Рефлексиядан ҳаракатга қадар.

6.5.1. 26-машқ. "Лайло ва Муҳаммад" - 45 дақиқа

- Таълим натижалари

Билиш: контекстнинг аҳамиятини тан олади, ҳар қандай бегона одам ҳақида аниқ маълумот йўқлиги, одам ҳақида асосли фикрга эга бўлиш учун маълумотнинг тўлиқлиги муҳимлигини тушунади.

Қиммат: одам ҳақида стереотипланган ва шошилиш қарорларни шакллантиришда мавжуд чеклашлар ва маълумотларнинг зарарли таъсирини тан олади.

Амалий: ахборот билан ишлашда, у нотанишларга нисбатан тахминлар/стереотиплар пайдо бўлиши мумкин бўлган хавфларнинг "жойлари"ни ажратади; маълумотлар билан ишлаш тажрибасига эга бўлиб, ўз нуқтаи назарини ва фуқаролигини тўғри ва ҳурмат билан ифода этади.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четлашиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзини англаш ва ўзига хосликни намойиш этиш, хатти-ҳаракатлар стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш.

Керакли материаллар:

1.1-тарқатма, 1.2-тарқатма, катта қоғоз варақлар, фломастерлар, "Лайло ва Маҳмуд" қиссаси учун расм, дарёдаги тимсоҳлар ва қаҳрамонларнинг юз қиёфалари тасвирланиб ёзилган катта варақ.

"Лайло ва Муҳаммад" машқини бажариш:

1. Тренер иштирокчиларни Лайло ва Муҳаммаднинг ҳикоясини овоз чиқариб таништиради. Иштирокчиларга ушбу матнни ўқиш учун бериш мумкин.

Лайло ва Муҳаммад ҳикояси

Нил шимолдан оқиб тушадиган жуда узун дарё. Унда жуда кўп тимсоҳлар бор ва дарё устида атиги бир нечта кўприк бор.

ЛАЙЛО дарё бўйида яшайди. ЛАЙЛО 17 ёшга кирган ёш қиз ва у Нилнинг қарама-қарши томонида яшайдиган МУҲАММАДни жуда яхши кўради. ЛАЙЛО севгилиси билан учрашишга қарор қилди ва шунинг учун у АҲМАДнинг ёнига боради ва уни дарёнинг нариги томонига олиб ўтишини сўрайди. АҲМАДнинг вақти ва қайиғи бўлса-да, у ЛАЙЛОни дарёдан олиб ўтишга кўнмайди.

ЛАЙЛО таслим бўлмайди. У ТОРИҚқа боради ва уни дарёнинг нариги томонига олиб боришни сўрайди. ТОРИҚ рози, лекин у буни фақат эртаси кўни эрталаб амалга оширади ва ЛАЙЛО у билан тўнни ўтказишни талаб қилади. Ва шундай бўлди. ЛАЙЛО ҳар қандай ҳолатда ҳам МУҲАММАДни зиёрат қилишни хоҳлади, шунинг учун у тўнни ТОРИҚ билан ўтказди ва эрталаб ТОРИҚ уни дарёнинг нариги томонига олиб ўтди.

ЛАЙЛО ўзини севгилисининг қучоғига отди, у унга қандай қийинчиликларга дуч келгани ҳақида гапириб берди. МУҲАММАД ЛАЙЛОни нари туртди. ЛАЙЛО кўз ёшларини тўкиб, Нил бўйида айланиб юрганда ЗАФАРни учратиб қолди. ЗАФАР ундан нега хафа бўлганини сўради ва ЛАЙЛО унга ўз воқеасини айтиб берди. ЗАФАР МУҲАММАДнинг олдига борди ва унга бир оғиз ҳам гапирмасдан икки марта тарсаки туширди.

2. Иштирокчилар воқеани ўқиб бўлгач, тренер ҳаммага ушбу ҳикоядаги персонажларни баҳолашни таклиф қилади.

3. Тренер иштирокчиларга қуйидагиларни айтади: Сизнинг ихтиёрингизда бешта баҳо (1 дан 5 гача) ва бешта персонаж бор. Сизга энг яхши кўринган қаҳрамонга энг юқори баҳо 5ни беринг. Сизга энг ёқмаган қаҳрамонга 1ни қўйинг. Бошқа персонажларга ҳам баҳо беринг.

4. Кейин тренер столга ёзиб қўяди. Жадвалда ёзувларни сақлашнинг иккита усули мавжуд. Ёки ҳар бир иштирокчи томонидан персонажларга берилган баҳоларни ёзиб қўйиш (1-мисол) ёки ҳар бир қаҳрамон учун қанча махсус баҳолар берилганлигини ҳисоблаш (2-мисол).

1-мисол. Ҳар бир иштирокчининг баҳоси					
иштирокчилар	Лайло	Муҳаммад	Аҳмад	Ториқ	Зафар
1-иштирокчи					
2-иштирокчи					
3-иштирокчи					
4-иштирокчи					
Умумий баҳо					

2-мисол. Қаҳрамонлар бўйича олинган баҳолар сони					
Қаҳрамонлар	1-иштирокчи	2-иштирокчи	3-иштирокчи	4-иштирокчи	Умумий баҳо
Лайло					
Муҳаммад					
Аҳмад					
Ториқ					
Зафар					

6. Тренер иштирокчиларни кичик гуруҳларга ажратади. Ҳар бир гуруҳ тинглаганлари асосида қаҳрамонларга тегишли бўлган баҳони келишиб олишади. Иштирокчиларга ушбу вазифани бажаришга 10 дақиқа вақт беринг.

7. Кичик гуруҳлар иштирокчилари келишиб олишгандан сўнг, улар гуруҳнинг вакили бўлиши учун битта кишини тайинлашлари керак.

8. Вакиллар чиқиб, янги гуруҳ тузадилар. Қолганларнинг ҳаммаси кузатувчи бўладилар. Креслолар шундай жойлаштирилиши керакки, "аквариум" вужудга келиши шарт - вакиллар марказда айлана бўлиб ўтирадилар, кузатувчилар эса уларнинг атрофида ўтиришади.

9.Тренер кузатувчиларга вакиллар ўз вазифаларини бажариб бўлгандан сўнг, уларнинг янги гуруҳда қандай ҳаракат қилгани тўғрисида ўз вакилларига фикр билдиришлари ҳақида айтадилар.

10. Гуруҳларнинг вакиллари 10 дақиқа ичида келишиб, персонажларга умумий баҳо беришлари керак.

11. Вакиллар кузатувчилардан гуруҳ бўлиб ишлаётганда қандай вазифани бажарганликлари тўғрисида мулоҳазаларини (шарҳларини) олишади.

12. Кейин вакиллар ўзларининг ҳис-туйғуларини ифода этишлари учун имконият берилади.

13. Кейин иштирокчиларга Лайло ҳикоясида пайдо бўлган "янги тафсилотларни" ўқиб беринг:

ЛАЙЛО ҳикоясидаги янги тафсилотлар

ЛАЙЛО ўн етти ёшли ўрта мактаб ўқувчиси ва МУҲАММАД унинг ўқитувчиси бўлиб, у бахтли турмуш қурган. АҲМАД шу мактабда ҳам дарс беради. МУҲАММАД унинг ҳамкасби. ТОРИҚ ЛАЙЛОнинг бобоси бўлиб, у узоқ вақт давомида у билан чой ичиб ва тун бўйи сўхбатлашадиган севимли набирасини кўрмади, ЗАФАР - бу психопатик қотил. У шунчаки МУҲАММАДнинг юзига зарба берган.

14. Иштирокчилардан ҳозиргина эшитганларига қандай муносабатда бўлганликларини сўранг, бизлар қай тарзда ҳукм қилишимиз ҳақида нимани билиб оляпмиз?

15. "Хурофот" тушунчасини киритинг (ушбу қўлланманинг 1 қисмидаги материалларга қаранг).

16. Ушбу топшириқ охирида сиз қатнашувчилардан ҳар бирида учта доирадан учта қаторни (яъни жами 9 та доира) чизишингизни сўрашингиз мумкин, шунда ҳосил бўлган структура квадратга ўхшайди. Қатламни қоғоздан кўтармасдан қатнашувчиларни 4 та чизиқдан фойдаланиб, айланаларни туташтиришни сўранг. Буни амалга ошириш учун иштирокчилар квадрат ташқарисидан чизиқлар чизишлари керак (яъни янада кенгроқ ўйланиш).

17. Ўзимизнинг "координата тизимларида" мавжуд бўлган чекловлар ҳақида гапириб, хулоса қилинг. Биз "доираларни чизиқлар билан улашимиз" учун одамларни қандай контекстда ишлашини билишимиз керак.

6.5.2 - 27-машқ. "ОИО" (Таъриф - Шарҳ - Баҳолаш) - 45 дақиқа

- Таълим натижалари

Билиш: таърифлаш, талқин қилиш ва баҳолаш ўртасидаги фарқни тушунади, стереотипли фикрлашни тузатиш усулларини билади, одамларнинг тахминлар ва қадриятлари асосида қандай қилиб шубҳа қилмасдан осонгина ҳаракат қилишларини тушунади.

Қиммати: шахс ҳақида фикрлашни шакллантиришда тахминлар ва стереотипли фикрлашнинг зарарли таъсирини тан олади, тушунтириш, изоҳлаш ва баҳолаш ўртасидаги тафовут аҳамиятини тушунади.

Амалий: маданий тафовутларга сезгирликни намоён этади, этник ва маданий стереотипларни қандай энгиш кераклигини билади, стереотипли фикрлашнинг деконструкция усулларини қўллайди.

Ушбу таълим натижалари қуйидаги компетентликларни шакллантиришга катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четлашиш).

Керакли материаллар: 3 та фотосурат, иштирокчилар учун ёзув қоғози.

"ТИБ" машқини бажариш:

1. Тренер иштирокчиларга айтади: Мен сизга бир нечта фотосуратларни кўрсатаман - уларнинг ҳар бири тахминан 10 сония давомида намойиш этилади. Сиздан кўрганингизни ёзма равишда баён этишингизни сўрайман. Буни учта фотосурат билан қиламиз. Илтимос, фотосуратда кўрган нарсаларингизни муҳокама қилмасдан, дарҳол унинг тавсифига ўтинг.

2. Тренер учта фотосуратни намойиш этгандан сўнг, тавсифлар ёзилган варақларни йиғиб, уларни четга суриб қўйишингиз керак. Кейин мураббий ТИБ моделининг номини тушунтиради. Таъриф, изоҳлаш ва баҳолаш ўртасидаги фарқни тушунтириш учун яна бир мисолдан фойдаланиш мумкин. Кейинги топшириққа ўтишдан олдин иштирокчилардан саволлар борми, деб сўранг.

б-схема. «ТИБ модели»

Т: Ўсмир ва эркак фаол ишора билан суҳбатлашмоқда.

И: Ўғил отасига қулоқ солмасдан ва у билан баҳслашяпти.

Б: Ахлоқсиз бола отасига қўпол муносабатда бўляпти.

Таъриф Фактографик ва нейтрал.

Изоҳлаш кўпинча билмасдан улар кўрган ёки эшитган нарсаларнинг изоҳи ҳақиқий вазият.

Баҳо. Кўрган ёки эшитган нарсаларни баҳолаш.

4. Тренер иштирокчиларни кичик гуруҳларга бўлади. Ҳар бир гуруҳ нечта аъзо бўлса, олдинги топшириқнинг боғламидан шунча варақни олади. Ҳар бир гуруҳга катта қоғозни беринг ва уларни учта устунга бўлишини сўранг ва ҳарфларни тепага ёзинг: Т, И, Б.

Кейин тренер ўзларининг кичик гуруҳларидаги иштирокчилардан барча жумлаларни ўқиб чиқишни ва уларни учта устунга ажратишни сўрайди. Таърифловчи жумлалар Т устунига ўтади; Т устундаги изоҳли жумлалар ва Б устундаги баҳоловчи жумлалар. Кейин иштирокчилардан таснифлай олмайдиган ёки энг катта қийинчиликларга дуч келган таклифларни аниқлашларини сўранг.

4. Гуруҳ тақдимотлари ва муҳокамалар. Ҳар бир гуруҳдан ўзларига энг қийин бўлган жумлаларни номлашларини сўранг. Иштирокчилардан ушбу қийин жумлаларни таснифлашга ёрдам беришларини сўранг.

ТИБ модели бўйича мисоллар жадвали

МИСОЛЛАР		
Таъриф	Изоҳлаш	Баҳо
Аёл ҳавога тўпни отяпти.	Аёл тўп ўйнапти.	Аёл учун бундай ёшда тўп ўйнаш ярашмайди.
Болалар кўзларини қўли билан беркитишяпти.	Бу болалар журъатсиз	Бу заифлик белгиси.
Бу қишлоқда 10% ишсизлар сайловда иштирок этишди.	Ишсизларни сиёсат қизиқтирмайди.	Ишсизлар ялқов ва ҳамма нарсага бефарқ одамлар.

5. Бир томондан тавсифни ва бошқа томондан шарҳлаш ва баҳолаш орасидаги тафовут муҳимлигини таъкидлаб, хулоса қилинг. Эътибор беринг, таснифлаш энг қийин бўлган жумлалар кўпинча икки ёки уч қисмдан иборат. Сиз шунингдек "Ирқ ва фан" мисолини келтиришингиз мумкин (ушбу машқнинг иловасига қаранг). Ушбу машқни яқунланг ва иштирокчиларга ушбу моделга бўлган муносабатларини ва уларни шахсий ва профессионал ҳаётга қандай боғлашлари мумкинлигини бир неча дақиқа давомида муҳоама қилиш учун вақт беринг.

“ТИБ” машқига илова

Ирқ ва фан

Биологияда умумий генетик меросга эга бўлганларни "ирқ" деб номлашади. Бугунги кунда кўпгина биологлар ушбу тоифани маъносиз деб билишади. Одамларни ирқи бўйича ажратиш теридан кўра чуқурроқ бўлмайди!

1880-йиллардан бери "ирқ" сўзи бир қатор маъноларга эга бўлиб қолди: бутун бир тур (инсон ирқи), миллат ёки қабила (француз ирқи), оила ... Буларнинг барчаси умумий хусусиятлар қандайдир тарзда авлоддан-авлодга ўтиб кетишини англатади.

Шу билан бирга, барча ирсий фарқлар орасида - генетик хилма-хилликнинг объектив тасвирини олиш учун ген шаклларининг частотасини ҳисоблаш мумкин бўлган жойларда - 85% тафовут бир жамоа (қабила ёки миллат) ичидаги шахслар ўртасидаги фарқдир; бундан ташқари, 8% фарқлар бир хил "ирқ" таркибидаги қабилалар ёки миллатлар ўртасидаги фарқдир; ва қолган 7% асосий "ирқлар" ўртасидаги фарқлар

Бу шунинг англатадики, битта испаниялик ёки бошқаси ёки масай қабиласидан бўлган бир киши ва бошқаси ўртасидаги фарқ 85% ни ташкил қилади, фақатгина 15% одамларни турларга бўлинишига (инсоният насли) жавоб беради.

6.5.3. 28-машқ. “Маданий айсберг” -20 мин.

- Машқ натижалари бўйича муҳоама - 15 мин.

- Таълим натижалари

Билиш: ҳар қандай бегона ҳақида аниқ маълумот йўқлигини тан олади (фақат ирқи, жинси, ёши ва "махсус белгилар" тўплами); инсоннинг очиқ ва яширин хусусиятлари нима эканлигини тушунади; турли маданиятларга хос бўлган хусусиятларни ажрата олади; одамлар ҳақида маълумотга эга бўлган фикрларни олиш учун алоқа муҳимлигини тушунади.

Қиммати: турли маданият вакиллари билан алоқа қилиш қоидаларини ҳурмат қилади ва қабул қилади.

Амалий: алоқада, у нотанишларга нисбатан тахминлар / стереотиплар пайдо бўлиши мумкин бўлган хавфли "жойлари" ни ажратади; гуруҳ ичида маданий хилма-хилликни намоён этиш тажрибасини тўплайди, ўз нуқтаи назарини ва фуқаролик позициясини тўғри ва ҳурмат билан ифода этади.

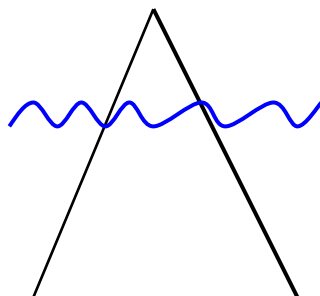
Ушбу таълим натижалари қўйидаги компетентликларнинг шаклланишига катта ҳисса қўшади: танқидий позиция, эмпатия (қайғудошлик), рефлексивлик (четлашиш), тафовутларни қабул қилиш, ўзини англаш ва ўзига хосликни намоён этиш, хулқ-атвор стратегиясини таҳлил қилиш ва танлаш кўникмалари.

Керакли материаллар: олдиндан тайёрланган "Маданий айсберг" чизилган ватман қоғозининг варағи, машқлар тавсифи, муҳокама учун саволлар

"Маданий айсберг" машқини бажариш

Тренер бугунги дарснинг мавзуси одамларнинг бир-бирини идрок этишлари ҳақидалигини эълон қилади ва иштирокчиларни айланага жойлаштиради, шунда ҳамма доскага бириктирилган ватман қоғозидида схематик равишда сув чизиғи билан айсбергни кўриб туришлари зарур. Тренер иштирокчиларни "Маданий айсберг" машқини бажаришга таклиф қилади. Сўхбат бутун гуруҳнинг схематик расмни кўриб чиқиши ва саволга жавоб топиши билан бошланади: нима учун айсберг, қоида тариқасида, расмда кўрсатилгандек тасвирланган. Иштирокчилар айсберг бу ноёб табиий ҳодиса, океан сувларида музнинг катта қисми шундай сув остидида яшириниб юрадиган даражада эканлиги ва унинг ҳажми қандай бўлиши мумкинлигини ҳар доим ҳам билиб олиш қийинлиги ҳақида хулосага келишади. Сув юзасида, айсбергнинг жуда кичик бир қисми кўринади, уларнинг ўлчамлари, қоидага кўра, кўринадиган ва ўлчанадиган бўлади.

«Маданий айсберг»

Тренер ушбу расм одамнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида гапиришга ёрдам беришини ва машқ тугатгандан сўнг у яна керак бўлишини эълон қилади.

Кейин тренер иккита кўнгиллини таклиф қилади, улар махсус топшириқни оладилар. Ўқитувчи кўнгиллиларни танлашда, унинг фикрига кўра, бошқаларга қараганда бироз юмшоқроқ бўлган ва обрўли баёнотлар ёки муносабатларга ишонадиган номзодларга эътибор қаратади. Танланган иштирокчилар эшикларни орқасига маҳкам ёпиб, аудиторияни тарк этишларини таклиф қилишади. Кўнгиллиларга бир дақиқадан сўнг уларни навбат билан таклиф қилинишлари ҳақида огоҳлантирилади.

Қолган иштирокчиларга вазифа топширилади - улар тингловчилар ичида нима бўлишини кузатиб туришлари, нима бўлаётганини изоҳламасликлари ва ҳар қандай ҳис-туйғуларини яшириб ўтиришлари кераклиги айтилади.

Тренер кўнгиллилардан бирини аудиторияга таклиф қилади ва уни доскадан икки метр нарида турган стулга, орқасига фотосурат ёпиштирилган иштирокчиларнинг олдига ўтириб олишини сўрайди. Фотосуратни иштирокчиларга олдини қилиб қўяди ва қуйидагиларни айтади:

“Бу суратда тиббиёт фанлари доктори, профессор, Қозоғистонда хизмат кўрсатган шифокор, Қозоғистонда ва чет элларда муваффақиятли операцияларни олиб борадиган етакчи болалар ортопедия жарроҳ-травматологи, “Ласточка” болалар жамғармаси, Қозоғистондаги болалар реабилитация ва соғломлаштириш марказлари тармоғининг раҳбари, ғаройиб даволаш усуллари муаллифининг расми турибди. Узоқ жарроҳлик амалиёти давомида у минглаб беморларни қутқарди ва бу ишини давом эттирмоқда. Унинг илмий иши чегараларни билмайди - 300 дан ортиқ илмий асарлар ва бешта ихтироларнинг муаллифи, унинг ҳисобида йигирма мингга яқин операциялар бўлиб ўтган. Сиздан фотосуратга диққат билан қарашингизни сўрайман – айнан унинг қайси ташқи кўриниши, юзининг ўзига хос хусусиятлари унга замонамизнинг таниқли доктори, ўз соҳаси бўйича мутахассис, олим, гуманист эканлигидан дарак беряпти”.

Изоҳ: тренернинг овозида жиддийлик, ишонч, у тақдим қилаётган шахснинг ўзига хос ҳурмати бўлиши керак.

Қоида тариқасида, кўнгилли фотосуратдаги одамни меҳрибон, ижобий, одамларнинг дардлари ва азобларини очиқ ва дўстона бўлишадиган, донолик, тушуниш, ҳамдардлик ва бошқаларни ифода этадиган меҳрибон кўзлар билан баҳам кўрадиган одам сифати таърифлаб беради. Тренер учун иш суръатини сақлаш, кўнгиллидан кейин унинг ижобий хусусиятларини астойдил такрорлаш, уни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш жуда муҳимдир. Тренер кўнгиллига миннатдорчилик билдиради ва ундан ўзи ўтирган стул ортида бошқа иштирокчилар орасида жой олишни сўрайди. Иккинчи кўнгилли таклиф этилади, шунингдек, фотосурат олдидаги стулга ўтиради ва ўқитувчи ўқувчиларга тўлиқ сукут сақлаш ва тингловчиларнинг ушбу топшириққа диққатини жамлаш зарурлигини яна бир бор эслатиб туради. Кейин қуйидаги гапларни талаффуз қилади:

"Фотосуратда сизнинг кўз ўнгингизда таниқли фирибгар ва қаллоб турибди. У узоқ йиллар давомида минглаб ишонувчан одамларни, Россия ва МДХнинг кўплаб давлатларини алдаган. У ўзини даволовчи, руҳий ва экстрасенс сифатида таништириб, жиддий касалларни даволаш ва ҳатто одамларни ҳаётга қайтариш қобилиятига эга эканлигини даъво қилди. ОАВ

хабарларига кўра, у ўз хизматлари учун 50 дан 100 минг рублгача пул сўраган. Терговчиларнинг гапларига қараганда, бу қобилиятли фирибгарнинг асосий айби “фуқароларнинг пулларини” ўлик қариндошларини тирилтириш ёки оғир касалликлардан даволаш ”ниқоби остида ўғирлаш бўлган. 2008 йил ёзида Москванинг Таганский суди уни 11 йилга озодликдан маҳрум қилди. Бундан ташқари, фирибгар давлат фойдасига 6 000 000 рубл миқдоридан жарима тўлаши керак эди. Тақдим этилган фотосурат ушбу шахс қўлга олинишидан бир неча дақиқа олдин олинган. Сиздан фотосуратга диққат билан қарашингизни сўрайман ва унинг ташқи кўриниши, юзидаги қайси сифатлар ўзига хос қобилиятли фирибгар ва қаллоб эканлигидан дарак берапти”.

Шубҳасиз, тренер ўз овозининг оҳангини ўзгартиради, бу энди қоралаш ва ғазабни келтириб чиқаради.

Иккинчи уриниш пайтида, кўнгилли фотосуратдаги одамни тоғдан фойда кўрган, айёр кўзларга эга бўлган, одамларни ўзи учун ягона мақсад - уларни алдаш ва ўзларининг пулларини эгаллаш учун ишлатадиган ҳийла-найрангчи сифатида тасвирлайди. Шунингдек, тренер кўнгиллини қўллаб-қувватлайди ва у берган салбий хусусиятларни қайд этиб боради.

Ушбу уриниш пайтида томошабинлар ушбу машқнинг моҳияти нимада деб тахмин қилишганлиги сабабли, тренер иштирокчиларнинг реакциясини диққат билан кузатиб боради ва улардан келишувларни бажаришни ва фотосурат тавсифига халақит бермасликни сўрайди.

Топшириқни бажаргандан сўнг, кўнгилли иштирокчилар орасида ўз ўрнини эгаллашга таклиф қилинади.

Қарсақлар орқали тренер кўнгиллиларга бажарган ишлари учун миннатдорчилик билдиришни сўрайди ва қуйидаги саволлар ва биринчи навбатда кўнгиллиларга мурожаат қилиб таассуротлар алмашишни ташкил қилади:

Энди, машқлар моҳияти тушунарли ва одам ҳақидаги бизнинг тасаввурларимиз қай даражада нотўғрилигини билиб, нима дейиш мумкин?

Ташқи кўринишига қараб, биз учун нотаниш одам ҳақида нима дейишимиз мумкин?

→ Сизнингча, ушбу вазифани бажариш осон бўлдимми ёки қийин?

→ Ушбу машққа нима ёрдам берди ва нима халақит берди?

→ Бу нимага боғлиқ эди?

→ Кузатувчилар гуруҳининг таассуротлари қандай?

→ Ҳар бирингиз қандай ҳисларни бошдан кечирдингиз?

→ Энди, машқлар моҳияти тушунарли ва одам ҳақидаги бизнинг тасаввурларимиз қай даражада нотўғрилигини билиб, нима дейиш мумкин?

→ Ташқи кўринишига қараб, биз учун нотаниш одам ҳақида нима дейишимиз мумкин?

Тренер иштирокчиларни "Маданий айсберг" чизилган схемасига қайтаради ва одамлар бир-бирига ўхшаш ёки бир-биридан фарқ қиладиган ҳар қандай хусусиятларни (хилма-хиллик белгилари) номлашни сўрайди. Шу билан бирга, у ушбу белги ташқи кўриниш очиқ-ойдин ёки аниқ эмаслигига жавоб бериш ёки бермаслигини сўрайди.

Иштирокчиларни муҳокамага жалб қилишлари учун, тренернинг ўзи қуйидаги саволлардан бошлаши мумкин:

- Сиз одамнинг ёшини аниқлай оласизми?
- Буни қилиш осонми?
- Расмнинг қайси қисмида инсоннинг ёши каби таъриф қўйилиши керак?
- Ҳар қандай нотаниш одамга қараш орқали яна қандай хусусиятларни аниқлаш мумкин?
- Расмдаги инсонни билимдон деб айта оласизми?
 - Унинг қайси миллати бор?
- Унинг бўйи қандай?
- Унинг оиласи ким?
 - Касбингиз?
 - У ҳаётида нимани қадрлайди?
 - • У қайси тилда гапиради ва нечта тилда гапиради?
 - • У шаҳарда яшайдими ёки қишлоқдами?
 - У қандай қилиб жисмонан ривожланган?
 - Унинг фуқаролиги қандай?
 - • Кўзлари яхши кўрадими ёки ёмонми?
 - • Унинг ота-онаси яхши ёки ёмонми?
 - • У қайси байрамларни ёқтиради?
 - • У катта оиланинг аъзосими?
 - • У бирон бир муסיқа асбобини чалишни биладими?
 - • У балиқ овини / футболни / мушукларни / гулларни яхши кўрадими?
 - • У қандай ҳаётий тамойилларга амал қилади? ва ҳоказо.

Муҳокама пайтида, тренер "Маданий айсберг"нинг маълум жойларига: сув сатҳидан юқорида ёки пастда, бир вақтнинг ўзида иккита баландликда ёки фақат сув сатҳида эканлигини вараққа қайд қилади ёки қатнашчиларнинг барча жавобларини ёзиб қўяди. Муҳокама давомида иштирокчилар ёзувларнинг аксарияти сув сатҳидан пастда жойлашганлигини ва одам уларни сув сатҳидан юқори даражада ажратиб турадиган жуда кам кўринадиган хусусиятларга эга эканлигини айтиб ўтади. Айсбергнинг энг "учида" ирқи, ёши, жинси ва кўзга кўринадиган психофизиологик хусусиятлар тўплами бўлади.

Тренернинг таъкидлашича, инсоннинг маданий хусусиятлари атиги 5-10 фоизга кўрилади. Бирор киши жуда кўп муҳим хусусиятларни кўрмайди ва кўпинча кўринадиган хусусиятларга асосланган тахминлар қилади, бу кўпинча нотўғри фикрлар ва мулоҳазаларга олиб келади. Бирор киши билан танишиш учун сиз "айсберг"нинг тагига тушишингиз керак.

Кейин мураббий қуйидаги саволларни беради:

- Қандай фазилатлар ёки белгиларни бошқаришингиз, ҳаёт давомида ўзгартиришингиз мумкин?
- Сиз нимага таъсир кўрсата оласиз?
- Қайси фазилатларни бошқариш, ўзгартириш ва таъсир қилиш қийин?

Тренер иштирокчиларнинг жавобларини кўринадиган "сув сатҳидан" юқорида жойлашганлигини аниқлайди ва бу одамлар амалда назорат қила олмайдиган хусусиятлар - ёши, жинси, ирқи ва бошқалар. Улар хилма-хилликнинг дастлабки белгиларидир.

Бошқа рангда, тренер "сув сатҳидан" пастроқ бўлган жавобларни аниқлайди, маданият билан боғлиқ кўплаб хусусиятларни таъкидлайди. Қадриятлар, ишонч, эътиқодлар, урф-одатлар, этник хусусиятлар каби жиҳатларга алоҳида урғу берилади.

Кейин мураббий иштирокчилар билан қуйидаги муҳим масалаларни муҳокама қилади:

1. Одамлар кўпинча одамнинг ўзига хос хусусиятларига эътибор беришади, кўпинча аниқ кўринадиган ва унинг иродасига боғлиқ бўлмаган (ёки кўп нарсага боғлиқ эмас). Масалан, сизнинг атрофингизда баланд бўйли ёки гаплашаётганда дудуқланади одам бўлиши мумкин. Одатда, бизнинг одатий муҳитимиз "қулатиб юборилганлар" масхара объекти бўлишлари мумкин;
2. Ҳеч ким сиз бошқалардан жуда фарқ қиладиган вазиятда бўлишни хоҳламайди. Шу билан бирга, ўсиш ёки кўриш инсоннинг физиологик хусусиятидир ва бу билан ҳисоблашишга тўғри келади; бундан ташқари, бундай одамни қўллаб-қувватлаш керак, чунки унинг ўзи, одатда, ўзини ноқулай ҳис қиладди, айниқса нотаниш ёки нотаниш одамлар орасида;
3. Одамлар ҳаётида бундан кам аҳамиятсиз ва баъзан бундан ҳам муҳимроқ нарса маданий қадриятлар, дин, идеаллар, эътиқодлар ҳисобланади. Рад этиш, тан олинмаслик, бошқа одам риоя қиладиган маданий қадриятлар ва принципларни эътиборсиз қолдириш ва бундан ҳам кўпроқ, агар улар масхара балоси остида қолса, кўплаб салбий оқибатларга, жумладан очиқ тўқнашувлар ва низоларга олиб келиши мумкин. Кейин тренер тингловчилардан ушбу машғулот ўқитувчилар учун қанчалик муҳимлиги ва иштирокчилар ўзларининг касбий фаолиятларига тегишли бўлган қандай хулосаларг ақелганликлари тўғрисида савол беради. Гуруҳ жавоблари доскага ёки катта вараққа ёзиб қўйилади. Олинган жавоблардан олиб борувчи умумлаштиради. Қилиш мумкин бўлган иккита асосий хулоса:
4. Ташқи кўриниш ёки кийимнинг аниқ белгилари асосида тезда чиқарилган қарор шошилиш ва нотўғри хулосаларга олиб келиши мумкин.
5. Таълим органларининг ходимлари оддий ташқи белгиларга таянмасдан, одамлар хатти-ҳаракатларининг ўзига хос хусусиятларига кузатувчанлик ва эътиборни ривожлантиришлари, одамларни хавф ва асоссиз шубҳаларга дучор қилмасдан таҳдид ва ноқонуний хатти-ҳаракатларни олдиндан аниқлай олишлари шарт.

Фойдаланилган адабиётлар

- Конституция Кыргызской Республики
- Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года
- Закон КР «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин» от 4 августа 2008 г.
- Национальная стратегия Кыргызской Республики по достижению гендерного равенства до 2020 года, принятая Постановлением Правительства от 27 июня 2012 г.
- План действий по реализации Резолюции Совета безопасности ООН №1325 по повестке “Женщины, мир и безопасность”(утв. Распоряжением правительства, 2018г.)
- Образовательная политика будущего в докладе Жака Делора, председателя комиссии по образованию ЮНЕСКО. // URL: <http://ps.1sep.ru/article.php?ID=200101504>
- Определение Управления Верховного Комиссариата по правам человека ООН (УВКПЧ ООН) // URL: <https://www.ohchr.org/ru/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>
- Концептуализация инклюзивного образования и его контекстуализация в рамках Миссии ЮНИСЕФ, ЮНИСЕФ 2014г. // URL: <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf>
- Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2012-2020 годы. // URL: <https://clck.ru/MHznY>
- Методология проведения антидискриминационной и гендерной экспертизы учебно-методических комплексов. Разработана в рамках проекта «Сообщества за устойчивый мир», финансируемого Фондом ООН по Миростроительству.
- Багдасарова Н.А. Руководство для разработчиков стандартов, авторов учебно-методических комплексов по вопросам гендерного равенства и социальной инклюзии. – Бишкек, 2017г.
- Багдасарова Н.А. Чек-лист для дизайнеров учебников. Разработан в рамках проекта Азиатского банка развития «Программа развития сектора: укрепление системы образования»
- Багдасарова Н.А Шульгина Л.А . Единство в многообразии: педагогические подходы и технологии. Для педагогов высшего образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2016 г.
- Багдасарова Н.А Шульгина Л.А . Органы правопорядка на службе общества: новые подходы и образовательные технологии. – Бишкек, 2016 г.Образование для социальной справедливости: Пособие по проведению тренингов для взрослых. – Будапешт, 2005 г.
- Формирование толерантности (педагогика мира). Методическое пособие для учителей / Под общим руководством Шамудиновой. – Бишкек, 2013 г.